

Afgiftekantoor
3030 Heverlee 1

COMMUNICATIE

Tijdschrift voor Massamedia en Cultuur

LEERSWET : SLOPEN OF RENOVEREN • MEDIAPOLITIEK IN
IRLAND • TOTALE COMMUNICATIE IN DE ZWAKZINNIGENBE-
DING • DE TELEVISIE-APOCALYPS • KRONIEK VAN DE MEDIA-
WERELD • BOEKEN OVER COMMUNICATIE

INSTITUUT VOOR COMMUNICATIEWETENSCHAP
VAN EVENSTRAAT 2A
3000 LEUVEN

JAARGANG 18, Nr.3
nov.-dec.-jan. 1988-89
driemaandelijks

COMMUNICATIE

TIJDSCHRIFT VOOR
MASSAMEDIA EN CULTUUR

Een uitgave van het
Centrum voor Commu-
nicatiewetenschap, K.U.Leuven
E. van Evenstraat 2A
B-3000 Leuven.
Verschijnt 4 x per jaar.

ISSN 0771-7342

Jaargang 18, nr.3
nov.-dec.-jan.1988-89

Hoofredacteur: W. Van der biesen
Redactiesecretariaat: A. Hendriks
Administratie: A. Willems, I. De Wachter
Lay-out: G. De Meyer

Redactie: G. De Meyer, G. Fauconnier, A. Hendriks,
W. Hesling, W. Van der biesen, L. Van Poecke.

Abonnementen: De abonnementsprijs bedraagt 400 BF voor een jaargang (4 nummers). De prijs voor losse nummers is 150 BF. Betaling kan geschieden op rekening nr. 431-0370171-86 van het Centrum voor Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, E. Van Evenstraat 2A, B-3000 Leuven.

Abonnees in Nederland schrijven fl. 30,- (verzendingskosten inbegrepen) over op (Rabobank-Nederland) rekeningnr. 10.38.86.737 van Communicatie, E. Van Evenstraat 2 A, B-3000 Leuven. Losse nummers kosten fl. 10,-.

Voor betaling vanuit *andere landen* gelieve een cheque te sturen ter waarde van 830 BF (port- en wisselkosten inbegrepen).

Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij men een maand vóór het einde van de jaargang opzegt.

Alle briefwisseling i.v.m. redactie, administratie, boeken ter recensie, advertenties enz., gelieve men te richten aan COMMUNICATIE, Centrum voor Communicatiewetenschap, E. Van Evenstraat 2A, B-3000 Leuven, tel. 016-28.32.20.

Advertentietarief wordt op aanvraag toegezonden.

Getekende artikels verbinden alleen de schrijvers.

Inhoud Jg. 18, nr. 3

- 1 **De auteurswet : slopen of renoveren ? Drie recente wetsvoorstellen tot wijziging van de auteurswet** - Dirk Voorhoof
- 8 **De mediapolitiek in Nederland van de jaren tachtig : bewijs van weinig durf** - Piet te Nuyl, Frank Olderaan en Karsten Renckstorf
- 23 **Totale communicatie. Een studie van een nieuwe communicatie-aanpak in de zwakzinnigen-begeleiding** - Eric Vanderheyden
- 37 **In de marge :**
 De televisie-apocalyps - Gust De Meyer
- 52 **Mediacentrum K.U.Leuven**
- 54 **Feiten en meningen uit de mediawereld**
- 58 **Boekbesprekingen**
- 62 **Ingezonden boeken**
- 64 **Colofon**

Verantwoordelijke uitgever :
L. Van Poecke, Frederik Lintsstraat 57
B-3000 LEUVEN.

de auteurswet: slopen of renoveren ?

drie recente wetsvoorstellen tot wijziging van de auteurswet(*)

dirk voorhoof

INLEIDING

Het minste dat je kan zeggen van de discussie omtrent de wenselijkheid tot herziening van de Belgische auteurswet van 1886, is dat de standpunten die in het recente verleden her en der werden geformuleerd een ruime mate van diversiteit vertonen. De ingenomen stellingen evolueren van het afschaffen van de auteurswetgeving, over het beklemtonen van de noodzaak van een grondige en verregaande dan wel een voorzichtige en gedeeltelijke herziening van de auteurswet, tot het volstaan met het bijwerken van een aantal schoonheidsfoutjes of het uitvoeren van een face-lift voor de eerbiedwaardige oude dame die de auteurswet heet te zijn. Standpunten m.a.w. die zich situeren tussen de uitersten van een radicaal abolitionisme aan de ene kant en een behoedzaam conservatisme aan de andere kant. Ook het auteursrecht heeft zijn beeldenstormers, revisionisten, pragmatici en romantici ...

AUTEURSRECHT, CULTUURPOLITIEK EN VRIJE INFORMATIESTROOM

In elk geval kan men niet meer om de vaststelling heen dat het maatschappelijke kader waarbinnen de auteurswet van 1886 tot stand kwam, niet te vergelijken is met de stand van zaken in de actuele en virtuele context van de post-industriële informatiesamenleving. Hoewel in het aanwijzen van de noodzaak tot herziening van de auteurswetgeving doorgaans de klemtoon wordt gelegd op de technische ontwikkelingen op het vlak van verschillende reproductie methoden of op allerlei technologische innovaties met een weerslag op de exploitatiemogelijkheden van werken van kunst en wetenschap, toch vormt deze technische factor niet de enige, en zelfs niet de belangrijkste factor in relatie tot het auteursrecht. Overigens heeft de auteurswetgeving maar weinig moeite gehad om een reeks technische innovaties daterend van na 1886 onder de toepassing van de auteurswet te incorporeren, gaande van de bescherming van muziekwerken op fonoplaat tot de bescherming van computersoftware op floppydisk. Niet één bepaalde en geïsoleerde factor is verantwoordelijk voor het in vraag stellen van de auteurswetgeving in zijn huidige vorm en toepassing, maar het betreft een complex geheel van maatschappelijke factoren. Als basisfactoren en sleutelcomponenten kunnen aangewezen worden : de algemene socialiseringstendenzen in recht en samenleving (de verzorgingsstaat) en, paradoxaal, de deregulerings-tendenzen in recht en economie, het toegenomen belang en de rol van de

cultuur- en informatie-industrie en het belang van een vrije en efficiënte informatiestroom vanuit politiek, economisch en cultureel standpunt, de veranderde sociale positie van de auteur, het toegenomen belang van de intermediaire auteursrechthebbenden (de uitgevers en de auteursmaatschappijen) en het op de voorgrond treden van consumentenbelangen. Het is deze globale context die aan de basis ligt van de steeds nadrukkelijker geformuleerde eis tot herziening van de auteurswetgeving. In een aantal landen heeft men de voorbije jaren werk gemaakt van een grondige of stuksgewijze auteurswetsherziening (B.R.D. 1985, Frankrijk 1985, Oostenrijk 1980-82, Verenigd Koninkrijk 1984-85, Verenigde Staten 1976 en 1980-82-84, Portugal 1985, Nederland 1985) of staat een verdere herziening in een eindfase van de parlementaire voorbereiding. Hoewel België met het afkondigen van de auteurswet in 1886 blijk gaf van een innoverende rechtspolitiek op dit terrein, en daarmee de ons omringende landen enkele jaren of enkele decennia vooruit was, blijkt de herziening van de auteurswet momenteel geen topprioriteit voor de Belgische wetgever. Dit biedt het voordeel dat de recent dan toch geformuleerde wetsinitiatieven zich kunnen baseren op de buitenlandse gloednieuwe teksten, of dat reeds enige lering kan worden gehaald uit de daar geregistreerde ervaring met de wetswijzigingen van de voorbije jaren. De opgelopen achterstand kan met een handig inhaalmaneuver allicht nog worden goedgegemaakt. Ondertussen waart in Europa ook het vooruitzicht op 1992 rond, en aangezien de exploitatie van cultuurgooederen een overduidelijk grensoverschrijdend karakter heeft, dient één en ander te gebeuren in het kader van de in dit perspectief geformuleerde herzienings- en harmonisatievoorstellen op internationaal niveau, zoals onder meer recentelijk vertolkt in het Groenboek Auteursrecht van de EG-Commissie. De kamerleden en senatoren (als die er straks na de derde fase in de staatsvorming nog zijn) kunnen zich bijgevolg opmaken voor een moeilijk debat omtrent de grondslag en het op maat snijden van de nieuwe auteurswetgeving, waarbij het de bedoeling moet zijn om daarmee aan te sluiten bij en, als het even kan, te anticiperen op de behoeften van de auteurs en producenten van werken van wetenschap en kunst en op de noden en uitdagingen van de informatiesamenleving. Na Orwell 1984 en Europa 1992 is het "bon ton" geworden om telkens om de 8 jaar de symbooljaartallen te actualiseren. Op naar het auteursrecht anno ... 2000 dus maar, al kan een wetswijziging het best niet zolang op zich laten wachten.

DRIE RECENTE WETSVORSTELLEN

Momenteel liggen drie wetsvoorstellen ter bespreking voor. Het voorstel-LALLEMAND beoogt een globale herziening van de auteurswet. Het voorstel-DE SERANNO beperkt zich tot een wijziging van de bepalingen op het vlak van de grafische reproductie (fotocopie) en de reproductie van audiovisuele werken op materiële dragers (het kopiëren op geluidscassettes en videobanden). Het voorstel-ERDMAN heeft dan weer enkel betrekking op de doorgifte van radio-omroepprogramma's via de kabel distributienetten. Helemaal nieuw zijn deze wetsvoorstellen niet. Het voorstel LALLEMAND werd ook al ingediend tijdens de vorige legislatuur, en inhoudelijk sluit dit voorstel aan bij het voorstel-DESMARETS, dat tijdens de zitting 1984-1985 in de Kamer werd ingediend. Het voorstel-DE SERANNO werd reeds voor het eerst in 1981 in het parlement ingediend en in 1980

was ook al door VAN DE PUT een wetsvoorstel inzake reprografie in de Kamer neergelegd. Het voorstel-ERDMAN tenslotte, inzake het auteursrecht met betrekking tot de kabeldistributie van radio- en tv-programma's, herneemt in grote mate een voorstel van WYNINCKX (1982) en een voorstel van VAN ELEWIJCK (1983).

KABELDISTRIBUTIE EN AUTEURSRECHT: HET VOORSTEL - ERDMAN

Het wetsvoorstel-ERDMAN streeft een wettelijke erkenning na van wat in de praktijk op het terrein van de auteursrechtelijke gevolgen van de kabeldistributie is verwezenlijkt. Krachtens art. 11 bis van de Berner Conventie is de doorgifte via de kabel als een auteursrechtelijk beschermde exploitatie te beschouwen, met het daaraan verbonden principe van de vereiste van voorafgaande toestemming van de auteur. Aangezien dit onwerkbaar is in de praktijk en nadat de kabeldistributeurs door de rechtspraak met de neus op de juridische werkelijkheid werden gedrukt, is in België sedert 1983 een contract gesloten tussen de auteursrechthebbers en de kabeldistributiemaatschappijen. Dit contract heeft tot gevolg dat voor de doorgifte van uitgezonden radio- en televisieprogramma's geen toestemming moet worden gevraagd, maar dat, als tegenprestatie, door de kabelmaatschappijen een vergoeding wordt betaald aan de auteurs, via SABAM, de omroepen en de filmdistributeurs als tussenpersonen. De abonnees van de kabelnetten hebben de voorbije jaren de gevolgen van deze overeenkomst in hun portemonnee gevoeld, aangezien bovenop het abonnementsgeld nog een toeslag "auteursrecht" is gekomen. Het voorstel-ERDMAN wil nu de aldus gegroeide toestand legaliseren, door op het vlak van de kabeldistributie de auteur het verbodsrecht te ontnemen en hem nog enkel een vergoedingsrecht toe te kennen. Dit komt erop neer dat de vrijwillige licentie van de overeenkomst van 1983 zou worden vervangen door een wettelijke- of dwanglicentie, hetgeen de positie van de auteurs ten opzichte van de kabeldistributiemaatschappijen ontegensprekelijk verzwakt. Men mag aannemen dat dit voorstel niet veel kans maakt, en met name op heel wat tegenstand zal botsen in kringen van auteurs en producenten van audiovisuele werken.

DE NIEUWE REPROGRAFIEREGELING IN HET VOORSTEL - DE SERANNO

In het voorstel-DE SERANNO is vooral de regeling in verband met de fotocopie voor eigen gebruik te vermelden, terwijl deze acute problematiek opvallend genoeg in het voorstel-LALLEMAND niet aan de orde is. De problematiek inzake de reprografie van geluids- en audiovisuele werken komt dan wel veel grondiger aan bod in het voorstel-LALLEMAND. Het voorstel-DE SERANNO wil dus vooral de alom verspreide en onomkeerbare maar vooralsnog illegale praktijk van het fotocopieëren van gedrukte teksten legaliseren. De moderne wereld heeft voor haar economische en sociale vooruitgang zulke behoefte aan ruime informatie, dat het ondenkbaar is geworden dat de auteurs van gepubliceerde werken (boeken, tijdschriftartikels) telkens voor elke te maken grafische reproductie om hun toestemming moet worden gevraagd. Dat is de redenering die aan de basis ligt. Het wetsvoorstel beoogt daarom de uitschakeling van het verbodsrecht van de

auteur (de toestemming moet niet langer worden gevraagd) en vervangt dit verbodsrecht door een vergoedingsrecht : de auteur wiens werken gefotocopieerd worden, kan wel aanspraak maken op een vergoeding voor het gebruik dat van zijn werken wordt gemaakt, maar hij kan zich niet verzetten tegen het fotocopieëren van zijn werken. Deze afwijking vormt op haar beurt een belangrijke uitzondering op het algemeen principe van de auteurswet, volgens hetwelk alleen de auteur van een werk het recht heeft om het te vereenvoudigen of om daarvoor toestemming te geven. Het uitzonderingsregime dat in het voorstel-DE SERANNO wordt vooropgesteld, slaat evenwel niet op alle vormen van reproductie door middel van fotocopie : het vrij kopiëren mits billijke vergoeding aan de auteurs geldt alleen binnen de strikte grenzen van de verslaggeving over actuele gebeurtenissen (informatiedoel) enerzijds, en binnen het louter persoonlijk gebruik van de gemaakte copies anderzijds (eigen gebruik-regeling). Hoe één en ander praktisch geregeld moet worden, laat het wetsvoorstel in het midden. Het voorstel stelt wel voorop dat de vergoeding, overigens niet alleen aan de auteurs maar ook aan de uitgevers, "billijk" moet zijn en moet worden betaald hetzij door de persoon die tot de reproductie overgaat, hetzij door de persoon die het fotocopieerapparaat ter beschikking houdt van anderen. Maar het bedrag of de berekeningsmethode van de vergoeding, alsook de manier waarop de vergoedingen worden geïnd en nadien aan de auteurs en uitgevers worden uitgekeerd, wordt in het voorstel niet geregeld. Die kluit wordt doorgeschoven naar de Koning, de regering dus, die bij middel van koninklijk besluit deze materie verder moet uitwerken, één en ander na verplichte raadpleging van de meest representatieve verenigingen van auteurs en uitgevers.

HET VOORSTEL - LALLEMAND : DE GRONDIGE AANPAK

Het voorstel-LALLEMAND beoogt een gehele herziening van de auteurswet. Het uitgangspunt wordt gevormd door de overweging dat de auteur als maker van het werk zijn greep verliest op de exploitatie van het werk in het kader van de "industrialisatie van de cultuur", en dat de auteur een betere bescherming moet krijgen. De toegangs- en reproductiemogelijkheden van auteurswerken zijn zo veelvuldig geworden, aldus de toelichting, dat de auteurs op de verspreiding en exploitatie van hun werken geen vat meer hebben en vaak elke vergoeding moeten ontberen. Vandaar het wetsvoorstel. Laat er geen misverstand over bestaan : het wetsvoorstel-LALLEMAND is een flinke hap. 14 pagina's toelichting, en op de kop 100 artikels van samen 25 pagina's tekst. Ter vergelijking : de huidige auteurswet telt 40 artikels in totaal, alles bijeen 4 bladzijden tekst. Te veel dus voor een exhaustieve en grondige analyse in dit korte bestek. We beperken ons tot de aanduiding van de belangrijkste en meest opvallende innovaties. Het voorstel ruimt een volledig eerste hoofdstuk in voor de definities : 17 centrale begrippen in het moderne auteursrecht, gaande van "audiovisueel werk", over "uitzending" tot "uitvoerend kunstenaar", krijgen daarmee een wettelijke omschrijving. In elk geval een lovenswaardige aanzet. Het wetsvoorstel voorziet dan in een aantal nieuwe bepalingen of wijzigt de regels in verband met : - de *duur* van het auteursrecht (wordt 70 i.p.v. 50 jaar). - het *contractenrecht*, en i.h.b. het uitgavecontract (minimumbescherming aan auteurs bij het sluiten van contracten). - de *morele rechten* van de auteur (het integriteitsrecht,

het recht om een werk uit de openbaarheid terug te trekken). - de auteursrechtelijke bescherming van *computersoftware* (alleen het maken van een reservekopie voor eigen gebruik is vrij). - de auteursrechtelijke bescherming van audiovisuele werken (met de nadruk op de erkenning van de auteursrechten van de verschillende personen die creatief aan de AV-productie hebben meegewerkt). Eén van de meest in het oog springende bepalingen - maar daarom niet de belangrijkste - houdt voor dat de auteurs zich kunnen verzetten tegen het onderbreken van b.v. films voor het invoegen van handelspubliciteit. Misschien valt van deze bepaling meer te verwachten dan van de wet betreffende de omroepreclame (Wet 6 februari 1987) waarin het verbod is opgenomen tot het onderbreken van een televisieprogrammaonderdeel voor een reclamespotje. Je hoeft maar naar RTL-TVi (en straks naar VTM) te kijken om te zien hoe ernstig de overheid op dit verbod toeziet. - de bescherming van de rechten van uitvoerende kunstenaars, producenten van fonogrammen en omroeporganisaties, de zgn. "*naburige rechten*" of "*nevenrechten*" : het betreft hier geen "zuiver" auteursrecht, maar de rechten zijn wel erg verwant tot het auteursrecht en verbonden met de auteurswerken. Vandaar de erkenning in dit wetsvoorstel. - de vergoedingsregeling voor de private kopie van audiovisuele werken (*home-taping*). Als het van het voorstel LALLEMAND afhangt, wordt het maken van een kopie op een geluidscassette of videoband voor privé-gebruik volkomen wettig. In overeenstemming met de internationale verdragen en in navolging van de wetgeving in andere landen wordt wel een tegenprestatie gevraagd voor het vrije gebruik van deze auteurswerken (muziekwerken, films). Het bedrag van die vergoeding wordt vastgesteld op 8 % van de verkoopprijs van de blanco cassettes en videobanden, al kan de Koning later ook nog een heffing vaststellen op de bandopnemers, cassetterecorders en videorecorders. Het wetsvoorstel schuift ook de bevoegdheid aan de Koning door in verband met het vastleggen van de modaliteiten en de organisatie van de verdeling van de aldus geïnde sommen, al zal hij zich daarbij moeten houden aan de in de wet opgenomen verdeelsleutels. Voorgesteld wordt om de helft van de opbrengst evenredig te verdelen tussen de auteurs, de uitvoerende kunstenaars en de producenten. De resterende 50 % wordt dan besteed aan subsidies ter ondersteuning en bevordering van de opleiding van audiovisuele kunstenaars, en als financiële ondersteuning voor instellingen die de schepping en verspreiding van audiovisuele kunst en cultuur helpen realiseren en promoten. Cultuurpolitiek dus met de opbrengsten van de heffingen op videobanden. - de organisatie van en het toezicht op de *auteursmaatschappijen*. - *het volgrecht* (de 6 % - heffing op de verkoopprijs van plastische kunst die in openbare veiling wordt verkocht). - de rechtsbescherming en de *strafbepalingen* inzake het auteursrecht (met mogelijkheden tot een effectievere bestrijding van de piraterij).

ENKELE SLOTOPMERKINGEN

Het wetsvoorstel LALLEMAND heeft ontegensprekelijk grote verdiensten. Het voorstel bevat een visie, ploegt de materie grondig om en besteedt aandacht aan de meest prangende problemen. Als uitgangspunt en vertrekbasis is hiermee een bijzonder waardevol document aangereikt dat nu grondig bestudeerd moet worden door de verschillende betrokken sectoren, auteursrechtsspecialis-

ten en .. consumentenverenigingen. De discussies en de voorstellen tot amendement en aanvulling zullen hopelijk zo snel mogelijk volgen, één en ander ook in samenhang met of in het verlengde van het voorstel-DE SERANNO. De illusie mag overigens niet bestaan dat in de besproken voorstellen aan alle problemen aandacht is besteed, laat staan een oplossing wordt aangedragen, laat staan een voor alle betrokken partijen een aanvaardbare formule werd gevonden. Op verschillende punten zal de tekst bijgesteld moeten worden, dat is zonder meer duidelijk. Maar er is nog meer werk aan de winkel. Zo dient België ook nog tot ratificatie over te gaan van de laatste versie van het Internationaal Auteursrechtverdrag van de Berner conventie (Akte van Parijs, 1971), wacht de Internationale Conventie inzake de bescherming van uitvoerende kunstenaars, van producenten van fonogrammen en van omroeporganisatie's (Rome, 1961) nog op bekrachtiging en moet België ook nog de toetreding regelen tot de Conventie ter bescherming van de producenten van fonogrammen tegen de ongeoorloofde reproductie van hun fonogrammen (Genève 1971). Ondertussen stellen zich ook al nieuwe problemen zoals b.v. ten aanzien van het verschijnsel in de muzikwereld van het "sound-sampling", het "klank-jatten", dit is het door middel van digitale technieken bemonsteren en manipuleren van al dan niet auteursrechtelijk beschermde of te beschermen klanken en geluiden. En er zijn ook nog de problemen in verband met de bescherming van chips en half-geleiders (semiconductor chip), de problematiek in verband met het al dan niet betalend publiek domein (de exploitatie van auteurswerken na het verstrijken van de normale beschermingsduur) en niet te vergeten de discussie rond het leenrecht/bibliotheekrecht. Vermelden we tenslotte nog een probleem waaraan tot nu toe nauwelijks aandacht is besteed. In het kader van de grondwetsherziening is een grondwetsartikel in het vooruitzicht gesteld houdende de erkenning van het recht op informatie van de burger en het principe van de openbaarheid van bestuur. De situatie dreigt daardoor te ontstaan dat een burger om de mededeling of een kopie vraagt van bepaalde informatie die zich bij de overheid bevindt, terwijl het document in kwestie mogelijkwijze auteursrechtelijke bescherming geniet. Een duidelijker conflictwerking tussen het auteursrecht en het recht op informatie kan men zich niet indenken

NOTEN

(*) Dit artikel is ook verschenen in 'De Hoogste Tijd', jan. 1989: 3-7

LITERATUURLIJST: RECHTSBRONNEN EN BIBLIOGRAFIE

Wet tot vaststelling van de Nederlandse tekst van de auteurswet van 22 maart 1886, Belg. Staatsbl., 14 juli 1981.

Voorstel van wet tot wijziging van de auteurswet van 22 maart 1886 op het stuk van de reprografie, Parl. St., Senaat, B.Z. 1988, nr. 22 (DE SERANNO).

Voorstel van wet betreffende het auteursrecht, de nevenrechten en het kopiëren voor eigen gebruik van geluids- en audiovisuele werken, Parl. St., Senaat, B.Z. 1988, nr. 329 (LALLEMAND).

Voorstel van wet tot wijziging van de wet van 22 maart 1886 op het auteursrecht, met het oog op de instelling van een vergunning inzake de distributie per draad of per kabel van radio-uitzendingen, Parl. St., Senaat, B.Z. 1988, nr. 417 (ERDMAN).

Berenboom, A. (1984), *Le Droit d'Auteur*. Brussel, Larcier, 293 blz.

Corbet, J. (Ed.) (1985), *Honderd jaar auteurswet*. Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 268 blz.

Europese Commissie. *Communication from the Commission*. Green paper on copyright and the challenge of technology. Copyright issues requiring immediate action. COM (88), 172 final, 237 blz.

- Gotzen, F. (Ed.) (1978), *Reprografie*. Antwerpen, Kluwer, 193 blz.
- Grosheide, F.W. (1986), *Auteursrecht op maat*. Deventer, Kluwer, 350 blz.
- Van Bogaert, M., "Honderd jaar Belgisch auteursrecht. Afschaffen verstandiger dan bijschaven?" *De Morgen*, weekendbijlage van 20 september 1986.
- Van Isacker F. (1985), *Kritische synthese van het Belgisch auteursrecht*. Antwerpen, Kluwer rechts-wetenschappen, 178 blz.
- Voorhoof, D. (1987-1988), "Het leenrecht : auteursrecht of cultuurpolitiek?" *Rechtskundig Weekblad*, 16:521-535.

Als het om boeken gaat ...

Standaard Boekhandel

NAAMSESTRAAT 57
LEUVEN 016/23 98 21

de mediapolitiek in nederland van de jaren tachtig: bewijs van weinig durf

over het regeerakkoord, de nieuwe mediawet
en de vercommercialisering van de omroep

piet te nuyl, frank olderaan en karsten renckstorf

INLEIDING

Per 1 januari 1988 werd in Nederland een nieuwe Mediawet van kracht. Door deze wet hebben er een aantal ingrijpende structurele veranderingen plaatsgevonden binnen het Nederlandse omroepbestel. Zo onderging de NOS een drastische gedaanteverwisseling en werd de financiering van de omroepen via geheel nieuwe banen geleid. Daarnaast werden de meeste uitvoerende taken die voorheen bij het ministerie lagen, gedelegeerd aan een nieuw opgericht orgaan: het Commissariaat van de Media.

Maar niet alleen deze wet, ook het Regeerakkoord, opgesteld door de huidige regeringspartners, de christen-democraten en de liberalen, aan het begin van hun tweede gezamenlijke regeerperiode in juni 1986, heeft grote invloed op de evolutie van het Nederlandse omroepbestel, misschien zelfs wel van het totale mediabestel. Op basis van dit akkoord is het namelijk mogelijk voor omroeporganisaties een televisienet op commerciële wijze te gaan exploiteren. Wanneer deze twee zaken, de nieuwe Mediawet en het Regeerakkoord, met elkaar worden vergeleken, blijkt echter dat er een zekere spanning bestaat tussen beide. Het Regeerakkoord biedt de mogelijkheid het omroepbestel open te breken voor commerciële belangen, terwijl in de nieuwe Mediawet duidelijk wordt teruggesproken naar de historische uitgangspunten van het Nederlandse omroepbestel van non-commercialiteit en pluriformiteit.

In dit artikel wordt deze gesignaleerde spanning nader bekeken en geplaatst binnen een historische context.

Daarom wordt allereerst een beknopte schets gegeven van de ontwikkeling en van de belangrijkste kenmerken van het Nederlandse omroepbestel. Vervolgens wordt ingegaan op de nieuwe Mediawet en het Regeerakkoord. Tot slot wordt het geheel aan een kritische beschouwing onderworpen.

WAAROM EEN NIEUWE MEDIAWET?

Het omroepbestel toen en nu

De fundamente van het Nederlandse omroepbestel zijn gelegd aan het begin van deze eeuw, en vormgegeven vanuit de behoefte die binnen een aantal geestelijke en levensbeschouwelijke stromingen werd gevoeld om op vele gebieden van maatschappelijke activiteit organisaties op te richten(1). Zo ontstonden naast de katholieke, protestantse en socialistische politieke partijen, "gekleurde" vakbonden, scholen, ziekenhuizen, sport- en culturele verenigingen. Dat in het midden van de jaren twintig omroeporganisaties in die "zuilen" van gelijkgerichte maatschappelijke organisaties niet mochten ontbreken, bleek al gauw. In 1925 waren er dan ook een katholieke (de KRO), een protestantse (de NCRV), een socialistische (de VARA), een kleine vrijzinnige, protestantse omroep (de VPRO) en een omroep die zich in het midden van alle spectra wenste op te stellen (de AVRO).

De wetgever achtte in die eerste jaren het hele terrein van de omroep nog zo zeer in beweging dat men in 1928 volstond met een wijziging van en aanvulling op de Telegraaf en Telefoonwet van 1904. Hierin werd een omroepstructuur vastgelegd waarvan de grondslagen tot aan de Omroepwet van 1967 bleven bestaan(2).

De omroepen werden zich tijdens de Tweede Wereldoorlog bewust dat een terugkeer naar de oude posities na de bevrijding op problemen zou stuiten. Daarom richtten zij in 1947 een samenwerkingsorgaan op, de Nederlandse Radio Unie (de NRU), waarin alle studio's, technische voorzieningen, het koor- en orkestapparaat voor gezamenlijk gebruik werden ingebracht. Daarnaast werd het dagelijks toezicht op de omroep door de minister gedelegeerd aan een regeringscommissaris voor het radiowezen. De belangrijkste taak van deze regeringscommissaris was het adviseren van de minister inzake goedkeuring van de omroepbegroting en het uitoefenen van toezicht op de door de NRU en de omroeporganisaties ten behoeve van hun omroepaak uitgegeven gelden(3).

Toen in 1951 aan de televisie werd begonnen, was het voor de omroepen geen enkel punt van discussie: alles wat niet direct raakte aan de programmatische autonomie van elke omroeporganisatie, zou gezamenlijk worden aangepakt. Verder zou een redelijk deel van de zendtijd bestemd worden voor een gezamenlijk programma, waarvoor vaak ook gemengde teams van medewerkers van verschillende omroepen zouden worden geformeerd. Tenslotte werd aan de omroep in Nederland in die jaren ook nog een infrastructuur meegegeven van een aantal overlegorganen en vele vrijwillige regelingen, waarmee de omroepen trachtten tegenover derden (filmdistributeurs, de sport- en theaterwereld) als één geheel op te treden. Onder alle wedijver die de omroepen toen aan de dag legden om, vooral ook in het nieuwe medium televisie, zo goed mogelijk voor de dag te komen, lag toch altijd het gevoel van samen verantwoordelijk te zijn voor het totaal van het Nederlandse bestel.

Deze situatie duurde min of meer voort tot de Omroepwet van 1967. Hadden de omroeporganisaties in de tijd voor 1967 het rijk alleen, bij de wet van 1967 werd een officieel samenwerkingsorgaan in het leven geroepen, de Neder-

landse Omroep Stichting (de NOS), waarvan het bestuur, om tegemoet te komen aan een niet onbelangrijke stroming in het Nederlandse volk, die zich keerde tegen het samenspel van religieus en politiek gekleurde omroepen, in meederheid (de helft plus één) werd gevormd door de leden van buiten de omroep.

In dat "samenwerkingsorgaan" vonden de facilitaire en andere ondersteunende diensten voor de hele omroep een plaats, tezamen met het gezamenlijk koor- en orkestapparaat. Het bestuur van de NOS kreeg de taak om voor de hele Nederlandse omroep het dagelijks beleid te voeren - uiteraard met uitzondering van het wezenlijke programmabeleid, dat het onaantastbare terrein was van de "autonome" omroeporganisaties.

De NOS beschikte zelf echter ook over zendtijd, zowel op radio als televisie, tot ten hoogste 40% van de totale zendtijd voor elk van die media. Daarin werd een "gezamenlijk" programma gebracht, met onder andere de nieuwsberichten, grote sport- en andere evenementen-reportages, uitzendingen voor minderheden en verder in het algemeen die programma's waarin de omroeporganisaties niet, of niet in voldoende mate, bleken te kunnen voorzien.

De belangrijkste karakteristiek van de Omroepwet van 1967 was dat men het bestel, dat voordien toch een nagenoeg gesloten geheel was gebleven, open wilde breken. De eerste manier waarop dit gebeurde, was de eerder genoemde oprichting van de NOS en de tweede manier was toelating van nieuwe omroeporganisaties. De 'nieuwelingen' zouden echter alleen worden toegelaten, indien zij een voldoende aantal leden hadden en in zodanige mate en op zodanige wijze gericht (zouden) zijn op de bevrediging van in het volk levende culturele of godsdienstige dan wel geestelijke behoeften, dat hun uitzendingen daardoor geacht (zouden) kunnen worden van algemeen nut te zijn.

Naast de reeds bestaande omroepen van voor 1967, namelijk de AVRO, de KRO, de VARA, de NCRV en de VPRO, werden uiteindelijk nog 3 organisaties toegelaten, te weten de TROS (1967), de EO (1970) en Veronica (1975) (4).

Alle omroeporganisaties werden ingedeeld in drie groepen; de grootste organisaties, gezien het aantal leden, kregen de A-status, de kleinsten de C-status. De zendtijd werd verdeeld al naargelang de status: de omroeporganisaties met de A-status de meeste zendtijd, die met de C-status de minste. Een ander opmerkelijke verandering van het omroepbestel door de wet van 1967 was de introductie van etherreclame per 1.1.1967, geëxploiteerd door een bij wet ingestelde, los van de omroepen staande, stichting, de STER. Hiermee werd de basis gelegd voor de, ook tegenwoordig nog functionerende, financiering van het omroepbestel: deels uit het wettelijk verplichte kijk- en luistergeld van eenieder die een radio- en/of televisietoestel bezit (voor tweederde) en deels uit de inkomsten van de STER-reclame (voor éénderde).

Het bestel onder druk: structurele problemen

De omroepwet van 1967 is duidelijk een compromis tussen verschillende politieke stromingen, want enerzijds erkent de wet de verworven rechten van de omroeporganisaties, en anderzijds komt de wet tegemoet aan een grotere openheid en toegankelijkheid. Onder andere door het compromiskarakter van

de wet leidde deze niet tot de rust binnen het omroepbestel, waarop velen hadden gehoopt.

Door de bestuurlijke structuur van het NOS, maar ook omdat de Stichting eigen zendtijd kreeg en eigen programmastaven, gingen de omroeporganen het samenwerkingsorgaan als snel steeds meer zien als concurrent. De onderliggende gedachte van met elkaar de verantwoordelijkheid te dragen kreeg steeds minder ruimte, en het "ieder voor zich...." werd de overheersende tendens.

Bovendien deden zich sinds de jaren zestig maatschappelijke ontwikkelingen voor die de grondslagen van het bestel enigszins op de tocht zetten; de mentaliteit onderging verandering.

Dit werd nog versterkt door de komst van de nieuwe omroepen die de historische groei naar meer samenwerking niet hadden meegemaakt, en waarvan twee, TROS en Veronica, als ex-piraten een heel duidelijke commerciële mentaliteit in het, volgens de wet, non-commerciële bestel binnenbrachten. In de strijd die de nieuwelingen moesten voeren om meer leden, teneinde door meer zendtijd een steviger plaats te veroveren, was geen ruimte voor samenwerking. En de "oude" ("identiteits-") omroepen werden daarbij meegezogen, want de leden van TROS en Veronica moesten toch voor een groot deel uit hun, tot dan toe "natuurlijk" geachte, achterban komen. Dat betekende dat de regels, ook van de destijds vrijwillig opgestelde, die de nadelen van een zo gecompliceerde omroepstructuur hadden moeten compenseren, werden uitgehouden. Maar het betekende ook dat het bestuur van de NOS, het bij wet ingestelde samenwerkingsorgaan, dat met een redelijke mate van autonomie orde op omroepzaken van nu en de toekomst had moeten stellen, door interne tegenstellingen steeds duidelijker verlamingsverschijnselen ging vertonen.

De toelating van de omroepverenigingen TROS en Veronica is op zichzelf ook een illustratie van de veranderende mentaliteit. Bij hun aanmelding hadden ze weliswaar het volgens de wet noodzakelijke aantal leden, maar deze leden behoorden niet tot een duidelijk herkenbare maatschappelijke, culturele, of godsdienstige dan wel geestelijke stroming, zoals de wetgever die voor ogen had gestaan. Dit kwam mede omdat die "zuilen" van gelijkgerichte maatschappelijke organisaties in een proces van ontakeling verkeerden.

Deze ontzuilingstendens (5) manifesteerde zich ook bij de oorspronkelijke omroeporganisaties. De directe band tussen deze omroeporganisaties en de andere componenten van de "zuil" - alsmede de leiding - (6), kwam steeds meer onder druk te staan. De omroepen wezen er op dat ze al heel lang toch een veel breder terrein hadden bestreken dan dat van het kerkblaadje of de partijkrant. Bovendien realiseerden de kerkelijke en politieke leiders zich dat het toch niet altijd zo goed was om medeverantwoordelijk te worden gesteld voor alles wat door hun "bevriende" omroep of krant werd verspreid (7).

Maar niet alleen op geestelijk en maatschappelijk terrein deden zich ontwikkelingen voor die het bestel onder druk zetten; op technisch gebied kwamen er nieuwe mogelijkheden die veel verder gingen dan men daarvoor had gedacht.

In de loop van de jaren zeventig en tachtig zette de bekabeling van Nederland

zich gestadig door: in 1977 was 46% van de bevolking op een kabelsysteem aangesloten, in 1979 54% en in 1985 71% (8).

Over de oorzaak van het relatief grote succes van kabeltelevisie in Nederland lopen de meningen uiteen. Moeilijkheden met ontvangstkwaliteit van televisiesignalen, en dan met name in het dichtbevolkte westen van het land, en het verwijderen van de antennewouden op de daken worden vaak als belangrijkste oorzaken genoemd (9). Een andere belangrijke oorzaak is echter de groeiende behoefte aan uitbreiding van het televisieprogramma-aanbod. Dat die uitbreiding mogelijk was, bleek wel uit het feit dat de mensen die in het grensgebied woonden, met eigen antennes vrij gemakkelijk ook de Belgische en Duitse programma's konden ontvangen. Wat meer landinwaards was dit alleen mogelijk met de sterkere ontvangstinstallaties van kabelsystemen.

Intussen was ook duidelijk geworden dat de miljarden die het Nederlandse volk bezig was uit te geven aan de van gemeente tot gemeente voortschrijdende bekabeling, voor meer gebruikt kon worden dan om een paar buitenlandse omroepzenders door te geven. Kabelnetten konden een geheel nieuwe distributie-infrastructuur gaan vormen, met als bijzonderheid dat daarbij gerichte verspreiding van programma's en dus individuele afrekening - pay tv - mogelijk zou worden. Ook allerlei soorten van, al of niet interactieve, nieuwe diensten behoorden tot de mogelijkheden. Het zal duidelijk zijn dat alleen al deze technische ontwikkelingen van grote invloed zijn op de, zij het schoorvoetende, evolutie van het Nederlandse omroepbestel.

Het rapport van de WRR

In 1978 werd het door het zogenaamde "Sluis-incident" duidelijk dat de techniek inderdaad nieuwe mogelijkheden bood: voor de eerste keer werd het publiekrechtelijke omroepbestel geconfronteerd met commerciële televisieprogramma's van buitenaf, en de wet had daar geen direct antwoord op (10). Een en ander inspireerde de toenmalige minister van Cultuur een opdracht te geven aan de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) om, met het oog op alle nieuwe media-ontwikkelingen, de regering van advies te dienen omtrent een nieuw samenhangend mediabeleid. De WRR kwam in 1982 met een uitvoerige rapportage (11).

Zonder de grondslagen van het Nederlandse omroepbestel aan te (willen) tasten deed de Raad een aantal verstrekkende voorstellen.

Voorgesteld werd onder andere het lidmaatschap van omroepverenigingen los te koppelen van het abonnement op een omroepblad. De "omroep-vriendelijke" wetgeving stond namelijk alleen omroeporganisaties toe een programmablade uit te geven, en ze deden dat ook alleen, want de abonnees van een bepaald programmablade stonden dan ook tegelijk te boek als leden van die organisatie, tenzij men expliciet verklaarde niet als lid te willen worden meegeteld. Er werd dan ook alles gedaan om de programmablade zo aantrekkelijk mogelijk te maken en abonnees te werven met populaire cadeaus. De Raad achtte dit gegeven niet overeenkomstig de uitgangspunten van het omroepbestel, namelijk dat omroeporganisaties hun aanhang moeten verwerven op basis van de aard en strekking van hun programma-aanbod. Zij stelde dan ook voor alleen die leden te tellen, die zich, los van het abonnee-

ment, bewust bij een omroeporganisatie hadden gemeld. Indien deze voorgestelde ontkoppeling zou worden overgenomen in een nieuwe wet, zouden een aantal omroeporganisaties veel minder leden bezitten. Uit onderzoek bleek namelijk dat van de abonnees van de verschillende programmabladen zich toch maar een beperkt deel ook werkelijk lid voelt (12).

Ook de zendtijdverdeling zou volgens de Raad op een andere manier moeten gebeuren. Het ledental zou wel een rol moeten spelen, maar de zendtijd zou slechts degressief toe mogen nemen naarmate het ledental groeit. Verder stelde de Raad voor bij de toe- en uittreding van omroeporganisaties vooral het pluriformiteitsbeginsel te hanteren; bij nieuwe omroeporganisaties zou vooral bekeken moeten worden of deze een werkelijke bijdrage leveren aan de verscheidenheid van het bestel.

De Raad stelde zich ook op het standpunt dat tegen de groeiende concurrentie van de commerciële satellieten geen afwerend of beperkend beleid gevoerd moet worden, maar meer een parerend beleid (13). Dus geen verbod van doorgifte via de kabel van op Nederland gericht tv-reclame, maar meer mogelijkheden bieden voor de binnenlandse omroepen door uitbreiding van de zendtijd en uitbreiden van de STER-reclame.

Kabelexploitanten zouden wel verplicht moeten worden tot levering van een minimumpakket, met in elk geval de Nederlandse omroepprogramma's (14). De instelling van een commercieel derde net achtte de Raad voorbarig.

Het rapport van de WRR heeft in ieder geval voldoende stof opgeleverd voor discussies binnen de politiek en ook, zoals dat te doen gebruikelijk is in Nederland wanneer het om omroepzaken gaat, ver daarbuiten. Concreet hoogtepunt hierin is de wet die op 1 januari 1988 in werking treedt: "Deze Mediawet, die in de plaats komt van de Omroepwet, de Wet op de Omroepbijdragen, en de Wet Voorziening Perswezen 1951, vormt een voorlopig sluitstuk van een jarenlange discussie in de samenleving en in het parlement over de herziening van het Nederlandse mediabestel" (15).

WAT VERANDERT ER DOOR DE NIEUWE MEDIAWET ?

De nieuwe Mediawet brengt in eerste instantie een aantal grote structureel-organisatorische veranderingen met zich mee. Welke uiteindelijke invloed deze veranderingen hebben op de inhoud van het programma-aanbod, valt op dit moment nog niet te voorzien. De belangrijkste organisatorische veranderingen worden in het onderstaande op een rij gezet.

N.O.B.

De meest ingrijpende verandering vindt plaats bij de NOS, het wettelijk ingestelde samenwerkingsorgaan van de omroepen.

Het geheel van alle facilitaire diensten wordt uit de NOS losgemaakt en verzelfstandigd als een Naamloze Vennootschap, genaamd het Nederlands Omroepproductie Bedrijf (NOB) (16).

Om het de nieuwe onderneming mogelijk te maken zich een plaats op de markt te veroveren, zullen de omroeporganisaties vooralsnog verplicht zijn om 75% van hun facilitaire behoeften op het gebied van de televisie af te

nemen bij het NOB. Voor de radio geldt dat voor de volle 100%. De bedoeling is echter om het percentage verplichte afname, althans voor de televisie, regelmatig te verminderen om zodoende het NOB te dwingen tot een efficiënte bedrijfsvoering. Het NOB kan, uiteraard, die faciliteiten die niet door de omroeporganisaties worden gebruikt aanbieden aan derden.

Financiën

Deze verzakelijking van de verhouding tussen de omroeporganisaties en wat tot nu toe "hun" gezamenlijke facilitaire diensten waren, gaat gepaard met een drastische verandering van de financiële structuur binnen het Nederlandse omroepbestel.

Van het geld voor de omroep - afkomstig van retributies en etherreclame - ging vroeger eerst een groot deel naar de NOS, voor de facilitaire en andere ondersteunende diensten. De omroepen konden dan, zonder betaling, maar binnen een contingeringsysteem naar rato van de zendtijd van elke organisatie, van die diensten gebruik maken. Voor de kosten van de programma's en het personeel van de omroeporganisaties werden de jaarlijks vastgestelde bedragen direct aan de organisaties overgemaakt. Onder de nieuwe Mediawet zal het grootste deel van het geld voor de omroep eerst naar de omroeporganisaties zelf toevloeien. Die zullen dan voor de technische faciliteiten en een aantal andere dienstverleningen een rekening gepresenteerd krijgen.

N.O.S.

Omdat het qua financiën en personeel zo omvangrijke facilitaire deel uit de NOS wordt gelicht, komt meer nadruk te vallen op de programmatische taak, wat tot uitdrukking komt in de nieuwe inhoud van het begrip NOS, namelijk de Nederlandse Omroepprogramma Stichting.

De belangrijkste taken van deze Stichting zijn onder andere:

- het verzorgen van een eigen programma,
- de coördinatie van de programma's van de instellingen die zendtijd hebben gekregen voor landelijke omroep,,
- het behartigen van zaken die van gemeenschappelijk belang zijn voor de omroepverenigingen,
- in samenwerking met het Algemeen Nederlands Persburo (ANP) verzorgen van het teletekst-programma (17).

Belangrijk is ook dat de samenstelling van het bestuur verandert: elk van de omroeporganisaties met leden (op het ogenblik zijn dat er acht) benoemt een vertegenwoordiger, de Minister van Welzijn, Volkshuisvesting en Cultuur (het ministerie van WVC) benoemt de voorzitter en vier andere leden. Dat wil dus zeggen dat de omroeporganisaties in de meerderheid zijn en dat de term "samenwerkingsorgaan" (van de omroeporganisaties) - tenminste waar het de bestuurssamenstelling betreft - beter op zijn plaats is dan bij de NOS-oude stijl. In het bestuur van de NOS-oude stijl hebben weliswaar ook alle omroeporganisaties een vertegenwoordiger, maar vormen de niet-omroep-gebonden bestuursleden de meerderheid (de helft plus één). De versterking van de positie van de omroeporganisaties binnen de NOS staat overigens tegenover een

(getalsmatige) verzwakking van hun positie aan de top van het NOB. Van de zeven leden van de Raad van Commissarissen van dat bedrijf worden er maar twee benoemd uit de kring van de omroepen.

Commissariaat van de Media

Naast de opsplitsing van de NOS voorziet de nieuwe Mediawet in de oprichting van nog een nieuw orgaan, namelijk het Commissariaat voor de Media (verder het C.v.d.M.).

Het C.v.d.M. wordt een zelfstandig bestuursorgaan dat verantwoording aflegt aan de minister van W.V.C. Op de eerste plaats neemt het C.v.d.M. de taken over van de regeringscommissaris van de omroep.

Vanaf 1947 kende Nederland een Regeringscommissaris voor het radiowezen. De rol die de overheid speelt bij de inning en verdeling van de gelden voor de omroep, brengt ook een zekere verantwoordelijkheid met zich mee voor de besteding van dat geld. Toezicht en controle op (vooral) het financiële aspect van de omroepactiviteiten vormden dan ook altijd het belangrijkste element in het takenpakket van de Regeringscommissaris, hoewel hem oorspronkelijk ook wel enige macht op het programmatisch vlak was toebedeeld.

Op de tweede plaats neemt het C.v.d.M. de meeste uitvoerende taken van het Ministerie van W.V.C. over met betrekking tot omroepzaken, zoals het verlenen van zendmachtigingen aan landelijke, provinciale en lokale omroeporganisaties, het toewijzen van zendtijd en het toezien op de navolging van de wettelijke voorschriften.

Het C.v.d.M. gaat bestaan uit een voorzitter en twee of vier leden die allen door de Minister worden benoemd. Personen afkomstig uit omroepkringen zijn hierbij uitgesloten.

Regionale en Lokale omroep

Voor de regionale omroepen vindt er ook een belangrijke verandering plaats. Deze omroepen, waarvan de meeste voorheen onder de NOS ressorteerden, komen per 1-1-1988 onder (financiële) verantwoordelijkheid van de provincie te vallen. Dat wil zeggen dat de provincie moet bepalen of men een heffing van f 10,- per jaar boven op de retributie ter (gedeeltelijke) financiering van de regionale omroep, in die provincie aanvaardbaar vindt. Aan het C.v.d.M. wordt advies uitgebracht over de vraag of de organisatie die regionale omroep wil gaan bedrijven, representatief is voor de betrokken regio. Het C.v.d.M. wijst zendtijd toe steeds voor een periode van vijf jaar.

Ten aanzien van de lokale omroep doen zich, tot grote ergernis van de lokale omroepen zelf (18), geen veranderingen voor in de financiering; lokale omroepen blijven afhankelijk van gemeentelijke ondersteuning en andere subsidies en donaties. Het blijft voor de lokale omroepen verboden reclame te voeren.

Overige veranderingen

Een volgende nieuwigheid is de oprichting van de zogeheten "Mediaraad". Deze raad heeft als belangrijkste taak het gevraagd en ongevraagd advies uitbrengen, aan de regering en het parlement over het algemeen beleid ten

aanzien van "radio, televisie, pers en andere vormen van massacommunicatie" (19). De nieuw in te stellen Mediaraad komt ter vervanging van de huidige adviesorganen, die bestaan voor de afzonderlijke terreinen, te weten de Omroepraad, de Persraad en de Reclameraad.

Nieuw is ook de doorgifteplicht voor kabelexploitanten van Nederlandstalige programma's bedoeld om ontvangers een soort van minimum ontvangst te garanderen.

Als laatste kan nog vermeld worden dat ter versterking van de Nederlandse Cultuur de "Stichting stimuleringsfonds Nederlandse Culturele omroepproducties" wordt opgericht. Deze Stichting wordt gefinancierd uit de omroepbijdragen en de inkomsten uit de Ster-reclame.

Tot zover de belangrijkste veranderingen die het gevolg zijn van de invoering van de nieuwe Mediawet op 1 januari 1988.

HET REGEERAKKOORD

Tot dusverre is alleen gesproken over de nieuwe Mediawet, maar er is nog één politiek wapenfeit, maar dan uit 1986, dat de moeite waard is om te vermelden, omdat het misschien nog wel verdergaande consequenties heeft voor het Nederlandse omroepbestel dan de Mediawet, namelijk het zogeheten "Regeerakkoord".

Het regeerakkoord moet gezien worden als een compromis-overeenkomst waarop de partijen in een beoogde coalitie-regering hun toekomstig beleid wensen te baseren.

Op 8 juli 1986 werd door de coalitiepartners, de christen-democraten en de liberalen, een regeerakkoord opgesteld waarin met betrekking tot het omroepbestel een bepaling werd opgenomen die omroeporganisaties de mogelijkheid biedt commercieel te gaan opereren: "Indien zou blijken dat tenminste drie A-omroepen het uitgangspunt van non-commercialiteit wensen te verlaten, dan zal voor hen de mogelijkheid van een commercieel televisienet en een commercieel radionet (FM) alsnog worden vormgegeven (...)" (20).

De drie omroepen die daar het meest voor in aanmerking zouden komen, de TROS, AVRO en Veronica, reageerden in eerste instantie niet erg enthousiast, aangezien aan deze mogelijkheid een aantal vrij harde voorwaarden gekoppeld is. De belangrijkste van deze voorwaarden is wel de bepaling dat de omroeporganisaties die de stap wagen naar een commercieel net, na anderhalf jaar geen aanspraak meer kunnen maken op een aandeel in de omroepbijdragen, noch in de opbrengsten van de STER-reclame op de niet-commerciële netten. Bovendien werd opgenomen dat, zeer tegen de historisch gegroeide hang van omroeporganisaties naar autonomie, samenwerking op basis van gelijkwaardigheid met uitgeverijen door de overheid zal worden bevorderd.

De discussie omtrent een commercieel opgezette derde televisienet werd in 1983 aangezwengeld door een partij waarvan men het juist niet zou verwachten: de christen-democraten. Zij hebben zich namelijk altijd openlijk uitgesproken tegen een commercieel opgezette omroep. Het was ook niet de bedoeling van de christen-democraten om een discussie op te starten over commerciële omroep, maar wel over een nieuw in gebruik te nemen derde televisienet dat op dezelfde manier zou worden vormgegeven als de twee reeds

bestaande netten. Hun liberale coalitiepartner echter, altijd al fervent voorstander van commerciële omroep, zag hierin een mogelijkheid om een, in ieder geval in politieke termen, doorbraak te forceren in de omroepwetgeving. In het regeerakkoord van juli 1986 blijkt dat beide partijen aan hun trekken zijn gekomen: naast de in het bovenstaande geciteerde bepaling uit het regeerakkoord met betrekking tot de commerciële mogelijkheden wordt in het akkoord ook bepaald dat het plan van de NOS dd. 23 mei 1986, het uitgangspunt wordt voor de verdeling van de zendernetten over zendgemachtigden. In het plan van de NOS, sinds 1980 al voorstander van een derde net (21), konden alle omroeporganisaties, op de VPRO na, zich heel goed vinden. Gesteld werd door de NOS dat "veel van de huidige problemen zouden kunnen worden opgelost door een andere verdeling van de omroepen over drie televisienetten", namelijk:

- Net 1: de "zuilen-organisaties" KRO, NCRV en VARA
- Net 2: de ongebonden organisaties AVRO, TROS en Veronica
- Net 3: de NOS en kleine zendgemachtigden als educatieve en ideële groepen
- De EO en de VPRO worden per twee jaar geplaatst op respectievelijk de netten 1 en 2 (22).

De problemen waar men op doelde zijn: de grote concurrentiestrijd tussen de omroepen, de onoverzichtelijkheid van het programmaschema en - mede daarmee verbonden - het feit dat de adverteerders volledig in het duister tasten ten aanzien van de bevolkingsgroep die ze aan het toestel mogen verwachten op het tijdstip dat hun spot wordt uitgezonden.

Het derde televisienet, Nederland 3, zou in eerste instantie in oktober 1987 volgens dit plan in gebruik genomen worden, maar om zender-technische redenen is dit uitgesteld tot april 1988.

DISCUSSIE EN COMMENTAAR

Sinds de nieuwe Mediawet in april 1987 door de laatste parlementaire instantie - de Eerste Kamer - was goedgekeurd, vragen velen zich af hoe lang dit "noodzakelijk intermezzo" gaat duren. Bijvoorbeeld het commentaar van de NOS: "Deze wet is op zijn best een gewijzigde omroepwet, maar door de tijdbom die er onder ligt, brengt de Mediawet van Minister Brinkman zeker niet de rust die men van wetgeving mag verwachten. Hoelang de wet van kracht zal blijven weet daarom nog niemand (...) (23).

De in het bovenstaande citaat genoemde tijdbom slaat op het feit dat volgens velen de nieuwe Mediawet en het voorafgaande regeerakkoord voor een aantal knelpunten binnen het mediabeleid slechts een tijdelijke oplossing bieden. In deze paragraaf wordt op de belangrijkste punten nog eens ingegaan.

Commerciële invloeden

Het is opmerkelijk te moeten constateren dat van de aanbevelingen die de WRR heeft gedaan op basis van een toch zeer uitgebreide en gedegen studie in 1982, er nauwelijks iets terug te vinden is in de nieuwe Mediawet.

Stelde de WRR in haar studie "Samenhangend Mediabeleid" nog voor geen

afwerend maar een parerend beleid te voeren met betrekking tot de groeiende concurrentie van commerciële omroepstations, de nieuwe Mediawet geeft duidelijk aan dat gekozen is voor toch een afwerend beleid.

Reeds in 1984 werd door de minister van WVC, vooruitlopend op een nieuwe mediawetgeving, in een beschikking - de zogeheten "kabelregeling" - een doorgifteverbod vastgelegd van programma's die in het bijzonder op Nederland gerichte reclameboodschappen bevatten. Daarvan zou zeker sprake zijn, als de reclame voorkomt in een programma-aanbod dat ook Nederlands-talige of in die taal ondertitelde programma's zou bevatten (24). Tegen deze beschikking, waarin ook zaken als kabelkrant en abonnee-tv werden geregeld en die zonder veel modificaties is opgenomen in de nieuwe Mediawet, is veel verweer geweest. Dit verweer ging zelfs zo ver dat het doorgifteverbod aanhangig is gemaakt bij het Europese Hof van Justitie, omdat het in strijd zou zijn met het Europese Recht.

De intentie die achter deze maatregel zit, is duidelijk, namelijk de bescherming van het Nederlandse niet-commerciële omroepbestel. De vraag is echter hoe lang dit op basis van zulke maatregelen nog kan. Bovendien vragen velen zich af, of het niet-commerciële omroepbestel überhaupt nog wel overlevingskansen heeft, gezien het feit dat in het regeerakkoord de weg is vrijgemaakt naar een commercieel derde televisienet. En ook gezien het feit dat de huidige activiteiten van de omroeporganisaties, in de jacht op de leden, al doorspekt zijn met semi-commerciële aspecten.

Gezegd moet worden dat ten aanzien van de instandhouding van het huidige bestel ook ernstige twijfel mogelijk is (25). Toen in het Verenigd Koninkrijk gedacht werd over een commerciële omroep naast de BBC, was het, na bestudering van de situatie in de Verenigde Staten, duidelijk dat vermeden zou moeten worden dat een aantal omroepen met elkaar zouden moeten strijden om dezelfde inkomstbron. Dat zou, zo bewees de Amerikaanse praktijk, het programmabeeld ongunstig beïnvloeden. De oplossing die men in het Verenigd Koninkrijk voor dit probleem koos, was de regionalisatie van ITV. In verband daarmee spreek men ook wel over de Britse doctrine: "één (adverteerders-)markt, één omroep".

Concurrentiestrijd om leden

In wezen is de situatie in Nederland duidelijk in strijd met die Britse doctrine. Het is, mede door de komst van twee ex-piraten, de TROS en Veronica, maar ook door andere maatschappelijke ontwikkelingen, niet meer zo, dat de Nederlandse bevolking op grond van religie, politieke voorkeur of sociale status zonder meer kan worden ingedeeld in (potentiële) leden voor een bepaalde omroep. Er is een zeer grote open markt ontstaan, waar de omroepen voor het behoud of de versterking van hun status in het bestel een harde strijd om leden voeren. Voor een groot deel wordt die strijd gevoerd door middel van programmabladen. Want wie abonnee wordt - zoals eerder gezegd - is praktisch lid van die omroep. Er wordt dan ook alles aan gedaan om, door de programmabladen zo aantrekkelijk mogelijk te maken, nieuwe abonnees te werven.

Maar ook het programmabeleid wordt voor een belangrijk deel beïnvloed door

de strijd om de leden. Vooropgesteld zij, dat in iedere structuur waarin een aantal omroepen zich, of gelijktijdig, of door de week heen, tot hetzelfde publiek richten, er een competitie ontbrandt om de hoogste kijkcijfers, of minstens het floreren, afhankelijk van de kijkcijfers (zoals in de Verenigde Staten, waar alleen met een omvangrijk publiek zendtijd aan adverteerders kan worden verkocht) dan zal dat het programmabeleid danig onder druk zetten.

Welnu, dat verschijnsel doet zich ook in Nederland voor. Niet omdat het bloeiende voortbestaan van een omroep wezenlijk en direct van kijkcijfers afhankelijk is, want volgens de wet wordt de status van een omroep alleen bepaald door het aantal leden. Maar in Nederlandse omroepkringen gelooft men nog vaak heilig aan een rechtlijnige verhouding tussen kijkcijfers en ledentallen. De geschiedenis zowel als de actuele praktijken maken echter duidelijk dat het daarbij om een veel gecompliceerder proces gaat. In 1967 dreigde de AVRO zijn status als A-omroep te verliezen: het ledenaantal zakte gestaag onder de grens, die de toen in behandeling zijnde omroepwet stelde. Toch was de AVRO toen en in de voorgaande jaren een omroep waarvan de programma's bijzonder goed bekeken en gewaardeerd werden. Het omgekeerde doet zich de laatste jaren voor met Veronica: de kijkcijfers zijn zeker niet de beste, maar het ledenaantal groeit sneller dan dat van de andere organisaties. Wat wel genoemd wordt de "Hilversumse fictie" ("VEEL KIJKERS BETEKENT VEEL LEDEN") blijkt, ondanks deze feiten, onuitroeibaar. En het zal duidelijk zijn dat in de strijd tussen de omroepen om de rechten van Dallas of Dynasty de wezenlijke waarde van een harmonisch Nederlands totaal-programma meerdere malen in de verdrukking komt.

Overigens moet wel worden opgemerkt dat er zeker nog wel sprake is van een eigen identiteit bij de omroepverenigingen: er zijn er die Dallas of Dynasty per sé niet in hun programmapakket zouden willen hebben. Maar in het algemeen is er toch een duidelijke homogenisering van het programma-aanbod merkbaar, wat zich uiteraard vooral manifesteert op het terrein van het aangekochte produkt.

Geconstateerd moet worden dat de door de WRR voorgestelde ontkoppeling van abonnee op een programmablade en lidmaatschap van een omroeporganisatie ook geen ingang heeft gevonden bij de wetgever.

TOEKOMST

In de Nederlandse discussie met betrekking tot het bestel is men nog niet toegekomen aan een duidelijke visie op een omroepstructuur waarmee men de 21ste eeuw kan binnengaan. Wel klinken er waarschuwingen op om deze materie niet op de lange baan te schuiven. De gedachte daarbij is dat het handhaven van het monopolie van de omroep als publieke dienstverlening op retributiebasis eenvoudig onmogelijk - of in ieder geval ongewenst - zal blijken. Men denkt dan aan een tweeledige structuur, met naast "public service broadcasting" ook een ondernemingsgewijs georganiseerde omroep. Voor sommigen is zo'n structuur een eindfase (26), voor anderen een tussenfase op weg naar een situatie als we nu kennen op het terrein van de pers, opererend in de vrije marktsector.

Dat de discussie over commerciële omroep en de mogelijkheden die hiervoor

geboden worden door het regeerakkoord van 1986, wel tot aankondigingen in het openbaar (27) maar nauwelijks tot concrete actie heeft geleid van potentiële exploitanten, is opvallend, maar kan verklaard worden.

In de eerste plaats kwamen er voor wie aan een commerciële opzet van het nieuwe televisienet dacht, al gauw ontnuchterende cijfers op tafel. Voor een redelijke concurrentiepositie van dat net tegenover de twee bestaande netten en - door de dichte bekabeling in 75% van de huiskamers ontvangbare - buitenlandse programma's zou jaarlijks een exploitatiebedrag van 400 miljoen gulden beschikbaar moeten zijn. Dat bedrag zou bij een qua omvang ongewijzigde publieke component als extra-reclame-inkomsten gevonden moeten worden boven de f 300 miljoen die nu aan tv-reclame wordt besteed. Het was onrealistisch daar op te rekenen. Nu de overheid de mogelijkheid van een commercieel net verbindt aan het uittreden van drie A-omroepen uit de publieke component, is er een kans op een iets beter sluitende rekening. Maar medefinanciers - die onontbeerlijk zullen zijn om een commercieel net kans van slagen te geven - staan niet te dringen. In de eerste plaats omdat elk van de drie betrokken omroeporganisaties dan wel verklaard heeft door te willen gaan als profit-organisatie, maar daar eindigt dan ook de overeenstemming. Elk heeft zo zijn eigen gedachte hoe het verder moet. En dan heeft daarnaast de regering nog niet het begin van een antwoord klaar op de ontelbare vragen die de simpele paragraaf over mogelijke commercialisering in het regeerakkoord oproept. Daardoor ook kunnen de drie omroepen er nog van uitgaan dat ze straks hun zelfstandigheid zullen handhaven. Drie elkaar beconcurrerende omroepen op één televisienet: Nederland wil en zal, waar het omroepstructuren betreft, uniek blijven.

Daarbij komt dat de industrietak die in de discussie het meest werd genoemd als kennelijk geïnteresseerde voor een actieve participatie bij een commerciële omroep, namelijk de uitgeverijen, nu het dan mogelijk is, eigenlijk helemaal niet zo staat te dringen. Ten dele is dat verklaarbaar uit het feit dat uitgevers, zeker die van de wat oudere stempel, zich toch maar moeilijk kunnen voorstellen dat ze een produkt op de markt kunnen brengen dat niet letterlijk wordt gedrukt. Maar nu blijkt dat de roep om toegang tot de elektronische media, die in het verleden toch wel uit die kring werd gehoord, alleen tot doel had een morele claim bij de overheid te deponeren: "als het moet, laat ons het dan doen, maar als het niet hoeft, nou ook goed".

SLOT

De recente ontwikkelingen van het mediabeleid in Nederland, voor zover dat wordt gevoerd door de huidige regering - daarnaast zijn er nog tal van maatschappelijke instituties, van uitgeverijen tot vakbonden, die uiteraard ook (tenminste: een soort van) eigen mediabeleid voeren - samenvattend, komen we hier tenslotte tot een drietal constatering:

1. mediabeleid wordt in wezen - ondanks alle pogingen van bijvoorbeeld de WRR - feitelijk nog steeds opgezet en uitgevoerd als omroepbeleid; de nieuwe mediawet wordt terecht gekarakteriseerd als omroepwet (28);
2. mediabeleid in de enge zin van het woord, wordt hier ten opzichte van vele aspecten niet echt gevoerd; veel eerder kan sprake zijn van een "moratori-

um" - het afwachten namelijk, welke beslissingen door andere worden genomen;

3. veel belangrijker dan de nieuwe Mediawet is - zeker voor wat betreft de vraag naar (verdere) vercommercialisering van het mediabestel - het Regeerakkoord van de regeringscoalitie tussen christen-democraten en liberalen: hierin wordt namelijk vastgelegd of, wanneer en door wie privaatrechtelijke omroep in Nederland wordt geïntroduceerd: als drie omroepen uit het huidige systeem wensen te stappen, komt er een "dual systeem" - dus commerciële omroep.

Op de nieuwe Mediawet wordt nogal wat fundamentele kritiek gegeven die hoofdzakelijk te maken heeft met het niet ter discussie stellen van de uitgangspunten van het huidige Nederlandse omroepbestel. Daarnaast zijn er nog tal van belangenorganisaties die bepaalde specifieke maatregelen uit de wet bekritisieren.

Zo doet de Organisatie voor Lokale Omroepen in Nederland (de OLON) al jaren haar best lokale reclame als financieringsbron voor lokale omroepen wettelijk erkend te krijgen (29). In de nieuwe Mediawet wordt echter lokale omroepen uitdrukkelijk verboden lokale reclame te brengen.

Ook de belangenorganisatie van de kabelexploitanten, de VECAI, heeft diverse malen scherpe kritiek geuit op de doorgifteverplichting van Nederlandstalige programma's (30). Ondanks dit alles zal de nieuwe Mediawet, ooit betiteld als "oude wijn in lekke zakken" (31), toch per 1 januari 1988 in werking treden.

De discussie is echter nog lang niet afgesloten. De vraag is wanneer - de WRR heeft het in 1982 ook niet aangedurfd - er een werkelijke bezinning op de grondslagen van het Nederlandse omroepbestel plaatsvindt.

NOTEN

(1) voor een engelstalige uiteenzetting van de ontwikkeling van het nederlandse omroepbestel zie: van der Haak, C.: *Broadcasting in het Netherlands*, London, 1977.

(2) zie: Schaafsma, H.: *Geschiedenis van de omroep*, Cahiers over massacommunicatie, Amsterdam, 1970, pag. 38.

(3) zie: Schaafsma, 1970, pag. 76.

(4) zie: Sterk, R.: *Stagnatie in het Gooi*. De omroep in de afgelopen twintig jaar, in: Bardeel, J./Bierhoff, J. (red.): *Media in Nederland 1*, Groningen, 1985, pag. 42.

(5) zie: Felling, A.J., Peters, J., Schreuder, O.: *Religion in Dutch Society*, Nijmegen, 1986, en: Thurlings, J.M.G., *De wankele zuil*, Nijmegen, 1971.

(6) zie: Felling, A., Peters, J., Schreuder, O.: *Profiel gevraagd*. Omroepen en hun achterban, Baarn, 1983.

(7) zie: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR): *Samenhangend Mediabeleid*, Den Haag, 1982, pag. 41.

(8) Hierbij dient wel aangetekend te worden dat onder de benaming kabelsysteem zowel Gemeenschappelijke Antenne Inrichtingen, met doorgaans minder dan 100 aansluitingen, als Centrale Antenne Inrichtingen, met meer dan 100 aansluitingen, vallen. Zie: Olderaan, F., Jankowski, N.: *The Netherlands: The Cable Replaces the Antenne*, in: Becker, L.R., Schoenbach, K., *Audience Responses to Media Diversification*, Erlbaum, 1988.

- (9) zie: Schrijver, F. : De invoering van kabeltelevisie in Nederland, WRR-M17, Den Haag, 1983, pag. 179.
- (10) In 1978 werd door de kabelexploitant in het plaatsje Sluis het net gekoppeld aan een Belgisch kabelnet. Hierdoor konden de aangeslotenen op het kabelnet de commerciële programma's van Radio-Télé-Luxembourg (RTL) ontvangen. Zie: F. Schrijver, 1983, p. 92.
- (11) zie: WRR 1982.
- (12) zie: WRR 1982, pag. 42-45.
- (13) zie: WRR 1982, pag. 220.
- (14) zie: WRR 1982, pag. 267.
- (15) Brinkman in de Memorie van Toelichting, geciteerd in: Hogenholtz, B. : De Mediawet, Auteursrecht, april 1985, nr. 2. pag. 26.
- (16) Overigens kunnen derden geen invloed krijgen op dit bedrijf, want de aandelen worden beheerd door een stichting waarvan het bestuur door de minister wordt benoemd. Het maatschappelijk kapitaal van de NOB kan niet worden verhoogd.
- (17) Bron: Omroepodidium NOS, november 1986, nr. 6.
- (18) zie: OLON-journaal, april 1987, 6de jaargang, nr. 1.
- (19) Zie: De Mediawet, gepubliceerd in het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, 1987-249, artikel 2.
- (20) bron: Nederlandse Staatscourant, nr. 1341, juli 1986, hier: NOS-Dokumentatie, 8606, A6, Hilversum augustus 1986.
- (21) zie: Omroepodidium NOS, maart 1986, nr. 1, pag. 7.
- (22) bron: Brief van NOS-bestuur aan de (in)formateur Kabinetsformatie, 1986, Hilversum 23.5.1986.
- (23) bron: NOS-Omroepodidium, nr. 1. 1987, pag. 4.
- (24) zie: Scholten, O. /Breimer, J. : Brinkmans Bellenblazerij, in: Massacommunicatie, 1986, nr. 5/6, pag. 272-282.
- (25) zie: Bardoel, J./Bierhoff, J. : De definitieve teloorgang van het model Holland, in: Bardoel, J./Bierhoff, J. (red.): Media in Nederland, Groningen, 1987.
- (26) zie bijvoorbeeld: "Een wijs bestel", rapport van de mediawerkgroep van de Wiardi Beckman Stichting, Amsterdam, 1986.
- (27) zie: "Plannen voor commerciële radia en televisie", in: NRC-Handelsblad, dd. 3.9.1987, en, "Van publieke omroep naar private omroep", AVRO-nota, juli 1987.
- (28) zie: NOS-Omroepodidium, nr. 1. 1987, pag. 4
- (29) zie: OLON-journaal, april 1987, 6de jaargang, nr. 1 pag. 3.
- (30) zie: Kemme, G.J. : De Ontwerp-Mediawet (II), in: Kabeltelevisie, nr. 5, mei 1985, pag. 153.
- (31) zie: Hins, A.W./Hugenholtz, P.B./Korthals Altes, W.F. : De mediawet op medische indicatie aanvaard, in: Informatierecht, augustus 1987, nr. 4, pag. 71.

totale communicatie

een studie van een nieuwe communicatie-aanpak in de zwakzinnigenbegeleiding (*)

eric vanderheyden

INLEIDING

Eén van de kenmerken van mentaal gehandicapten is hun beperktheid of onvermogen om gesproken taal te begrijpen en te gebruiken in de communicatie met hun omgeving. Bij velen is zelfs geen enkele linguïstische vorm van communicatie (b.v. het schrift, gebarentaal) aanwezig.

Desondanks benaderde men tot in het begin van de jaren zeventig - en soms nog tot vandaag - de communicatieproblemen van de ernstig en zwaar mentaal gehandicapten volgens de zogenaamde klassieke logopedische werkwijze, die de gesproken taal als norm stelt. De bedoeling was de zwakzinnige de "normale" communicatievorm aan te leren, maar efficiënt bleek dit niet te zijn. Sinds men tot de bevinding kwam dat de trainingsprogramma's om spreektaal aan te leren weinig resultaat opleveren - of alleen binnen de therapiekamer zonder overdracht naar andere situaties buiten de therapiesituatie -, is de belangstelling voor niet-vocale communicatiemethoden zoals b.v. gebarentaal, vingerspellen of communicatie via plaatjes sterk toegenomen. Het vinden van een communicatiemiddel dat de zwakzinnige KAN en WIL gebruiken, is immers de noodzakelijke basis voor alle verdere begeleiding en ontwikkeling van de zwakzinnige. Van al de pogingen om de ernstig en zwaar mentaal gehandicapten een beter behandelingsprogramma te bieden, neemt de "Totale Communicatie"-aanpak toch wel een speciale plaats in.

Het concept "Totale Communicatie" is vrij recent: pas in het midden van de jaren zeventig verschenen de eerste publikaties over dit onderwerp. Sindsdien is er een stroom van boeken en artikels verschenen, zijn er congressen over Totale Communicatie gehouden, en werd het door enthousiaste therapeuten toegepast. De literatuur is vooral Engelstalig, maar ook in Vlaamse en Nederlandse instellingen zijn steeds meer mensen er mee bezig.

ZWAKZINNIGEN EN COMMUNICATIE

Er bestaat in de literatuur weinig eensgezindheid over wat onder zwakzinnigheid of mentale handicap verstaan moet worden. Veelal hanteert men één of meerdere criteria om de zwakzinnigen te omschrijven. Op dit moment echter wordt de definitie van de American Association on Mental Deficiency het meest gebruikt:

"Zwakzinnigheid verwijst naar een beduidend beneden de middelmaat intellectueel functioneren, dat samengaat met tekorten in het adaptieve gedrag en dat zich manifesteert tijdens de ontwikkelingsperiode".

Hier spreekt men dus pas van zwakzinnigheid, als men op de intelligentietest een uitslag bekomt die twee of meer standaarddeviaties van het gemiddelde afwijkt en er tevens tekorten zijn in het aanpassingsgedrag. Men vergelijkt daarvoor het individu met wat op zijn leeftijd en in zijn cultuur het gemiddelde kind of volwassene bereikt, zowel wat persoonlijke onafhankelijkheid als sociale verantwoordelijkheid betreft. Tenslotte moeten deze stoornissen zich ook voordoen vóór de leeftijd van 18 jaar, om een onderscheid te maken met zaken die op latere leeftijd optreden (b.v. dementie).

Het zal echter duidelijk zijn dat de zwakzinnigen allesbehalve een homogene groep vormen. Daarom maakt men een verdere indeling naargelang het niveau van functioneren. Voor zowel de intellectuele mogelijkheden als de sociale aanpassing worden vier niveaus onderscheiden :

Lichte zwakzinnigheid (Mild) een I.Q. van $\pm 50/55$ tot $\pm 70/75$ (naargelang de gebruikte intelligentietest)

Matige zwakzinnigheid (Moderate) een I.Q. van $\pm 35/40$ tot $\pm 50/55$

Ernstige zwakzinnigheid (Severe) een I.Q. van $\pm 20/25$ tot $\pm 35/40$

Zware zwakzinnigheid (Profound) een I.Q. van 0 tot $\pm 20/25$

De sociale aanpassing vergt een ruimere omschrijving, maar om kort te gaan : de schaalverdeling van een kleine negatieve afwijking van de bevolkingsnormen (twee standaarddeviaties van het gemiddelde aanpassingsgedrag) op niveau I gaat tot een nagenoeg volledig afwezig zijn van aanpassingsgedrag op niveau IV.

Welnu, ernstig en diep mentaal gehandicapt zijn vaak erg beperkt in hun communicatiemogelijkheden. Zo'n communicatieve handicap kan in de eerste plaats het rechtstreekse gevolg zijn van een gebrekkige *cognitieve* ontwikkeling, namelijk de mentale handicap. Naast het feit dat zwakzinnigen meestal zwakke basisfuncties hebben die een negatieve invloed uitoefenen op de communicatie, zoals een zwak korte termijn-geheugen voor auditieve en visuele prikkels, is het vooral van belang dat ze cognitief "gereed" zijn om taal te verwerven. Concreet betekent dit dat men minstens het zesde stadium van de sensorimotorperiode moet bereiken (volgens Piaget's theorie over de cognitieve ontwikkeling van kinderen), waar een abstractie- en generalisatievermogen aanwezig is.

Dit is echter nog slechts een noodzakelijke, maar daarom nog niet een voldoende voorwaarde om tot spraak of taal te komen. Er kunnen bij de mentaal gehandicapt naast de cognitieve stoornis immers nog andere stoornissen optreden die dit belemmeren :

Motorisch : problemen met de spiercontrole van de spraakorganen en/of ledematen.

Emotioneel : b.v. autistische kinderen, die sterk op zichzelf teruggetrokken leven en niet willen of durven communiceren.

Linguïstisch : problemen op het taalsymbolische vlak, bij het encoderen en decoderen van vocale en niet-vocale linguïstische informatie.

Sensorisch : zintuiglijke tekorten (gehoor, gezicht) die voor waarnemingsstoornissen zorgen.

Tot slot is er nog de categorie *Onbekend*, want voor heel wat communicatieve handicaps kan geen oorzaak gevonden worden of kan men in de duiding niet precies zijn.

Deze handicaps kunnen onder allerlei vormen en in allerlei combinaties optreden, wat trouwens resulteert in een complexer probleem dan een loutere som van de individuele handicaps.

Naast verschillende *oorzaken* zijn er ook verschillende *soorten* van communicatieve stoornissen. Het zogenaamde psycho-linguïstisch schema van Osgood en Wepman (zie figuur 1) laat toe om ze te lokaliseren. Men onderscheidt er de verschillende niveaus (sensorisch, perceptief, cognitief), de verschillende processen (input, verwerking, output) en de verschillende kanalen waarlangs de communicatie verloopt (b.v. auditief-vocaal of visueel-motorisch) en op elk van deze gebieden kan er een stoornis optreden.

Bovendien zal er naargelang het niveau van zwakzinnigheid en naargelang de leeftijd ook een verschillende *graad* van communicatieve vaardigheid of communicatieve problemen aanwezig zijn.

Figuur 1: Het psycho-linguïstisch schema van Osgood en Wepman

	WAARNEMINGEN	VERWERKING V.D. INFORMATIE	EXPRESSIE
NIVEAU van de COGNITIE (kennen)	toekennen van betekenis aan de informatie (semantisch decoderen)	leggen van relaties denkprocessen intelligentie	rangschikken van gedachten (semantisch encoderen)
NIVEAU van de PERCEPTIE	identificeren herkennen herinneren rangschikken auditieve discriminatie auditief aanvulvermogen	geheugen nazeggen imiteren kopiëren ritme	programmering en automatisch verloop van de juiste klanken, woorden in goede volgorde tot juiste zinsschema's met goede buiging en intonatie als middel om gerangschikte gedachten tot uitdrukking te brengen.
NIVEAU van de ZINTUIGELLIJKE WAARNEMING	<input type="text"/> input ontvangen van de boodschap auditief visueel tactiel kinestetisch	senso-motorische feedback tussen input en output	<input type="text"/> output uitzenden van de boodschap praten schrijven gebarentaal mondmotoriek spraakklankproductie articulatie

TOTALE COMMUNICATIE.

Om optimaal aan de communicatieproblemen van de zwakzinnigen tegemoet te komen, zijn tegenwoordig heel wat therapeuten enthousiast overgegaan tot de zogenaamde "Totale Communicatie"-aanpak.

Wat is die "Totale Communicatie" nu precies? Uit de definities die we in de literatuur vonden, citeren we er hier één van Kopchick en Lloyd, die aan Totale Communicatie twee aspecten zien:

"Het eerste aspect slaat op de traditionele betekenis van het begrip en suggereert het nuttig gebruik van alle, op een bepaald ogenblik beschikbare taalsystemen met de bedoeling tot communicatie te kunnen komen. We denken hierbij aan gebaren, houdingen, gelaatsexpressie, intonatie, vocale en niet-vocale systemen en simultane communicatie waaronder wordt verstaan het tegelijkertijd gebruik maken van auditief-vocale en visueel-motorische expressie. Het tweede aspect is ruimer van betekenis; het omvat een communicatieprogramma of een communicatiegerichte benadering die gedurende de ganse dag in de totale omgeving van de communicatief gehandicapte doorgedrongen moet zijn".

Aangezien het echter moeilijk is om het begrip "Totale Communicatie" in de vorm van een definitie te gieten, is het wellicht beter om het te typeren door er een aantal kenmerken van op te sommen. Johan Kindt ontdekt in de ontleding van de diverse definities immers vier grote lijnen, en zonder de aanwezigheid van elk van deze vier steunpeilers kan naar zijn mening het begrip "Totale Communicatie" niet overeind blijven. Het gaat om:

- de functionaliteit;
- de tweeledigheid en wederkerigheid;
- het meerkanaalmodel en de simultane communicatie;
- de omgevingsbeïnvloeding.

Alvorens deze principes even toe te lichten geven we eerst kort even de geschiedenis van het concept "Totale Communicatie".

Over de oorsprong van het concept en de term "Totale Communicatie" is men het in de literatuur niet helemaal eens. Sommige situeren het ontstaan in het midden van de jaren zestig of zeventig. Het lijkt echter aannemelijker dat er reeds in de jaren dertig sprake was van deze specifieke aanpak, maar dat het pas echte gekendheid kreeg in de jaren vijftig en zestig, toen reeds heel wat therapeuten experimenteel werkzaam waren in deze richting. Sinds het midden van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig verschenen vervolgens een heleboel publikaties en congresrapporten over het onderwerp. Deze explosie in de laatste decennia verliep parallel met de nieuwe inzichten van de sociologie, de communicatiewetenschap, de ontwikkelingspsychologie, de taalwetenschap en de taalexperimenten met o.a. primaten. Deze leverden een voedingsbodem van gegevens waaruit het begrip Totale Communicatie (T.C.) verder is kunnen groeien.

Het concept T.C. is echter niet ontstaan in de zwakzinnigenzorg. Het werd voor het eerst toegepast bij doven en slechthorenden.

Aanvankelijk zwoer men daar bij de orale methode (het leren spreken), omdat de mythe heerste dat het gebruik van gebaren de spraakontwikkeling in de weg stond en de sociale integratie in de wereld van de horenden belemmerde. Geleidelijk aan kwam echter de simultane methode tot ontwikkeling, die het spre-

ken en spraakafzien verbindt met gebaren-maken en vingerspellen, om tenslotte te komen tot de "Totale Communicatie", die als communicatievorm meer op alle aspecten van de communicatie de nadruk legt en ook een betere theoretische onderbouw had dan de simultane methode. Aan het eind van de jaren zestig is men het dan ook gaan toepassen bij mentaal gehandicapte dove kinderen, en omdat het behandelen van logopedische stoornissen bij normaal horende mentaal gehandicapten met de gesproken taal als uitgangspunt alleen maar tot frustraties aan beide zijden leidde, is men de principes van Totale Communicatie ook bij deze groep gaan toepassen.

De principes van "Totale Communicatie"

De filosofie achter T.C. wordt veruiterlijkt door een aantal principes die onlosmakelijk verbonden zijn met T.C..

Functionaliteit

Terwijl men vroeger de taal "op zich" bestudeerde (de formeel linguïstische benadering), gaat men de laatste jaren ook meer de functie van de taal in relatie tot zijn sociale context bestuderen, m.a.w. wat men met taal kan "doen" (de functionalistische visie). Taal en communicatie moet in de eerste plaats bruikbaar, functioneel zijn. Het is dus niet zozeer de vorm van de communicatie die belangrijk is, niet zozeer HOE men iets zegt (dit kan gaan van gewoon spreken tot gebaren of geluiden maken, aanwijzen, aanraken, gewoon erbij komen zitten, enz...), als die signalen die uitgestuurd worden, maar overkomen, begrepen worden en effect hebben.

Deze houding heeft uiteraard implicaties voor de taaltherapie en taalontwikkelingsprogramma's :

In de eerste plaats moet men de zwakzinnige stimuleren om iets met zijn aanwezige taal of communicatie te gaan doen, van welke aard deze ook moge zijn. Het is belangrijk aan te tonen dat taal van onmiddellijk nut voor hem of haar is, dat men zijn doelen via taal kan bereiken. Een kind leren om zijn of haar behoeften te uiten en het leren vragen naar wat het wil, is dan waarschijnlijk de beste manier om taal te introduceren. Van daaruit kan men dan verder gaan om tot een gewone (linguïstische) sociale interactie (los van behoeftenbevrediging) te komen, een sociale interactie die de zwakzinnige voordien vermeed, omdat zijn gemis aan "taal" deze interactie uiterst inspannend en frustrerend maakte. Maar anderzijds moet de begeleiding zich ook richten op de omgeving van de zwakzinnige. De taaltherapie dient niet alleen resultaat te hebben in de therapie-settings, maar ook en vooral in de natuurlijke omgeving van het kind. Om de functionaliteit van de communicatie van de zwakzinnige te verhogen zal men in de T.C. bijvoorbeeld ouders, groepsleiding, verzorgend personeel e.a. meer bij de communicatieprogramma's betrekken. Zij moeten trachten om zowel inzicht als creatieve vaardigheid in de communicatie van en naar de zwakzinnige te ontwikkelen.

Tweeledigheid en wederkerigheid

In de communicatie zoals wij ze hier opvatten, gaat het om een tweeledig proces : er zijn steeds tenminste twee of meer personen bij betrokken. Dit betekent

dat men in de programma's niet alleen met de rol van de spreker maar ook met die van de luisteraar moet rekening houden. Communicatie is tevens een wederkerig proces, waarbij de zender regelmatig ontvanger wordt en omgekeerd. Het probleem is nu dat beide partijen, de zwakzinnige en de mensen uit zijn omgeving, niet dezelfde waarnemingsmogelijkheden en uitingsmogelijkheden bezitten, terwijl communicatie toch veronderstelt dat er een expressiemiddel of code gebruikt wordt die beiden kennen. Zo kunnen zwakzinnigen zich niet uiten zoals normale volwassenen dat doen, en begrijpen ze niet altijd wat deze laatsten zeggen, en anderzijds nemen de normale volwassenen de signalen van de zwakzinnigen niet altijd waar, omdat ze te zeer gericht zijn op de gesproken taal, en beheersen ze de "taal" van de zwakzinnige niet.

De begeleiding richt zich hier dus vooral op de mensen uit de omgeving. Zij moeten zich bewust worden van hun eigen expressiemogelijkheden en -tekortkomingen alsmede van het waarnemingsvermogen van de expressie van anderen. Zij moeten enerzijds leren hoe hun communicatie overkomt bij de zwakzinnigen, en anderzijds leren gevoelig te zijn voor de communicatieve signalen van de zwakzinnigen, ze leren begrijpen en erop leren reageren met een expressiemiddel dat dezen verstaan (dus niet persé vasthouden aan de gesproken taal, doch desnoods gebaren en lichaamstaal gebruiken).

Dit alles kan b.v. gebeuren d.m.v. het bestuderen van video-opnamen.

Het principe van tweeledigheid en wederkerigheid in de Totale Communicatie vraagt dus dat zowel de mentaal gehandicapte (en niet alléén hij, zoals vroeger eerder het geval was) een inspanning moet doen alsook de mensen uit zijn omgeving, met wie hij interacteert.

Het meerkanalenmodel en de simultane communicatie

Ondanks het belang dat bij ons gehecht wordt aan de gesproken taal, moet toch benadrukt worden dat deze slechts 35 % van het sociale interactieproces omvat. De overige 65 % zou niet-vocale en/of niet-linguïstische communicatie zijn. Het meeste daarvan komt onbewust tot stand, maar kan niettemin een communicatieve waarde bevatten. Bij de vaststelling dat voor een groot aantal zwakzinnigen vocaal-linguïstische communicatie toch beperkt of helemaal niet haalbaar is, is het feit dat wij verschillende expressiekanalen tegelijk kunnen hanteren om een boodschap over te brengen, zeer interessant bij het zoeken naar optimale communicatiekansen voor ernstig communicatief gehandicapten. Ligt de oorzaak van deze handicap in een bepaald kanaal (b.v. doofheid i.v.m. het auditief kanaal), dan worden de andere kanalen (visueel, tactiel) des te belangrijker. Het bewust en simultaan inschakelen van meerdere expressievormen zal de communicatie meestal sterk ten goede komen en ondersteunen.

Om de verschillende expressiemogelijkheden na te gaan is de indeling van Shane zeer geschikt :

- * vocaal linguïstisch : het gaat hier uiteraard om de gesproken taal, maar deze kan variëren van één-woord-zinnetjes tot een uitgebreid betoog ;
- * niet-vocaal linguïstisch : het betreft hier o.a. grafische systemen (het schrift), maar ook voor spraakgestoorden ontworpen systemen, zoals gebarentalen, vingerspellen, Bliss-symbolen, NON-SLIPsymbolen, enz...;
- * het voorstellings- en verwijzingsniveau : dit omvat niet-linguïstisch (pre-linguïst-

tisch) materiaal dat personen, voorwerpen of gebeurtenissen uit de omgeving voorstelt, zoals tekeningen, plaatjes, foto's en modellen of voorwerpen;

* vocaal niet-linguïstisch : de expressie kan hier op zichzelf staan (b.v. lachen en schreien als uitdrukking van emoties, geluidjes die de aandacht trekken of interjecties zoals "hm" of "sst"), maar ook gebonden zijn aan de vocaal linguïstische expressie (b.v. toonhoogte en luidheid).

* niet-vocaal niet-linguïstisch : hier situeren zich observeerbare fysiologische reacties als kippevel krijgen, schaamrood en transpireren en verder ook lichaamshoudingen en -bewegingen, ogentaal (kijkgedrag), aangezichtsmimiek, ruimtelijke oriëntering en fysieke nabijheid. Voor sommige ernstig gehandicapten is dit vaak het enige expressiemiddel dat een interpretatie door de omgeving kan opleveren.

Uit onderzoek (Heijkoop & Velthausz) blijkt trouwens dat diepzwakzinnigen met deze beperkte middelen toch een zeer gedifferentieerd sociaal interactiegedrag kunnen opbouwen, maar de omgeving is er niet altijd in getraind om deze lichaamstaal ook waar te (kunnen) nemen.

Door tegelijkertijd meerdere van deze communicatievormen en -kanalen te gebruiken zal men beter in contact kunnen treden met de zwakzinnige. Het gebruik van b.v. gebaren en spreektaal zal het leren spreken van zwakzinnigen niet bemlemmeren zoals vroeger gedacht werd, integendeel. Alle leren, dus ook het leren spreken, gaat beter, indien het kind maar primair de kans heeft gekregen om zich cognitief en sociaal-emotioneel te ontwikkelen, en de beschikking over de zogenaamde "lagere" communicatiemiddelen zoals gebarentaal of lichaamstaal kan daar in helpen.

Omgevingsbeïnvloeding

Men kan pas echt over Totale Communicatie in de brede zin spreken, als al deze principes gedurende de ganse dag toegepast worden. Dus niet alleen in de therapiesetting of tot het einde van de schooldag, want dat zou dan weinig zin hebben, maar door alle personen uit de directe dagelijkse omgeving van de communicatief gehandicapte, zodat de aangeleerde taal echt functioneel kan worden. Dit noemt men de 24-uur benadering. Dit betekent wel dat er specifieke eisen gesteld worden aan de hele omgeving van de zwakzinnige, met name aan:

- de pedagogische omgeving : het aanleren van de "taal" zal zowel bij de therapeut als thuis, in de klas, in de leefgroep en in de eet- en speelzaal moeten gebeuren, en dus moeten al die mensen daar werken volgens de principes van Totale Communicatie ;
- de bredere maatschappelijke omgeving : men moet voor de zwakzinnige ook de mogelijkheid tot communicatie verzekeren ; er moet steeds *iets* zijn om over te communiceren en *iemand* om mee te communiceren ;
- de fysieke omgeving : de ruimtes zelf waarin de zwakzinnige verblijft, moeten een goede communicatie mogelijk maken, b.v. niet al te grote, overzichtelijke ruimtes, geen lawaaihinder, voldoende licht, enz...

THERAPEUTISCHE TAKEN

Uit de zojuist geschetste principes van Totale Communicatie vallen voor de logopedist en andere begeleiders van zwakzinnigen drie grote taken af te leiden :

TAAK 1: het omschrijven van de huidige communicatieve vaardigheden van de mentaal gehandicapte, en bewustwording van de problemen in dat communicatieproces.

Aan de basis van iedere behandelingsstrategie zou steeds een individueel onderzoek naar de communicatieve mogelijkheden en problemen van de zwakzinnige moeten liggen. Zo'n meting mag niet gezien worden als een éénmalig gebeuren vóór de interventie, maar als een continu proces van gegevensverzameling, zodat er ten allen tijde een herziening van de leerobjecten kan en zal gebeuren.

Middel daartoe is een combinatie van objectieve tests en subjectieve beschrijvende informatie (observatie). Om een totaal beeld en dus een adequate evaluatie van de communicatieve vaardigheden van de zwakzinnige te krijgen, is het aangewezen om zowel specialisten zoals een neuroloog, psycholoog, academici, audiologist en spraaktherapeut, als ouders, onderwijzers, begeleiders en sociale werkers te betrekken.

Om te vermelden *wat* er gemeten moet worden, verwijzen we terug naar het psycho-linguïstisch schema van Osgood en Wepman (fig. 1). In elk van de vermelde fasen en domeinen van het communicatieproces kunnen zich immers problemen of stoornissen voordoen.

We hebben eerder reeds vermeld dat men niet kan spreken van *dé* zwakzinnige (zij vormen een zeer heterogene groep, gaande van licht mentaal gehandicapt tot diepzwakzinnig), en evenmin kan men spreken van *dé* communicatieve handicap bij zwakzinnigen (er zijn verschillende soorten, oorzaken en graden van communicatieve handicap). Er zal dus uiteraard ook niet één bepaalde behandeling zijn.

TAAK 2: het stimuleren van de huidige communicatieve vaardigheden en het aanleren van een nieuw functioneel communicatiesysteem dat meer mogelijkheden biedt, indien de mentaal gehandicapte daar aan toe is.

Alhoewel de vraag om communicatieve hulp aan zwakzinnigen steeds een individuele vraag is en ook blijft, kan het therapeutisch antwoord hierop toch enigszins categoriaal worden omschreven. Zo onderscheiden we een drietal grote doelgroepen, die elk een specifiek taalontwikkelingsprogramma of een specifiek behandelingsprogramma vragen, en waarbinnen afhankelijk van o.a. de leeftijd van de personen, de aard en de graad van de stoornissen en de aan- of afwezigheid van meervoudige handicaps, nog subcategorieën te onderscheiden zijn. Uitgangspunt is steeds dat men zich niet zozeer richt op de stoornis en de gesproken taal als norm stelt, maar dat men de bestaande communicatiemogelijkheden wil verfijnen en verder ontwikkelen.

Doelgroep I:

1. Mentaal gehandicapten die geen linguïstische vorm van communicatie kunnen hanteren en evenmin leren gebruiken omwille van hun laag ontwikkelingsniveau.

Een echt taalprogramma heeft hier niet veel zin, maar wat men wel kan doen zijn communicatievoorbereidende en -stimulerende oefeningen zoals: het verhogen van de cognitieve vaardigheden, het kweken van een behoefte en motivatie tot communicatie, het elimineren van storend gedrag, het verbeteren van de aandacht en het leren verwerven van controle over de motoriek.

Hoewel een linguïstische vorm van communicatie hier niet haalbaar is, kunnen toch andere communicatievormen verder ontwikkeld worden, meer bepaald een gedifferentieerde "lichaamstaal". Via gezichtsuitdrukkingen (b.v. glimlachen, wenkbrauwen fronsen, een schroefgezicht), via de hoofdhouding (b.v. hoofd schudden, hoofd schuin, hoofdknikjes), via de blik (b.v. naar iets kijken, oogcontact, opzij wegstaren), via gebaren met hand en arm of met de voet (b.v. hand naar iets uitsteken, iets of iemand vastpakken, slaan), via de lichaamshouding (b.v. rechtop zitten of liggen), via lichaamsbeweging of locomotie (b.v. gaan naar of afstand nemen van) en via allerlei geluidjes of vocalisaties die de aandacht trekken of een emotie uitdrukken (schreien, lachen, grommen, kreunen, roepen), kunnen deze zwakzinnigen toch enigszins leren om iets te vragen, een antwoord te geven, iets te weigeren, iets aan te bieden, een opmerking te maken, te groeten of een emotie uit te drukken, kortom invloed uit te oefenen op hun omgeving. Een vereiste is echter dat de mensen uit deze omgeving deze subtiele signalen leren registreren en op hun inhoudswaarde beoordelen.

2. Mentaal gehandicapten met voldoende ontwikkelingscapaciteiten om een eenvoudige vorm van voorstelling en verwijzing in de communicatie te kunnen hanteren of te leren verwerven.

Bij hen kan men spreken van een pre-linguïstisch communicatieniveau, van een beginnend taal-symbool-begrijpen. Men zal hier gebruik maken van representatieve symboolsystemen, d.w.z. symbolen die hun betekenis uit zichzelf oproepen. B.v. communiceren via tekeningen, plaatjes, foto's en objecten, via aangeleerde gebaren voor het aanduiden van "ja" en "neen", via pantomime of via natuurlijke gebaren (deze gelijken op wat ze voorstellen en worden dus over het algemeen spontaan begrepen).

Doelgroep II:

Mentaal gehandicapten voor wie een vocaal linguïstische vorm van communicatie haalbaar is. Het spraak- en taalniveau zal hier verhoudingsgewijs overeenstemmen met het globale ontwikkelingsniveau. Subcategorieën zijn:

1. Mentaal gehandicapte kinderen in de periode van de spraak- en taalontwikkeling.
2. Mentaal gehandicapte volwassenen die qua taal- en spraakontwikkeling hun maximum (plafond) bereikt hebben.
3. Ouder wordende mentaal gehandicapten waar er functieverlies of functievermindering in de spraak is gaan optreden.

De begeleiding richt zich hier op het stimuleren van de huidige vocale mogelijkheden en/of een verdere ontwikkeling ervan. Om hen de spreektaal bij te brengen is de simultane methode zeer geschikt: men zal eerst een vorm van gebarentaal of andere niet-vocaal linguïstische communicatievormen koppelen aan gesproken taal (aanvankelijk louter imitatie van spraak). Deze gebaren zullen een ondersteuning zijn bij het vaak gebrekkige auditief geheugen. Tenslotte zal men dan gebaren langzaam afbouwen en het spontaan spreken uitbouwen.

Om die gesproken taal verstaanbaar te maken worden nog oefeningen voorzien m.b.t. de ademhaling, de fonatie of stemgeving, de resonantie en de articulatie.

Doelgroep III:

Mentaal gehandicapten die beschikken over een hoger ontwikkelingsniveau, maar die ernstige problemen ondervinden met de vocale expressie.

Voor hen lijkt het aanleren van niet-vocaal linguïstische communicatievormen het meest aangewezen. We geven nu een korte opsomming van de mogelijkheden (indeling volgens Musselwhite & St.-Louis):

- a) gebarensystemen (deze vragen bewegingen van het lichaam, vooral van handen en armen, maar vereisen geen materiaal of apparatuur buiten het lichaam).
 - Tekentalen (b.v. American Sign Language).
 - (Pedagogische) tekensystemen (b.v. Signed English, Signing Exact English).
 - Taalcodes via gebaren (b.v. Vingerspelling, Gebaren-Morse-code, Cued Speech).
 - Andere gebarensystemen (b.v. Pantomime en natuurlijke gebaren, American Indian Sign Language).
- b) Symbolsystemen (deze vereisen wel materiaal of apparatuur buiten het lichaam).
 - Representerende symbolsystemen (b.v. foto's, plaatjes en tekeningen, het Rebus-systeem, Bliss-symbolen).
 - Abstracte symbolsystemen (b.v. Premack-type tokens).
 - Symbolische taalcodes (b.v. de traditionele orthografie).

Bij deze symbolsystemen moet vaak nog een of ander (mechanisch) communicatiehulpmiddel gebruikt worden, indien een bijkomende motorische handicap het aanwijzen van de symbolen op communicatieborden bemoeilijkt.

Tot slot merken we nog op dat het gebruik van de ene communicatievorm de andere niet uitsluit. Bij doelgroep III kan men b.v. ook de methodes van doelgroep I mee-toepassen. Fundamenteel in de Totale Communicatie-aanpak is de simultane communicatie, het gebruik van vele expressievormen tegelijk. Het gaat dus bij het beslissingsproces niet om dit OF dat systeem, maar om dit EN dat systeem (b.v. gebarentaal + spraak gecombineerd met communicatiestimulerende oefeningen).

TAAK 3: het verbeteren van de pedagogische, maatschappelijke en fysieke omgeving van de zwakzinnige.

Wat dit precies inhoudt, hebben we al besproken toen we het hadden over de principes van Totale Communicatie. Het doel van de 24-uur benadering is het scheppen van een dagprogramma waarbij, 24 uur op de 24, iedere opvoeder, ouder of therapeut vanuit dezelfde communicatieprincipes met de zwakzinnige omgaat. Dit zorgt ervoor dat wat men in de therapiekamer geleerd heeft, ook gegeneraliseerd wordt naar de situatie daarbuiten, zodat de zwakzinnigen het communicatieve potentieel van wat ze leerden, zullen begrijpen (het functionele van de aangeleerde Totale Communicatie).

PRAKTISCHE OVERWEGINGEN

We hebben tot dusver gesproken over de principes van Totale Communicatie en over de therapeutische taken waarvoor men geplaatst wordt bij het uitvoeren van het programma. Het opzetten van een T.C.-programma in een instelling vraagt echter ook belangrijke organisatorische en methodologische aanpassingen.

Vooreerst moet men iedereen in de instelling overtuigen van het nut van T.C. en hun steun verkrijgen, omdat velen vaak afkerig zijn van vernieuwingen en aan het oude vertrouwd willen vasthouden. Een beperkt experiment in een kleine groep kan dan de deuren openen. Verder moet een gedetailleerde planning en een blijvend toezicht op het programma zorgen voor de juiste uitvoering ervan en dus voor meer slagingskansen. Belangrijk hiervoor is tevens de selectie en de training van het begeleidend personeel. Er moet ook geld vrijgemaakt worden voor een communicatiestimulerende inrichting van de leefruimte. Na de multidisciplinaire diagnose van het communicatieprobleem moet eveneens een communicatiesysteem, een aanleer-methode, alsook een lexicon (welke gebaren en/of woorden men gaat aanleren, het inhoudelijke dus) gekozen worden, dat aangepast is aan de zwakzinnige. Tenslotte moet naast al de aandacht voor de communicatieve vaardigheden, ook nog het belang benadrukt worden van voldoende activiteiten die een training van de zwakzinnige inzake het aanpassingsgedrag, de zelf-hulp en zelfredzaamheid, de opvoeding en de socialisatie bewerkstelligen. De beschikking over een communicatiemiddel zal de zwakzinnige hier zeker bij helpen.

EVALUATIE VAN TOTALE COMMUNICATIE

Men zou enigszins de kritiek kunnen spuien dat men met betrekking tot Totale Communicatie een beetje in het vage blijft hangen bij de beschrijvingen van wat er allemaal moet gebeuren. Men stelt in de literatuur geen concrete programma's voor, doch dit is gewoon te verklaren doordat Totale Communicatie niet zozeer een specifieke techniek of methode is, dan wel een zekere pedagogische instelling. Deze kan men dan invullen naargelang de situatie en de noden en mogelijkheden van de zwakzinnigen op een bepaald moment. Helaas blijkt dit aan de andere kant soms ook mee te brengen dat er in de praktijk nogal eens afgeweken wordt van wat T.C. aanvankelijk bedoelde. Inderdaad, sommige behandelingsprogramma's noemen zich ten onrechte T.C.-programma's (b.v. men bespeelt niet alle kanalen tegelijk (auditief, visueel en tactiel) en beperkt zich tot spreken en gebaren of tot gebaren alleen, de diagnose laat te wensen over, het personeel is niet voldoende gekwalificeerd, niet de gånse omgeving wordt besproken, enz...). Veel kritiek op Totale Communicatie is dan ook terug te voeren tot een slechte toepassing van de principes ervan.

Maar mits een goede uitvoering kan een T.C.-programma in een instelling voor zwakzinnigen wel degelijk spectaculaire resultaten opleveren, zoals dat b.v. het geval was in Het Gielsbos in Gierle onder de leiding van de logopedist Johan Kindt. Daar bleek immers dat door een individueel gerichte en een omgevingsgerichte benadering eigen aan T.C. niet alleen de communicatie van de zwakzinnigen verbeterde, maar ook hun algemeen gedrag en de houding van de om-

geving tegenover hen. Heelwat zwakzinnigen die niet tot spreken kunnen komen, leerden toch veel gebaren gebruiken, en soms leidde de niet-vocale benadering zelfs tot het op gang komen van de gesproken taal. Daar waar al spreektaal aanwezig was, werden door de Totale Communicatie ook grote verbeteringen geconstateerd. Wat het algemeen gedrag betreft, werd geconstateerd dat de zwakzinnige vaak rustiger werd, aangenamer in de omgang was en er zich minder probleemgedrag voordeed, nu hij een functioneel communicatiemiddel tot zijn beschikking had. Door de natuurlijke omgeving van de zwakzinnige attent te maken op de specifieke communicatie van deze zwakzinnige en hen de principes van T.C. ook bij te brengen, werd dit nog eens in de hand gewerkt.

Dit alles illustreert het belang van en de filosofie achter Totale Communicatie: de zwakzinnige heeft net als ieder ander mens nood aan contact, of m.a.w. nood aan begrijpen en begrepen worden. Verder is de beschikking over een communicatiemiddel een noodzakelijke voorwaarde voor de andere leerprogramma's en ontwikkelingsprogramma's die men bij de zwakzinnigen toepast. Totale Communicatie kan dit middel bieden. Uitgangspunt zijn steeds de individuele communicatiemogelijkheden van de zwakzinnigen, en waarbij men dan via oefeningen een stapje verder probeert te komen. Men zal dus niet ons taalbegrip als norm nemen. Men gaat niet stoornisgericht maar ontwikkelingsgericht te werk, in de overtuiging dat er primair altijd communicatie tussen de mensen dient te zijn en dat het medium of de communicatiewijze daarbij secundair is.

Het doorvoeren van een T.C.-programma kan heel wat geld en inspanningen kosten, en men kan zich de vraag stellen of zoiets nu wel haalbaar is in een periode van crisis en besparing. Maar dat is een keuze waar men voor staat: meer geld spenderen en bijgevolg meer welzijn voor de zwakzinnigen of minder geld en de kansen niet benutten.

Totale Communicatie is geen "wondermiddel", maar het is toch zeker een grote verbetering t.o.v. de klassieke logopedische behandeling.

Misschien mag men nu nog geen definitief oordeel vellen over het jonge concept "Totale Communicatie", evenmin als de ontwerpers op hun lauweren mogen rusten: men moet elk onderdeel in vraag blijven stellen en verder zoeken. T.C. staat inderdaad nog maar in zijn kinderschoenen, en er is nog veel werk aan de winkel. Om het met de woorden van K.R. Alexander te zeggen: "What has been done is just a Lillyputian drop in the ocean beside what still has to be done".

NOTEN

(*)Samenvatting van de gelijknamige eindverhandeling door de auteur aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Licentiaat in de Communicatiewetenschap, Fac. Soc. Wet., Dep. Comm. Wet., K.U.Leuven, sept. 1987, 194 blz., Promotor: prof. Dr. G. Fauconnier.

Literatuurlijst.

Grossman, H.J. (Ed.) (1973), *Manual on terminology and classification in mental retardation*. Washington D.C., American Association on Mental Deficiency.

- Kindt, J. (1983), *Niet-vocale communicatie in de therapie: principes van totale communicatie*. Referaat gehouden te Berchem op 12.03.1983.
- Lloyd, L.L. (Ed.) (1976), *Communication assessment and intervention strategies*. Baltimore, University Park Press.
- Musselwhite, C.R. en St.-Louis, K.W. (1982), *Communication programming for the severely handicapped: vocal and non-vocal strategies*. San Diego, California, College-Hill Press.
- Verniers, W.R. (1982), Total communication, part I. A theoretical approach towards communication in the care of the mentally handicapped en Verpoorten, R.A.W. (1982), Total communication, part II. A therapeutical application of total communication principles in the care of the profoundly and severely mentally handicapped, *Logopedie en Foniatrie*, 54 (12): 408-413 en 414-420.
- Verpoorten, R., Hectors, G. en Verbist, C. (1982), *Totale communicatie: principes en hun toepassing in de zwakzinnigzorg*. Lille, Vlaamse Vereniging voor Logopedisten.
- X. (1983), *Seminars "Logopedie bij mentaal gehandicapten"*. Antwerpen, K.V.H., 1 (1): 78 blz. (themanummer over totale communicatie).
- X. (1984), *Totale communicatie*. Bundeling van de inleidingen gehouden op 11 november 1983 op de studiedag van het Nederlands Genootschap ter Bestudering van de Zwakzinnigheid en de Zwakzinnigzorg (N.G.B.Z.), Utrecht, N.G.B.Z. (publikatie nr. 34).

W. HESLING EN J.M. PETERS

AUDIOVISUELE RETORIEK

230 Blz. 500 BF

een uitgave van:
Centrum voor Communicatiewetenschap
E. Van Evenstraat 2A
B-3000 Leuven

Een hart voor sport.

Met de neus op het nieuws.

Bijna 100 jaar jong.

Kik. De fijnste krant in heel het land.

KAARTEN OP TAFEL.

GAZET VAN ANTWERPEN **GM**

EEN HANDVOL TROEVEN, ELKE DAG!

in
de
marge

ingezonden reacties
commentaren of bedenkingen
hetzij bij de media-actualiteit
hetzij bij de gepubliceerde artikels.

de televisie-apocalyps

gust de meyer

In de loop van de jaren tachtig heeft zich een modieus tijdsverschijnsel op de voorgrond gedrongen: de televisie-cultuurkritiek. Alhoewel het medium al meer dan dertig jaar de huiskamer is binnengesloopen, komt men nu pas tot het inzicht dat 'de cultuur' beslissend beïnvloed wordt door televisie. En natuurlijk steeds in negatieve zin. Om de desastreuze impact van een boosdoener duidelijk in de verf te zetten, is het altijd aangewezen, ten eerste, de complexiteit van het te onderzoeken fenomeen te reduceren tot een eenvoudig schema en, ten tweede, een onschuldig slachtoffer te zoeken en dat tegenover de boosdoener in een oppositionele relatie te stellen. In dit geval: de beeldcultuur tegenover de woordcultuur. Televisie zou een beslissende invloed hebben op het discours van de geschreven en gesproken taal.

De televisie-cultuurkritiek wordt niet alleen in de ivoren torens van de wetenschap geformuleerd maar is op grote schaal te horen (en natuurlijk te lezen). Iedereen mengt zich in het debat, tenminste wie zich als begaan met 'de cultuur' wil voordoen: de intelligentia dus op de eerste plaats, maar ook de sinds de zestiger jaren verlichte geesten. Wie toen tegen 'de kapitalistische maatschappij' opkwam, maar daarna niet zo onmiddellijke nog een aangrijpingspunt voor zijn kritische geest kon vinden en dus een beetje op de dool was, heeft nu opnieuw een punt van niets ontziende kritiek gevonden: 'de televisie'. Niet meer de kapitalistische maatschappij maar de televisie wordt nu beladen met alle zonden van Israël. De critici zijn voornamelijk te vinden in het kamp van de eerste televisiegeneratie. Begrijpelijk, omdat deze genera-

tie op de scharnier zit van de oude en de nieuwe tijd. Ze kan op het eerste gezicht gefundeerd spreken over 'hoe goed het vroeger was'. Maar bij nader inzien blijkt ze de gevangene te zijn van het verleden, blijft ze blind voor de nieuwe mogelijkheden, is ze geneigd voorbijgaande overdrijvingen, die elke nieuwigheid meebrengt, te verabsoluteren, blaast ze kleine, geleidelijke verschuivingen op tot catastrofen voor de mensheid. Het ergst van al is evenwel dat de nieuwe apocalyptici niet in staat zijn, of erger nog, weigeren de werkelijke polsslagen van de nieuwe cultuur te vatten. Uit een soort van status-angst - ze kunnen alleen praten in de oude talen en dan nog alleen over de ernstige dingen des levens - rest hen alleen nog een definitieve afrekening te maken, willen ze zich tenminste laten gelden. Hun kritiek is hun laatste houvast in de nieuwe wereld, het enige middel om nog enigszins gehoord te worden. Natuurlijk voelen de cultuurcritici, het gezegde indachtig dat men geen appels (beelden) met peren (woorden) kan vergelijken en dat er aan elke medaille ook een keerzijde zit, aan dat hun analyse op niets slaat. Natuurlijk voelen zij zich aangetrokken tot de geneugten des duivels. En gelukkig diegenen die 'gedwongen' worden om uit min of meer professionele redenen te volgen wat er op het scherm gebeurt. Zij hebben een alibi. Maar televisiekijken doen ze natuurlijk allemaal... stiekem.

De televisie-cultuurkritiek kadert overigens perfect in het koor van diegenen die willen doen geloven dat de mensheid vervallen is in het zogenaamde postmoderne tijdperk. Daar zou geen plaats meer zijn voor onderscheidingsvermogen, daar zouden de waardeoordelen zijn zoek geraakt, daar is het historisch bewustzijn verdwenen, daar kan alles van het ogenblik dat het maar amusant is, daar heeft de kritische cultuur plaatsgemaakt voor een affirmatieve cultuur, daar heerst een hegemoniserend eclecticisme waarin,

bijvoorbeeld, het onderscheid tussen kunst en massacultuur vervaagt. En wordt dat allemaal nu niet net weerspiegeld in het televisie-aanbod van de jaren tachtig met zijn uit de hand gelopen technische mogelijkheden? Is de zich afstandbedienende televisiefanaat, steeds op zoek naar de sterkste prikkels in het grote aanbod op het scherm, niet het prototype van de postmoderne cultuurconsument? De critici van de zogenaamde postmoderne mentaliteit zijn de nieuwe apocalyptische vermaners.

APOCALYPTICI EN INTEGRATIEGEZINDEN

De apocalyps van de beeldcultuur heeft zijn grootste woordvoerder gevonden in de figuur van Neil Postman (1986, *Amusing ourselves to death*). Voor alle duidelijkheid zij Postmans uitgangspunt en meteen zijn eindconclusie geformuleerd. In tegenstelling tot vele andere critici schijnt Postman, althans op het eerste gezicht, geen bezwaar te maken tegen het 'laagste soort van televisie amusement': "Ik maak geen bezwaar tegen de televisie-junk. De beste dingen op televisie zijn junk, en niemand en niet wordt er ernstig door bedreigd... Televisie is meest triviaal en, daarom, meest gevaarlijk wanneer zijn aspiraties hoog zijn, wanneer het zichzelf presenteert als drager van belangrijke culturele conversaties. De ironie is dat het dit precies is wat intellectuelen en critici constant verwachten dat televisie zou doen" (1986:16). "We zouden er beter aan toe zijn indien televisie slechter werd, niet beter. The A-Team en Cheers zijn geen bedreiging voor het openbare welzijn. 60 Minutes, Eye-Witness News en Sesame Street zijn dat wel. Het probleem ligt in geen geval in wat de mensen bekijken. Het probleem is dat we kijken. De oplossing dient gevonden in hoe we kijken (1986:159-160)... in het beroep op het enige massamedium

dat, in theorie, in staat is het probleem aan te kunnen: onze scholen" (1986:162) (en zeker geen kritische televisie-programma's).

De popularisering van ondermeer Postmans gedachten tot gemeengoed voor een brede massa, die overigens niet altijd even genuanceerd denkt en die ook nog graag afgeeft op de junk-televisie, heeft ondertussen voor een tegengewicht gezorgd, zo in de figuur van G. Maletzke (1988, *Kulturverfall durch Fernsehen?*). Met U. Eco (1984) zou men ze kunnen bekijken als de zoveelste variant in de opdeling tussen apocalyptici en integratiegezinden. Met I. Ang (1982) zou men ze kunnen bekijken als opposanten in de strijd van de ideologie van de massacultuur tegen de ideologie van de populaire cultuur. In tegenstelling tot de ideologie van de massacultuur, die door de cultuurcritici met veel zwier en ernst wordt gepropageerd, blijft de ideologie van de populaire cultuur vaak steken in argumentaties als 'over smaak valt niet te twisten'. Het is de verdienste van Maletzke (1988) dat hij een aanzet geeft tot een meer gefundeerde ideologie van de populaire cultuur, aanzet die hier als basis wordt gebruikt voor een reeks van bijkomende bedenkingen, vragen eigenlijk. Maletzke (1988) heeft de kritiek op televisie in een twintigtal punten samengevat.

HET EINDE VAN DE CULTUUR

Op de eerste plaats laten de nieuwe apocalyptici doorschemeren dat de mensheid voor een nooit geziene crisis zou staan, dat televisie nu voor eens en voor altijd het einde van de beschaving zal betekenen, dat de achteruitgang onomkeerbaar is ingezet. De apocalyps is in zicht. Het loont evenwel de moeite te bedenken dat dergelijke onomkeerbare crisis-gedachte, ten eerste, niet nieuw is (Cf. O. Spengler (1922), *Der Untergang des Abendlandes*) en, ten tweede, voor-

onderstelt dat de periode die aan de crisis voorafgaat 'beter' is geweest. Tegenover de definitieve breuk-gedachte, die dus zeer simpel dient gerelativeerd omdat de breuk in het verleden nooit is gerealiseerd, kan een evolutionistische opvatting over cultuur geplaatst worden, waar elk nieuw cultuurverschijnsel als geconditioneerd door het verleden wordt beschouwd, maar ook een niet te voorspellen toekomst wordt gegund. De vanzelfsprekendheid waarmee het heden en de toekomst 'slechter' worden beoordeeld als het verleden, dient aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen. Bovendien dient er rekening mee te worden gehouden dat de waardevoorstellingen die gehanteerd worden bij het vellen van een dergelijk oordeel, zelf tijd- en cultuurgebonden zijn. Welke 'intellectueel' kan zich vandaag de dag met goed fatsoen een geïnteresseerd tv-kijker noemen, tenzij het gaat om leerrijke programma's of men zich kan verschuilen achter het alibi van de kritiek?

De televisiecritici voorspellen de ondergang van de cultuur (N. Postman 1986:156): "Wat is het alternatief voor een cultuur die bedreigd wordt door gelach... Het afsterven van de cultuur behoort duidelijk tot de mogelijkheid". Meestal wordt evenwel volstaan met dergelijke abstracte formulering. Zelden wordt omschreven wat onder cultuur verstaan dient te worden. Als vanzelfsprekend mag men nochtans veronderstellen dat de hoge of elitecultuur bedoeld wordt. De critici blijven zich nestelen in de al met al comfortabele ideologische positie 'hoge cultuur is goed, lage cultuur is slecht'. Het ontslaat hen van na te denken over de relevantie van het onderscheid tussen hoge en lage cultuur en van na te denken over hun eigen bevestigende rol van elitaire cultuuraanhangers: door zich in een elitaire vesting terug te trekken sluiten zij bij voorbaat elke discussie over een democratisering van de hoge cultuur

af. Het blijft overigens de vraag of deze democratiseringsgedachte niet evenzeer irrelevant is: ze staat immers enkel bij de elite op de agenda, vanuit een soort van misplaatst slecht geweten. De elite ziet bij de televisie de macht over de cultuurproductie aan zijn controle voorbijgaan. Zelfs indien men - onterecht - vanuit de ideologische tegenstelling 'hoge cultuur is goed - lage cultuur is slecht' blijft kijken naar televisie, dienen de hoge cultuur-aanhangers zich te realiseren dat televisie niet alleen traditionele hoge cultuur blijft brengen, maar ook nieuwe vormen van elitaire cultuur en ernstige programma's creëert. Bovendien dienen zij te leren kijken naar een nieuw soort van authenticiteit die veel van de als laag gecatalogeerde cultuur bevat.

"In het tijdperk van de showbusiness en de image-politiek wordt de politieke oordeelsvorming niet alleen van zijn ideologische maar ook van zijn historische inhoud beroofd" beweert Postman (1986:136). Daarmee wordt het volgende punt van kritiek aangeraakt: zonder geschiedenisbewustzijn en historisch denken is er geen cultuur. En televisie heeft alleen maar aandacht voor het heden. Dus televisie is eens te meer de oorzaak van deze nadelige ontwikkeling. In deze gedachte dient op de eerste plaats de veronderstelling expliciet gemaakt, dat de mensen zonder televisie van weleer meer bewust waren van de geschiedenis. Wordt hier traditiegebondenheid niet op een lijn geplaatst met historisch bewustzijn? Vervolgens kan gesteld dat de belangstelling voor het heden niet als iets bedenkelijk dient beschouwd: ze laat toe de mensen los te weken van verstikkende tradities (en laat hen bovendien twijfelen aan de beloftes voor de toekomst). In de rand weze nog opgemerkt dat de hoge cultuur van het avant garde type zelf de breuk met de geschiedenis heeft mogelijk gemaakt.

WOORDCULTUUR EN BEELDCULTUUR

Het is al gezegd: de critici van de beeldcultuur werpen zich graag op als waar-schuwers tegen de bedreiging van de woordcultuur. En al hebben mensen zich natuurlijk al altijd in beelden uitgedrukt, sinds de opkomst van de boekdrukkunst lijkt het geschreven woord de alleenheerschappij van de mediamedie communicatie te hebben opgeëist. Impliciet in hun stellingen ligt de gedachte verweven dat de woordcultuur hoger dient aangeschreven dan de beeldcultuur. Lezen draagt nog altijd de connotatie 'geletterd' mee, beelden kijken heeft nog nooit de connotatie 'gebeeld' meegekregen. De grootste ramp die de mensheid overeenkomstig kan overkomen is de achteruitgang van het lezen. Postman (1986:57) kent de homo typographicus het alleenrecht toe op onvooringenomen, analytisch, logisch, wars van contradictie en deductief denken: "We dienen te starten bij het vanzelfsprekende feit dat het geschreven woord, en een daarop gebaseerde toespraak, een inhoud heeft: een semantische, parafraserende, op een stelling gebaseerde inhoud. Dit kan pedant klinken maar ik argumenteer dat veel van ons discours vandaag slechts een marginale op een stelling gebaseerde inhoud heeft (1986:49)... Zich verdiepen in het geschreven woord betekent een gedachtenlijn volgen, wat een belangrijke kracht aan classificatie, gevolgtrekken en redenering vereist. Het betekent leugens blootleggen, verwarring en overgeneralisaties, het misbruik van de logica en de common sense blootleggen. Het betekent ook ideeën afwegen, uitspraken vergelijken en contrasteren, de ene generalisatie aan de andere binden" (1986:51). Het loont de moeite terug te grijpen naar Plato, die vier eeuwen voor Christus Sokrates in Phaidros over het letterschrift laat zeggen: "deze uitvin-

ding zal de leerlingen vergeetachtig maken, omdat ze niet meer het nadenken oefenen; door op de vreemde tekens van de schrift te vertrouwen en niet op eigen kracht, zullen zij zich iets herinneren. Ge hebt dus geen hulpmiddel voor het denken maar voor de wederherinnering gevonden. Deze leerlingen verleent ge echter slechts de schijn van de waarheid, niet de waarheid zelve. Ze krijgen nu veel te horen zonder eigenlijk inzicht en denken nu veelwetend te zijn geworden, terwijl ze nochtans onwetend zijn en derhalve moeilijk te behandelen omdat ze zich voor wijs houden zonder wijs te zijn" aldus Maletzke (1988:16). Het is niet uitgesloten dat mediamieke communicatie - elke mediamieke communicatie: zowel woord als beeld - inderdaad, niet alleen de zelfwerkzaamheid van de hersenen achteruittelt, maar ook de spontaneiteit, de diepmenselijke zin van directe tweewegscommunicatie moet ontberen. Anderzijds kan zij minstens gewaardeerd worden om haar ontlastend karakter: zij maakt ruimten vrij in een door beperkte capaciteit geteisterd geheugen, zodat dit kan gereserveerd worden voor belangrijke gedachten. Dat het gedrukte woord evenwel alleen in staat zou zijn om een inhoud mee te delen en bovendien alleen alle kwaliteiten van het analytisch denken zou bevatten, en het beeld daarentegen geen inhoud zou kunnen meedelen en bovendien geen logisch, classificerend, redenerend, gevolgtrekkend, afwegend, vergelijkend, contrasterend ... denken zou bevorderen, wordt wellicht door de dubbele hersenhemissfeer-theorie tot op zekere hoogte ondersteund - links is analytisch-digitaal, rechts is synthetiserend-analoog - maar kan toch niet in een extreme formulering in stand gehouden blijven. Bovendien kan gewezen worden op rechter-hemissfeer-voordelen als herkenning van globale patronen, ruimtegevoeligheid, intuïtie, analogiewerking... De kritiek wijst graag op het asociaal karakter

van het televisiekijken: de kijker zou alleen nog door het beeld geobsedeerd zijn en geen oog meer hebben voor de mensen rondom hem. Alhoewel dit beeld door de realiteit ongetwijfeld wordt tegengesproken, is het door de voorstanders van het lezen, merkwaardig genoeg, vanuit hun eigen situatie geprojecteerd op de televisiekijker: lezen zelf is de meest associële bezigheid die men zich kan indenken. Van iemand die veel leest, als act op zichzelf, wordt veel minder vlug gezegd dat hij verslaafd is, dan van iemand die vele uren voor de televisie doorbrengt. Bovendien stelt men zich tevreden met het opponeren van lezen en kijken, zonder zich de vraag te stellen wat dan wel gelezen wordt. Het grootste deel van de lectuur stijgt ongetwijfeld niet uit boven het niveau dat men gewend is aan amusementsprogramma's op televisie toe te kennen. De bekwaamheid tot lezen zelf zou er op achteruitgegaan zijn: "De moderne gedachte van het testen van het 'begrip' van de lezer zou een absurditeit geweest zijn in 1790 of 1830 of 1860... Voorzover wij weten bestond er niet zo iets als een 'leesprobleem', behalve, natuurlijk, voor diegenen die geen school konden lopen" (Postman, 1986:61) en "het is ook waar, zoals Paul Anderson schreef, dat het geen beeldspraak is te zeggen dat jongens op de hoeven achter de ploeg liepen met een boek in de hand, zij het Shakespeare, Emerson of Thoreau" (Postman 1986:62). Het is vanzelfsprekend dat een kleine geletterde minderheid geen leesproblemen kon hebben, en het is verre van vanzelfsprekend dat het romantische beeld dat Postman hier onderschrijft, heeft geklopt met de realiteit. Waarom is de aantrekkingskracht van het beeld nu zo groot? Postman is, globaal gesproken, van oordeel dat kinderen ongetwijfeld minder boeken lezen wanneer televisie ter beschikking staat, en dat dit terug te voeren is op het feit dat lezen een sterke geestelijke activiteit ver-

onderstelt, terwijl het eigen zou zijn aan de menselijke natuur om die ontspanning te kiezen die kleinere inspanningen vergt, de ontspanning dus - wordt hier verondersteld - die televisie aanbiedt. Het dient onderzocht in hoeverre bezig zijn met beelden een geringere geestelijke inspanning vergt dan lezen. De 'wet van de minste inspanning' wordt in elk geval geformuleerd vanuit een minachting voor de kijker en vanuit een gebrek aan kennis over de ingewikkeldheid van televisie-amusement. De thesis dat televisie het lezen heeft ingeperkt, in globaal volume dus, in het aantal uren dat gemiddeld aan lectuur allerhande besteed wordt of in het aantal verkochte boeken, bijvoorbeeld, wordt tegengesproken door het succes van allerhande periodieke publikaties en de steeds stijgende oplagecijfers van boeken. Dat het hierbij evenwel om zogenaamde nonbooks zou gaan, wordt tegengesproken door de nooit geziene oplagen die 'hoge' literatuur haalt. En al is een invloed merkbaar, het (fotografische) beeld heeft het woord niet totaal verdrongen in tegenstelling tot wat Postman suggereert: "De nieuwe verbeelding, met fotografie voorop, werkte niet als een supplement van de taal, maar streefde ernaar ze te vervangen als ons dominant middel om de realiteit te construeren, te verstaan en te testen" (1986:74). Wat tenslotte de afweging, algemeen gezien, betreft van de woordcultuur ten opzichte van de beeldcultuur dient in de eerste plaats gewezen op het feit dat vele televisie-uitzendingen in feite leven van het gesproken woord en dat de beelden daar amper een illustratie zijn van het gesproken woord. Vervolgens dient men te aanvaarden dat de geschreven en de gesproken taal enerzijds en de beeldtaal anderzijds elk hun eigen grammatica en syntaxis hebben, een eigen code bezitten, en specifieke genres creëren. Omdat de televisie-kritiek de taal van het beeld niet begrijpt - ze wordt ook altijd in woorden

geschreven - wil daarom nog niet zeggen dat die taal minderwaardig zou zijn aan de taal van het woord: wellicht zit ze anders in mekaar, maar daarom moet ze niet onderdoen voor het 'woord. Het verwijt dat televisie een nieuw analfabetisme in het leven zou hebben geroepen, dient in dit licht dus sterk gerelativeerd. Het feit dat jongeren 'niet zo goed meer en met minder uitdrukingskracht en fantasie kunnen schrijven en spreken' of 'niet meer zonder fouten kunnen schrijven' dient maar eens nauwkeurig onderzocht - de resultaten staan niet op voorhand vast - en kan zeker niet alleen op de schuld van de televisie worden geschoven. Wellicht kan de televisie-kritiek evenzeer het gebrek aan een ander soort analfabetisme worden verweten, namelijk het niet beheersen van de beeldtaal, een verwijt dat men de jeugd vandaag de dag moeilijk zal kunnen maken. Postman blijft evenwel het boeken-leren idealiseren: "Als we Sesame Street iets kunnen verwijten dan is het zijn pretentie dat het een opening zou zijn naar de klas.... Als een televisieshow, en een goeie ook nog, moedigt Sesame Street de kinderen niet aan van de school of iets in verband ermee te houden. Het spoort hen aan van televisie te houden" (1986:144).

Een ander gevolg van de overgang van een op de boekdrukkunst gebaseerde epistemologie naar een op televisie gebaseerde epistemologie met betrekking tot het openbare leven is "dat wij van minuut op minuut dommer worden" (Postman 1986:24). De opvoeding is bedreigd door de televisie : de kennis neemt af. Steeds redenerend vanuit hun eigen waardensysteem over wat belangrijk was in de opvoeding uit hun eigen jeugd, hebben de ouders van vandaag geen inzicht in andere vormen van kennis die de kinderen als vanzelfsprekend opdoen en waarvoor televisie een stimulerende invloed heeft: computer en hedendaagse vreemde talen treden - tot ongenoegen van in de

traditie vastgeankerde oudere generatie - in de plaats van het oude Grieks. Ratio van deze verschuiving is dat de mense-lijke capaciteit om dingen te assimileren beperkt is. In tegenstelling tot de thesis dat de mensheid er qua kennis zou op achteruitgegaan zijn, dient gesteld dat in het verleden een elite de kennis van een maatschappij vertegenwoordigde, een meer spraakmakende en zichtbare elite die wellicht de indruk kon geven dat de maatschappij in zijn geheel ook veel ge-letterder was, terwijl vandaag de dag de kennis ontegensprekelijk meer verdeeld is over alle lagen van de bevolking.

CULTURELE IDENTITEIT

Televisie verstoort de culturele identiteit. In het voetspoor van de cultuurimperialistische denkers en van diegenen die in de plaats van de kloof tussen noord en zuid, tussen ontwikkelde en niet ontwikkelde landen, graag een 'nieuwe informatie-orde', zouden zien, wordt de televisie, vooral dan omwille van zijn vermeende overvloed aan Amerikaanse produkten, een rechtstreeks aanval genoemd op de culturele identiteit van een volk, van een Europees volk en - erger nog - van een minder ontwikkeld volk. Afgezien wat dan wel onder culturele identiteit van een volk dient verstaan - de vrees kan geuit worden dat die alleen nog in termen van traditie en folklore beschreven kan worden - kan slechts gewezen worden op de positieve gevolgen van interculturele uitwisselingen. Diegenen die tegen de veramerikanisering van cultuur ten strijde trekken, dienen zich eerst de vraag te stellen in welke mate zij zelf niet met groot plezier deze cultuur consumeren - men denke aan de anti-imperialistische rockliefhebber - om vervolgens te moeten constateren dat deze cultuur, wellicht voor het eerst in de geschiedenis van de moderne tijden, in staat is bruggen te slaan tussen mensen die omwille van

achterhaalde politieke structuren in verschillende ideologische blokken zijn terecht gekomen. Het is interessant te bedenken dat alleen de zo verfoeide commerciële Amerikaanse massamediacultuur in staat geweest is dit te doen. Als deze Amerikaanse mediacultuur wereldwijd aanspreekt, is het omdat zij de eeuwige culturele thema's van de mensheid op een originele, hedendaagse wijze weet aan te brengen. Het publiek zou haar anders niet pikken. Het zal bovendien ook niet meer van zijn eigen identiteit prijsgeven dan het zelf wenst. Nogmaals: wat kan onder culturele identiteit vandaag de dag in het wereldomvattend mediatijsperk nog meer verstaan worden dan een aantal folkloristische praktijken waarop een bloed en bodemkleur kleeft. Het is al lang duidelijk dat, bijvoorbeeld, over een Europese beeldcultuur eigenlijk alleen maar in economische termen wordt gesproken en nooit in termen van cultuur, wat dat dan ook moge vertegenwoordigen.

AMUSEMENT

Verbonden met het vorige punt van kritiek is dat televisie de meest ernstige dingen des levens degradeert tot platvloers amusement. Het is de thesis die N. Postman grote bekendheid heeft opgebracht: "de uitdrukking 'ernstige' televisie is een tegenspraak; en de televisie spreekt altijd in dezelfde toon - die van de ontspanning" (1986:80), en de aard zelf van het medium maakt dat de inhoud van de gedachten onderdrukt moet worden om plaats te maken voor de optische aantrekkingskracht volgens de maatstaven van de showbusiness. Op die manier wordt cultuur, politiek, informatie, documentatie... alleen nog gebracht onder de noemer van ontspanning. Als tegenargument kan opgeworpen worden dat het hier wellicht meer een kwestie van vorm is dan van inhoud: zijn kijkers van 'saaie' nieuwspro-

gramma's al met al beter geïnformeerd dan kijkers van 'flitsende' nieuwsprogramma's, houden ze er een 'dieper' inzicht aan over, voelen ze zich meer geëngageerd met de voorgestelde problemen? Het blijft een vraag waarop voorlopig geen definitief antwoord te geven is. Bovendien leert de kijker uit zogenaamde ontspanningsprogramma's wellicht even veel over de tragiek van het menselijk leven, dan dat hij dat uit het nieuws of documentaires zou dienen te halen. De relatie tussen ontspanning en leren, inzicht verwerven, enzovoort zit, met andere woorden, ingewikkelder in mekaar dan de reductie-thesis van al het 'waardevolle' tot amusement. Men denke hier aan onthullende Amerikaanse televisiejournalistiek, om nog maar te zwijgen van het feit dat in Europa lang nog niet altijd een gepaste vorm is gevonden om 'leerrijk' materiaal ook bij de kijker te doen overkomen.

De reductie van de meest ernstige dingen tot amusement leidt Postman tot zijn sloganmatige en dus ophefmakende thesis - zou het gedrukte woord, zelfs bij Postman zelf, dan toch ook beeldkarakteristiek bezitten? - dat "wij ons kapot amuseren", daarbij A. Huxley's *Brave New World* prefererend boven G. Orwells 1984: "Orwell waarschuwt voor een onderdrukking door een uitwendige kracht. In Huxley's visie is er geen behoefte aan een big brother om de mensen van hun autonomie, hun mature inzichten en hun geschiedenis te beroven. Hij hield rekening met de mogelijkheid dat de mensen hun onderdrukking zouden beginnen te koesteren en de technieken te aanbidden die hen beroofd hebben van hun denkvermogen. Orwell vreesde diegenen die boeken verbieden. Huxley vreesde dat er ooit geen reden meer zou zijn om boeken te verbieden omdat er niemand meer is die nog boeken wil lezen. Orwell vreesde diegenen die ons informatie onthielden. Huxley vreesde diegenen die ons zozeer met in-

formatie bombarderen dat wij gereduceerd worden tot passiviteit en egoïsme. Orwell vreesde dat de waarheid voor ons zou geheim gehouden worden. Huxley vreesde dat de waarheid een gevangenscultuur zou worden" (Postman 1986:VII). De motor voor deze ontwikkeling naar een instemmende dood is televisie. Ongeacht de overtrokken en overgesimplificeerde voorstelling waarmee Postman zich graag in deze doemdenkersliteratuur wil inschuiven, is het minste dat hierover, in navolging van Maletzke (1988:35), kan worden gezegd dat het hier gaat om een simplistische, monocausale en mechanisch-behavioristische denkwijze.

Parallel met de reductie van de ernstige dingen tot amusement "geraakt, wanneer het gedrukte woord moet wijken voor de televisie, de ernst, de helderheid en bovenal de waarde van het openbaar discours in verval" (Postman 1986:47), dit zowel aan de kant van de redenaars als aan de kant van het publiek, dat verondersteld werd eertijds vertrouwd te zijn met de openbare aangelegenheden, historische kennis te bezitten en bescheid te weten over gecompliceerde politieke aangelegenheden: "In een vandaag moeilijk in te denken mate, waren de vroege Amerikanen vertrouwd niet alleen met de grote legal issues van hun tijd maar zelfs met de taal die rechtsdienaars gebruikten om hun zaken te beargumenteren" (Postman 1986:57). Er zal wellicht weinig feitenmateriaal nodig zijn om aan te tonen dat het hier eens te meer om een cultuurpessimistische vergulding van het verleden gaat, waarbij het absoluut niet duidelijk is welke criteria worden gehanteerd voor redenaarschap, aan de kant van de communicator, en de mogelijkheid om aan het openbare discours deel te nemen, aan de kant van de ontvanger. Tegenover deze vervlakkende uitwerking van het amusement in de politiek, bedreiging voor de democratie, dient, ten eerste, opgemerkt dat de kiezers via tele-

visie opnieuw in staat zijn om als het ware de mens achter de politicus te ontdekken, net zoals dat het geval is op lokaal vlak. Vervolgens wijst niets er op dat kiezers van hun diepe overtuigingen afwijken omwille van een goedverpakte televisieboodschap. Was dit wel het geval, zou natuurlijk de meest amusante politicus links en rechts rond zich kunnen verenigen. Tenslotte heeft het aan de oppervlakte komen van ongetwijfeld een stuk amusementskarakter in de politiek eindelijk duidelijk gemaakt dat het hier tenslotte ook slechts om een spel gaat, en kan dit bijdragen tot een gemeente bevraging van het politieke spel zelf. Zelfs indien men dit een te anarchistisch gekleurde uitspraak zou vinden, kan er op gewezen worden dat televisie wellicht net de interesse voor de politiek heeft aangewakkerd bij brede lagen van de bevolking. Het lijkt in elk geval vanzelfsprekend dat in het televisietijdperk meer mensen meer over politiek afweten - niet alles natuurlijk maar tenminste over de grote lijnen - dan in het tijdperk van het exclusief geschreven woord. De televisiekijker wordt bovendien willens nillens geconfronteerd met verschillende politieke visies of met een min of meer neutraal journaal (hoe onvolkomen ook), zodat hij een meer gefundeerde politieke keuze kan maken dan dat vroeger het geval was, toen hij via allerhande religieuze en traditionele ideologiën een onbewust-onveranderlijke politieke positie innam.

ANTI-COMMUNICATIE

Laten we even dieper ingaan op wat Postman "de surrealistische vorm van het tv-nieuws noemt, waaraan eerder een theorie van anti-communicatie dan van communicatie ten grondslag ligt, en die een discourstype propageert waarin logica, verstand, duidelijke volgorde en de afwezigheid van tegenspraak prijsgegeven is, gelijkaardig aan wat in de esthetiek da-

daïsme, in de filosofie nihilisme, in de psychiatrie schizofrenie, en in het theater vaudeville genoemd is" (1986:105). Kenmerkend - aldus Postman - is dat de Amerikanen de best geamuseerde maar de minst geïnformeerde lieden van het Westelijk halfrond (1986:106) zijn, omdat zij te maken hebben met desinformatie (disinformation), dit is niet valse maar misleidende informatie: misplaatste, irrelevante, gefragmenteerde, sloganmatige, oppervlakkige informatie, die de illusie creëert dat men op de hoogte is, maar in werkelijkheid de mens van het weten weglokt (1986:107). Door een globaalbeeld te herleiden tot slogans, hoofdtitels, zou de samenhang, de context, de achtergrond verloren gaan; door belangrijke en onbelangrijke items naast elkaar te plaatsen de zin voor wat echt telt verloren gaan. Het antwoord is eenvoudig: de vorm van het televisiejournaal dwingt tot simplificatie. Maar wie dieper wil graven vindt zijn gading in andere omkaderende tv-programma's of in lectuur. En de kijker weet heus wel wat voorgrondnieuws en wat achtergrondnieuws is. Daaruit pikt hij actief wat hem op het ogenblik best van pas komt. Het feit dat hij het positieve nieuws, het fait divers zeer op prijs stelt als een tegengewicht voor de overwegend negatieve en van ernst doordrongen berichtgeving, kan alleen op de positiefzijde geschreven worden van een ruime belangstelling voor het totale menselijke spectrum. Dat de keuze van zowel de positieve als de negatieve berichtgeving in het journaal gebeurt op basis van de wet van het ongewone, gehoorzaamt aan een universele wet. Maar een even universele wet zegt dat de kijker graag bevestigd wordt in het vertrouwd-gewone. Nieuws is dus het ongewone tegen de achtergrond van het gewone (amusement is vaak het gewone tegen de achtergrond van het ongewone). Voor de kijker is dit een bekend gegeven: hij weet wat belangrijk is en hij is in staat

de dingen in hun context te plaatsen. De televisiekijker is totnogtoe alleszins de sensatieberichtgeving van boulevardbladen en zelfs van min of meer respectabele kranten gespaard gebleven. En in elk geval mag gezegd dat het gedrukte woord een sensationeel element kreeg lang voor de opkomst van het beeld. Dat het televisiejournaal een klein en bewaasd venster is op de realiteit en niet de realiteit zelf, dat weet ondertussen iedere televisiekijker. Maar het is zijn enige middel om het overaanbod aan informatie over de hele wereld te kunnen absorberen.

Daar hij daarin ook nog behoorlijk slaagt en niet, zoals de televisie-kritiek beweert, het slachtoffer wordt van een teveel aan informatie, is terug te voeren op het feit dat de mens een selectief waarnemer is, die het informatie-aanbod niet absorbeert als een passief-mechanistisch systeem om eventueel te barsten als er overvloed komt aan informatie, maar als een actief en zinvol selecterend individu. Dat is altijd al zo geweest: ook in het verleden, in het tijdperk van het gedrukte woord heeft de mens een selectie moeten maken uit de informatievloed. Uit de relatief constant gebleven tijd die aan televisie besteed wordt, ondanks de toename van het aanbod - vierentwintig uur op vierentwintig via meerdere kanalen - blijkt dat de televisiekijker zijn capaciteiten kent, en erin slaagt een voor hem betekenisvolle selectie te maken uit het inderdaad grote aanbod. De stelling van Postman dat sinds de uitvinding van de telegraaf de mens voor het probleem staat dat hij oververzadigd wordt met informatie (1986:67), kan dus in vraag gesteld worden, evenzeer trouwens als het tweede probleem dat hij daaraan vastknoopt, namelijk dat zijn sociale en politieke bekwamheid tot handelen ingeperkt zou zijn: "De overvloedige vloed van informatie had zeer weinig te doen met diegenen waar hij naar gericht was.... Omdat wij

vandaag net in zulk een omgeving leven (soms nu een 'global village' geheten), kan je een indruk krijgen van wat bedoeld wordt met context-vrije informatie door jezelf af te vragen: hoe dikwijls gebeurt het dat je ter beschikking gestelde informatie via de radio 's morgens of de televisie of de krant - (GDM) geeft het gedrukte woord dan geen contextgebonden informatie?! - maakt dat je je plannen voor de dag verandert, of een actie onderneemt die je anders niet ondernomen zou hebben, of je inzicht geeft in een bepaald probleem dat je verondersteld wordt op te lossen" (1986:67-68). Eens te meer dient de vraag gesteld of in het verleden, zoals Postman beweert, de band tussen informatie en praktische bruikbaarheid van de informatie groter is geweest dan dat nu het geval is.

Men is geneigd het tegendeel te denken: de informatie in het tijdperk van het gedrukte woord lijkt eerder voor een kleine minderheid praktische en politieke bruikbaarheid te hebben gehad, in tegenstelling tot vandaag de dag, waar omzeggens geen enkel nieuwsitem als niet relevant voor het dagelijks leven van de televisiekijker beschouwd mag worden: de gebeurtenissen die zich ver van het eigen bed afspelen, kunnen onmiddellijk implicaties hebben voor het leven van alledag. Er mag hier trouwens op gewezen worden dat Postman de age of show business (de afgang dus na de age of exposition) laat aanvangen bij de telegraaf en, vervolgens, de fotografie: "(De telegraaf) vernietigde de heersende definitie van informatie, en gaf zodoende een nieuwe betekenis aan het openbare discours... door op grote schaal irrelevanties, onmacht en incoherentie te introduceren. De demonen van discours kwamen vrij door het feit dat de telegraaf een vorm van legitimiteit gaf aan de idee van context-vrije informatie, dit is aan de idee dat de waarde van informatie niet gebonden dient te worden aan enige functie die

ze zou kunnen vervullen in het sociale en politieke decision-making en actie, maar alleen leeft bij zijn nieuwheid, interesse en nieuwsgierigheid-prikkel" (1986:65). In zijn ijver om de fotografie als voorloper van het huidige beeldtijdperk te brandmerken komt Postman tot aanvechtbare uitspraken als "fotografie is een taal die alleen in particulariteiten spreekt. Haar vocabulaire van beelden is beperkt tot concrete representaties. In tegenstelling tot woorden en zinnen, presenteert de foto ons geen idee of concept over de wereld... De foto ontbreekt het ook aan een syntaxis, wat het haar onmogelijk maakt met de wereld te argumenteren" (1986:72). Een amateurfotograaf weet dat fotografie, gehoorzamen aan bepaalde codes, het strikt gerepresenteerde in de foto een "idee of concept over de wereld" kan meegeven.

Dat televisiekijken, als secundair-ervaring, de primaire menselijke communicatie van mens tot mens aangetast zou hebben, is een veelgehoorde kritiek ("televisie heeft het gemeenschapsleven kapotgemaakt"). Ze is evenwel gesteund op een niet gefundeerde vooronderstelling dat secundaire, mediamieke communicatie minderwaardig zou zijn aan de primaire. Ongeacht het antwoord op die vraag dient gesteld dat televisie in grote mate de plaats ingenomen van andere secundaire communicatievormen en niet zozeer van primaire communicatie. Het traditionele gesloten gemeenschapsleven heeft weliswaar veranderingen ondergaan, maar niemand kan ontkennen dat nieuwe vormen van primaire communicatie ontstaan zijn, aangepast aan de noden van de tijd, die wellicht evenveel menselijk contact en communicatie opleveren als in vroegere tijden. Bovendien wordt al te vaak vergeten dat televisie zelf een sociale aangelegenheid is. Wie niet kijkt, wordt uit het gesprek over het programma van de avond voordien uit de groep van vrienden of werk-

makers gesloten; en al is de kijker intens - maar nu als eens meer dan anders - met het beeld begaan, de overige meekijkers zijn constant op de achtergrond aanwezig, en in sommige gevallen een permanente toetssteen voor de eigen kijkervaring.

IRREËEL

In het verlengde van Postmans kritiek dat televisie desinformatie zou bieden en niet anders dan oversimplificeert, ligt het vaakgehoorde verwijt dat televisie een vals beeld van de werkelijkheid biedt. Een tegenargument is hier niet te bedenken: televisie is geen spiegel van de werkelijkheid, wenst en kan dat ook nooit zijn. Sinds duidelijk is dat zelfs de meest documentaristische instelling niet kan verhinderen dat keuzen dienen te worden gemaakt in wat opgenomen wordt en hoe het gemonteerd wordt - en dus vertekend werkt - sinds dit duidelijk geworden is, kan geen zinnig mens nog eisen dat televisie de werkelijkheid perfect zou dienen te representeren. Dat wil daarom niet zeggen dat televisie niet zeer reële ervaringen van kijkers zou kunnen weerspiegelen, en dan nog wel bij voorkeur in niet documentaire, niet informatieve programma's, maar wel in fictionele. In plaats van zich zorgen te maken omtrent het zogenaamde gebrek aan realiteitswaarde van vele televisieprogramma's (van het feuilleton-type vooral dan), doet men er beter aan zich te concentreren op het emotioneel realiteitsgehalte van dergelijke programma's. Op dat niveau representeren deze programma's de meest elementaire menselijke gevoelens en zijn ze ook voor de kijkers zeer reëel. Het feit dat bepaalde situaties, personages.... helemaal niet of juist wel opduiken in fictioneel televisie-amusement, heeft alleen te maken met het feit dat deze 'vertekening' van de realiteit uitermate dienstig is in de beperkingen die een bepaald genre

oplegt: het heeft geen zin te wijzen op het feit dat de western-wereld een exclusieve mannelijke wereld is en dat de daar gepresenteerde cowboys helemaal wat anders doen dan echte koehoeders in hun leven gewend zijn te doen; datgene waar het in dit genre om te doen is, namelijk om de emotioneel geladen connotaties, opgeroepen door allerhande metaforen, ontsnapt aan de blik van wie geobserveerd is door de stelling van het 'vertekende' beeld: de geworpenheid van de mens, het terugvallen op zichzelf, de hoop dat gerechtigheid bestaat, dat het goede het kwade overwint, dat het individu het helemaal alleen tegen de maatschappij kan opnemen... dit zijn de reële emoties, gedachten, opvattingen die de western - hier bij wijze van voorbeeld aangehaald, maar in dezelfde zin kan, bijvoorbeeld, over televisie-feuilletons gesproken worden - representeert. Overigens mag terzijde gezegd worden dat de grote wereldliteratuur evenmin de objectieve werkelijkheid weerspiegelt. De grote bezorgdheid van de televisiecritici, eenmaal ze vastgesteld hebben dat de televisie niets te maken heeft met de realiteit, is nu dat dit vertekende en valse beeld een beslissende invloed gaat hebben op de perceptie van de televisiekijkers op de realiteit, kortom dat ze zich in de reële wereld gaan gedragen zoals men zich in de televisiewereld gedraagt: "De wijze waarop televisie - en dit is een cruciaal punt - de wereld op de planken voert, wordt het model voor hoe de wereld zelf er dient uit te zien. Het gaat er niet zozeer om dat op televisie entertainment de metafoer wordt voor elk discours. Het gaat er om dat off the screen dezelfde metafoer de bovenhand haalt" (Postman 1986:92). Postmans bezorgdheid is dezelfde bezorgdheid die G. Gerbner en zijn culturele indicatoren-onderzoek tekent. Wie veel televisie kijkt (de zogenoemde heavy viewer) en dus helemaal is ondergedompeld

in de vertekende televisiewereld, (waar, bijvoorbeeld, uitermate veel geweld te beleven valt), zou zich overeenkomstig gaan gedragen in de reële wereld (zich, bijvoorbeeld, minder veilig voelen). Dit correlatief onderzoek kan evenwel nooit een oorzaak-gevolg-resultaat geven. Wat is met andere woorden eerst: het vele televisiegeweld en daarom het angstig gevoel, of het angstig gevoel en daarom de voorkeur voor tv kijken?

Gekomen op de geweld-topic, nog zo'n stokpaardje van de televisie-cultuurkritiek, kan hier enkel herinnerd worden aan de tegenstrijdige resultaten die het onderzoek heeft opgeleverd. Laboratoriumresultaten in het kader van de sociale leer- of modeltheorie, en survey's allerhande hebben weliswaar correlaties opgeleverd tussen televisiegeweld en agressieve neigingen, maar nooit tot causale relaties kunnen concluderen, om nog maar te zwijgen over het realiteitsvreemd karakter van de onderzoeken, over de verschillende manieren waarop geweld wordt gedefinieerd, over de veronachtzaming van het verschil tussen fictief en echt geweld, over de indicatoren gebruikt voor agressiebereidheid, enzovoort. De algemeen aanvaarde opvatting is dat, als er al enige invloed mogelijk zou kunnen zijn, die zeker in een globale analyse dient betrokken met de psychologische en sociale context. Tegenover alle varianten van wel invloed-theorieën staat bovendien de catharsis-opvatting: het plaatsvervangend plegen van geweld, op een identificatorische manier, in de huid van de televisieheld, ontslaat de kijker van de behoefte geweld te plegen in het reële leven. Ook de inhoudsanalytische benadering - het tellen van lijkens - kan geen uitweg bieden: het is niet uitgesloten dat één agressieve televisie-act de impact van een groot aantal andere overstijgt. Bovendien dient het geweld in het kader van het verhaal en zijn onderliggende betekenissen begrepen, en dan zou wel eens spoedig kun-

nen blijken dat het geweld vaak eigenlijk niet ter zake doet, niet relevant is voor de werkelijke boodschap. Het zou tenslotte nog dienen aangetoond dat het televisietijdperk werkelijk een grotere agressiviteit en criminaliteit kent dan de vorige tijdperken. Het enige wat met zekerheid kan worden gezegd, is dat televisie spectaculaire vormen van geplande geweldpleging, als gijzelingen, in het leven geroepen heeft en, om hogergenoemde redenen, ongetwijfeld de aandacht richt op sensationele vormen van geweld. Maar is de wereld voor het televisietijdperk werkelijk meer verstoken geweest van agressie? Het lijkt de niet uitgesproken mening van Postman. In elk geval schaarst hij zich achter de inspanningen van diegenen die "enig heil zien in de beperking van bepaalde inhouden op televisie - bijvoorbeeld, excessief geweld, commercials in kinderprogramma's... politieke commercials" (1986:159).

PASSIEF

Omdat televisiekijken de links-rechtsbewegingen van de ogen bij het lezen uitsluit om zelfs die meest minimale activiteit nog te vervangen door een geïsoleerd staren naar het toestel, wordt televisiekijken afgedaan door de kritiek als de meest passieve vorm van vrijetijdsbesteding. Het zelf doen wordt vervangen door recepteren. Alhoewel de fysieke activiteit herleid wordt tot quasi zero, dient toch op grond van de moderne waarnemingspsychologie geconcludeerd dat de waarneming nooit passief is, nooit een passief opnemen en registreren van prikkels van buitenaf, maar, integendeel, een constant actieve bezigheid van selectie, combinatie en integratie is, zodat het waargenomene een betekenisvol iets wordt in de geschiedenis van ieders persoonlijk leven. Er is geen enkele aanwijzing dat televisiekijken - de act van het kijken zelf - minder actief zou zijn dan

andere beelden bekijken of lezen, zelfs wanneer men bedenkt dat televisie klaargemaakte beelden levert, waarbij - nog zo'n vaak gehoorde kritiek - niet eens de eigen fantasie gebruikt zou dienen te worden. Beelden, zo heet het althans, zouden de fantasie geen ruimte meer laten, de verbeeldingskracht uitsluiten. Maar zou het niet kunnen dat de film- en televisiebeelden in staat zijn een nooit vermoede fantastische wereld op te roepen, een wereld die de mens uit zichzelf niet in staat is op te roepen, en dat deze imaginaire wereld, ook al is hij voorafgeschapen en ligt hij vast op pellicule of tape, door ieder kijker hoogst persoonlijk geïntegreerd wordt in zijn eigen imaginaire leefwereld: ieder heeft in een fictief verhaal waarschijnlijk oog gehad voor specifieke, hem alleen boeiende aspecten. Dat televisie de passiviteit bevordert, wordt ook wel eens uitgelegd als "alle meningen worden voorgedrukt". Dergelijke uitspraken worden gedaan door diegenen die nog van mening zijn dat de mens zelfstandig een eigen mening kan ontwikkelen, door diegenen die nog geloven in de mythe van de autonome meningsvorming. Wie via een boek een mening naaapt, wordt nooit het verwijt gemaakt dat hij gemanipuleerd wordt, wie de televisie napraat, wordt gebrek aan eigen inzicht verweten. Er is geen enkele grond waarop de meningsvorming via televisie minderwaardig zou zijn aan diegene verworven via andere media, televisie zijnde bovendien vaak nog de meest pluralistische of neutrale meningsbrenger.

ASOCIAAL

In de ogen van de televisiekritiek is het familieleven blijvend schade berokkend sinds de televisie een bevoorrechte plaats in de huiskamer heeft ingenomen. De kritiek zou ongetwijfeld geen bezwaar maken tegen een gezin waarvan de leden de avond stilzwijgend met de neus in de

boeken doorbrengt. Maar wanneer in de huiskamer televisie gekeken wordt, komt de familie plots op de helling te staan. Want wordt nu niet het gesprek uitgesloten en alle gezamenlijke activiteit uitgeschakeld? Afgezien van het feit dat televisie meer en meer soort van aquarium in huis wordt, een rustgevend signaal waarmee de mensen zich verbonden voelen met de hele wereld, valt te betwijfelen of in het pre-televisietijdperk de avond gevuld werd met stichtende debatten of zelfs met koetjes en kalfjes-praat tussen de gezinsleden. Bovendien zijn cultuurpessimisten, graag pratend en vaak ook vlot van tong, geneigd het gesproken woord te overschatten als bron van intieme communicatie, bijvoorbeeld in gezinsverband. Het gesprek, tenminste de kwaliteit ervan, kan geen geldige indicator zijn voor de kwaliteit van het familieleven. Televisiekijken is, in tegenstelling tot bioscoopbezoek, al lang geen bezigheid meer in een totaal verduisterde leefkamer (zoals de eerste televisie-uitzendingen dat wel zijn geweest), maar tot op zekere hoogte ongetwijfeld ook een sociale aanlegenschap, een onderwerp van gesprek in de huiskamer.

In het verlengde van de nadelige invloed op de gezinscommunicatie veronderstelt de televisiekritiek ook nog een bedreiging van de persoonlijke communicatie van de televisiekijkers, die alleen maar verder geïsoleerd geraken: "In gerechtszalen, klaslokalen, operatiezalen, bestuurskamers, kerken en zelfs in vliegtuigen spreken de Amerikanen niet met elkaar. Zij wisselen geen gedachten uit, zij wisselen beelden uit. Ze argumenteren niet met zinnen; zij argumenteren met hun good look, bekende figuren en reclameslogans" (Postman 1986:93). De televisie is er de oorzaak van dat de mensen niet meer met mekaar praten, of hoogstens nog praten over wat de televisie aanreikt. Wat het laatste punt betreft kan het tegenargument kort zijn: welk verschil bestaat

er tussen een onderwerp aangebracht door de televisie dan wel door de markt-zanger van weleer, de krant of de buurman? Wat de basisgedachte betreft dat mensen omwille van de televisie (of de technische, nieuwe media in het algemeen) minder met elkaar zouden praten, kan, net als voor het gezin, volstaan worden met het plaatsen van een groot vraagteken. En wanneer men tenslotte, samen met Maletzke (1988:84), aanneemt dat het gesprek vandaag de dag vervallen is tot fetisch, kan men zich vragen stellen als: "Is praten uit zichzelf waardevol? Dient werkelijk alles uitgepraat te worden? Dienen conflicten altijd uitgediscussieerd? Betekent iets kunnen zeggen ook genezing? Is er niet de tover van het ongezegde? De stille instemming? Het brede veld van de niet verbale communicatie? Het beredeneerde zwijgen? En tenslotte: is er ook niet het gepraat om gedachten te verbergen, het woord als machtsmiddel.?"

Steeds hetzelfde onderliggende procédé in de hier geformuleerde 'kritiek op de kritiek' - de vraag naar de geldigheid van de cultuurkritiek, naar de vergelijking met het pre-televisietijdperk en naar de 'schuld' van televisie - kan volgens Maletzke (1988:85-91) nog toegepast worden op een tros van vaakgehoorde bezwaren met betrekking tot waardevol geachte eigenschappen van individuen, als: televisie verstoort de spraakvaardigheid en de achteruitgang van de activiteit in de linkerhersen helft (het centrum van het logische, digitale denken), bevordert vreemding, depersonalisering, identiteitskrisissen, hyperactiviteit, ongeduld, ontevredenheid met de school, veronachtzaming van het spel bij kinderen...

DE CRISIS VAN HET GELETTERD DISCOURS

Tot slot zijn hier nog enkele bedenkingen op hun plaats, geformuleerd door Van

Poecke (1987:811-821), die in staat zijn de discussie over de televisie-apocalyps op het meest algemene niveau te tillen. Van Poecke vindt dat het zogenoemde neo-analfabetisme minder te maken heeft met de teloorgang van het kunnen lezen en schrijven maar eerder met het verdwijnen van een specifiek discours, dat zowel mondeling als schriftelijk gerealiseerd kan worden, maar dat gehanteerd wordt door de geletterde intellectuele klasse, die met dit discours haar eigen machtspositie in stand probeert te houden. In het verlengde van Bernsteins theorie over de *elaborated en restricted code* onderscheidt hij het discours van de letter van dat van de stem. Het discours van de letter wordt gekenmerkt door distantie, door afwezigheid van de context, door veralgemening en abstractie. Het discours van de stem wordt gekenmerkt door toenadering, solidariteit, inbedding in de sociale context, wij-kennis, contactfunctie. De moderne kritische intelligentia ontleent haar bestaansreden en macht aan het discours van de letter, en gebruikt het om haar ideologie door te geven via de culturele instituties. Sinds de Verlichting proberen diegenen die het discours van de letter hanteren, hun discours op te leggen aan diegenen die slechts het discours van de stem beheersen. Dit wordt vanlangsom moeilijker door het slagschip van de bewustzijnsindustrie, zijnde de televisie die zelf in het discours van de stem spreekt, op de eerste plaats solidariteit creëert, een wereld waarin de kijker zich betrokken voelt. Het ideaal van de Verlichting dreigt te mislukken, nu het volk zich massaal naar de televisie heeft gericht. In de plaats van een nieuwe apo-

calyps aan te kondigen stelt Van Poecke evenwel een aantal vragen: "Nochtans kan men zich afvragen of deze crisis van het geletterd discours - wat het neo-analfabetisme is - niet verder gaat dan 'het verlies door de intelligentie van de greep op de massa', en of de lokroep van de televisie, in plaats van de oorzaak te zijn, niet eerder een symtoom kan worden genoemd... De klachten (gaan) niet over het feit dat de massa interesse heeft voor het discours en de cultuur van de intelligentia, maar vertolken wel de onrust dat diegenen van wie men normaal had mogen verwachten dat ze de moderne ideologie zouden verderzetten, meer en meer onverschillig worden voor de waarden, normen en taalgebruik van deze ideologie. In hoever dient de tegencultuur, die nota bene binnen de bewustzijnsindustrie en niet binnen het culturele apparaat in de jaren zestig ontstond, niet geïnterpreteerd te worden als een teken dat het moderne geletterde discours zijn tijd heeft gehad?" (819-820).

LITERATUURLIJST

- Ang, I. (1982), *Het geval Dallas, Populaire cultuur, ideologie en plezier*. Amsterdam SUA.
- Eco, U. (1984), *Apokalyptiker und Integrierte, Zur kritische Kritik der Massenkultur*. Frankfurt, Fischer Verlag.
- Maletzke, G. (1988), *Kulturverfall durch Fernsehen?* Berlin, Volker Spiess
- Postman, N. (1986), *Amusing ourselves to death. Public discourse in the age of show business*. New York, Viking.
- Spengler, O. (1922), *Der Untergang des Abendlandes, Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*.
- Van Poecke, L. (1987), Het neo-analfabetisme en de crisis van het geletterd discours, *Kultuurleven*, 54(9): 811-821.

mediacentrum k.u.leuven

Sinds het begin van het academiejaar 1988-1989 heeft het Departement Communicatiewetenschap van de Faculteit der Sociale Wetenschappen er een nieuwe telg bij: het Mediacentrum K.U.Leuven. Het centrum is er gekomen op initiatief van Dr. D. De Grooff en Prof. G. Fauconnier. Op 13 oktober 1988 werd het officieel geopend door Rector R. Dillemans en Gemeenschapsminister van Onderwijs en Brusselse Aangelegenheden, H. Weckx.

Als educatief centrum wil het Mediacentrum K.U.Leuven een héél concreet antwoord aanreiken op de talrijke vragen die de toenemende *informatisering* van de samenleving oproept. De 'informatiemaatschappij' is immers geen futurologisch concept meer maar een realiteit waarmee iedereen dagelijks, bewust of onbewust, geconfronteerd wordt. Informatie is de primaire 'grondstof' van het moderne Westerse bedrijfsleven en derhalve een strate-

gisch wapen in de concurrentiestrijd. Informatie moet supersnel en selectief beschikbaar zijn. Kantoren groeien dan ook uit tot echte knooppunten van telecommunicatie. Niet alleen in het bedrijfsleven, maar ook in de sociaal-culturele sector, de overheidsadministratie en in de praktijk van alledag, speelt de (steeds meer geautomatiseerde) invoer, verwerking, distributie, opslag en uitvoer van informatie een vitale rol voor het bepalen van strategieën en het oplossen van problemen.

Het Mediacentrum K.U.Leuven is uitgerust met de allernieuwste apparatuur en programmatuur in het domein van de *tele-matica* en de *audiovisuele media*. De opzet van het centrum is drievoudig: opleiding, het organiseren van demonstraties en wetenschappelijk onderzoek.

Op het vlak van opleiding en permanente vorming richt het centrum zich niet alleen tot de studenten uit de licenties Communicatiewetenschap en uit het Postgraduaat in de Media- en informatiekunde, maar naar de gehele universitaire gemeenschap en doelgroepen buiten de universiteit, zoals kaderleden uit bedrijven, organisaties, onderwijsinstellingen en ad-

Foto Karel Rondou

Foto De Morgen

ministratieve diensten. Die permanente vorming wordt georganiseerd in de vorm van opendeurdagen, cursussen en seminars rond specifieke thema's in het domein van de telematica en de audiovisuele media. Op het programma voor 1989 staan ondermeer een introductiecursus Telematica, praktijkcursussen over Telefax, Telex, Datacommunicatie, Videogebruik, Optische beeldplaat en Business Graphics ingeschreven. Daarnaast staat de accommodatie ook ter beschikking van groepen die zelf rond die onderwerpen een cursus willen opzetten en verleent het Mediacentrum ook sommige diensten zoals bij voorbeeld het aanmaken van kleurentransparanten via het Business Graphics systeem.

Eén en ander is mogelijk gemaakt door de entoesiaste medewerking van een aantal ondernemingen uit en buiten de telematica-sektor en een ondersteuning vanuit de Universiteit en het Gemeenschapsministerie van Onderwijs. Met het Mediacentrum-project zet het Departement Communicatiewetenschap een stap verder op de

weg die vorig academiejaar werd ingeslagen met de start van het Postgradaat Media- en informatiekunde. Die postuniversitaire cyclus heeft de opleiding van informatiemangers - mensen die weten hoe met informatie kan worden omgesprongen - op het oog en voortaan is het opdoen van praktijkervaring in het Mediacentrum een onderdeel van hun opleidingspakket. Maar zoals hierboven aangehaald kan en mag een dergelijk centrum met die uitrusting zich niet uitsluitend tot die doelgroep studenten beperken. Het Mediacentrum heeft dan ook de opdracht om straks een aanbod aan (praktisch-gerichte) cursussen te ontwikkelen en aan te bieden die de belangstelling kunnen opwekken van eenieder die met informatie-beheer belast is. Wie meer informatie wenst of een cursusbrochure toegestuurd wil krijgen kan contact opnemen met Mediacentrum K.U. Leuven E. Van Evenstraat 2A 3000 Leuven. Tel. 016/28.32.09 Fax 016/28.32.10 Telex 21.171. Het Mediacentrum is dagelijks open van 9.00 tot 18.00 uur.

**feiten
en
meningen
uit
de
media-
wereld**

PETER DHONDT
JAN DRIJVERS
EN
WIM VAN DER BIESEN

Nadat eind april de Vlaamse Executieve er, door verdragingsmanoeuvres van de oppositie, niet in was geslaagd de UITVOERINGSBESLUITEN van het KABELDECREET binnen de wettelijke termijn door de Vlaamse Raad te laten bekrachtigen, werd op 5 juli, na een erg incidentrijke vergadering, een nieuw ontwerp-decreet daartoe door een nipte meerderheid van CVP, PVV en Vlaams Blok goedgekeurd. De nieuwe versie verschilt in weinig van de oorspronkelijke tekst van minister Dewael. Wel werd, op advies van de RAAD VAN STATE, de verplichting geschrapt voor de private televisies om hun nieuwsredacties uit BEROEPSJOURNALISTEN te recruter.

*

Op 6 juli zette de Vlaamse Executieve het licht op groen voor SKY CHANNEL, SUPER CHANNEL EN MTV, drie commerciële satellietzenders die al jaren stonden te dringen om op de Vlaamse kabel te mogen. In het 'modelcontract' dat de drie zenders ondertekenden, staat onder meer dat reclamespots herkenbaar moeten zijn en in tijdsblokken van beperkte duur moeten worden gegroepeerd, en dat elk station jaarlijks een bijdrage van ten minste 10 miljoen frank moet leveren aan de ontwikkeling van "eigen Vlaamse culturele produkties". De Vlaamse kabelnetten worden voor het doorsturen van de satellietprogramma's niet betaald. Precies drie maanden later werd overigens ook de Amerikaanse nieuwszender "CABLE NEWS NETWORK" op de kabel toegelaten.

*

Onder de titel EARLY TIMES verschijnt sinds januari 1988 in Groot-Brittannië een ernstig WEEKBLAD voor KINDEREN. Het blad brengt voornamelijk achtergrondinformatie die de gewone kranten als bekend veronderstellen. Na een half jaar had dit 20 pagina's tellende weekblad een oplage van 70.000 exemplaren. Reeds in april 1988 kreeg de Early Times een concurrent: SCOOP, een soort roddelweekblad voor jongeren tussen 8 en 16 jaar. Wekelijks worden er tussen de 120.000 en de 190.000 exemplaren van verkocht. Men

denkt dan ook aan verspreiding in het buitenland.

*

De rechtstreekse OVERHEIDSSTEUN aan de PERS bedraagt dit jaar - zoals overigens ook in 1987 - 80,5 miljoen BF. De Nederlandstalige en de Franstalige dagbladen krijgen ieder samen 36,225 miljoen BF. Wegens een verhoging van de selectieve steun krijgt De Morgen dit jaar 16,6 miljoen BF. Vijf andere dagbladgroepen (VUM, Hoste, De Vlijt, Het Volk en Concentra) ontvangen ieder 3,6 miljoen BF, terwijl De Financieel Economische Tijd 1,2 miljoen BF krijgt. Zoals voorheen zal de VUM (De Standaardgroep) de haar toegekende staatshulp ook dit jaar niet opnemen.

*

Nadat de mediaraad zich over het BRT-dossier gebogen had en vlak voor de intrede van SP en VU in de nieuwe Vlaamse Executieve, ontvouwde minister van Cultuur DEWAELE zijn persoonlijke denkplaatje over de toekomst van de openbare omroep. Het zwaartepunt van zijn voorstel vormt de omvorming van de BRT in een 'CULTUREEL OVERHEIDSBEDRIJF', een parastatale met een grotere bestuursautonomie en meer onafhankelijkheid, gerund door een afgeslankte en gedepolitiseerde Raad van Beheer van voltijdse cultuurmanagers. Het feit dat hiertoe het AMBTENARENSTATUUT van het BRT personeel zou worden afgeschaft, stuitte op felle kritiek van de vakbonden. Andere opvallende voorstellen in Dewaels plan waren de privatisering van de technische diensten, het afschaffen van de derden, het behoud van twee kanalen voor de BRT, meer Vlaamse producties en het afstoten van de schooluitzendingen. De informatiediensten zouden meer middelen moeten krijgen en zien hun objectiviteitsplicht geherformuleerd in een plicht tot ONPARTIJDIGHEID. De financiering van de BRT kan volgens Dewaels alleen geschieden door geld van de belastingbetaler, maar hij liet onmiddellijk verstaan dat de begroting van zijn eigen ministerie daarvoor ontoereikend is.

*

In 1988 steeg de oplage van de NEDERLANDSE DAGBLADPERS met één pro-

cent. Dit betekent een vooruitgang voor het vierde achtereenvolgende jaar. De totale oplage bedraagt nu 4,6 miljoen exemplaren per dag voor een bevolking van 14,6 miljoen. De stijging situeert zich vooral bij de dagbladen met een oplage van meer dan 100.000 exemplaren (meestal landelijke bladen), terwijl een aantal kranten met een oplage beneden de 40.000 exemplaren het zeer moeilijk hebben. Volgens de Vereniging De Nederlandse Dagbladpers (NDP) is de positieve evolutie vooral een gevolg van "produktverbetering en van intensieve marketing (vooral bij de jeugd)". Uit een "tijdsbestedingsonderzoek" bleek anderzijds dat de gemiddelde Nederlandse mediaconsument 40 minuten per dag leest. Dit is ondanks de toename van de audiovisuele media juist evenveel als in 1966.

*

Op 14 september 1988 verscheen onder de titel TOESTANDEN het eerste nummer van een NIEUW Vlaams "progressief en pluralistisch" WEEKBLAD. Het is de bedoeling dat het blad evenveel aandacht zal besteden aan politiek als aan cultuur. Het startkapitaal bedroeg 5 miljoen BF, die werd samengebracht via een openbare inschrijving. Men hoopt op duizend abonnees tijdens het eerste jaar. "Toestanden" telt 32 bladzijden en bestaat uit vier delen: nieuws, een dossier, reportages en een debat.

*

In het zog van haar tweede erkenningsronde adviseerde de RAAD VAN NIET-OPENBARE RADIO'S, op vraag van minister Dewaels, positief over de erkenning van acht zenders als AGGLOMERATIERADIO'S. Zowel het opzet om radio's met een ruimer zendbereik toe te laten dan voorzien in het KB, als de selectie van de radio's kreeg heel wat kritiek. De kleinschalige lokale radio's drukten hun vrees uit door deze agglomeratieradio's uit de ether te zullen worden gedruemd en wezen op de meerderheidsvriendelijke politieke signatuur van de daarvoor aangeduide zenders (2 in Brussel, 3 in Antwerpen en Gent). Nationaal minister van PTT WILLOCKX noemde het plan onwettelijk en technisch niet

haalbaar en zei te zullen weigeren om de nodige frequenties toe te kennen. Nog meer tegenwind, o.a. van de CVP, kreeg minister Dewael toen hij de intentie formuleerde om naast deze agglomeratieradio's ook ruimte te creëren voor COMMERCIELE REGIONALE ZENDERS en het decreet in die zin te versoepelen.

*

Uit het laatste tweejaarlijks onderzoek van het Centrum voor Informatie over de Media (CIM) is gebleken dat het aantal LEZERS van dag- en weekbladen in Vlaanderen gevoelig GESTEGEN is tegenover in 1986. Deze toename is vooral het gevolg van een stijging van het aantal "meelezers" en dus niet van de oplage. Wat de dagbladen betreft, gaat de grootste winst naar de Financieel Economische Tijd (+ 100,2 %),

Het Belang van Limburg (+ 14,68 %),

De Morgen (+ 12,07 %)

en de Standaardgroep (+ 11,51 %).

De enige krant die haar lezersaantal ziet verminderen is Het Volk (- 0,52 %).

Bij de weekbladen zijn de meest opvallende "winners" : Weekend Knack (+ 43 %),

Dag Allemaal (+ 34 %),

De Bond en Humo (ieder + 21 %),

TeVe-Blad (+ 16 %),

Panorama (+ 13 %),

Knack Magazine (+ 10 %)

en Flair (+ 9 %).

Langs Franstalige kant hebben de meeste dagbladen minder lezers dan twee jaar geleden, alleen La Nouvelle Gazette

(+ 23 %) en Vers l'Avenir (+ 10 %) wonnen lezers bij. De franstalige weekbladen

volgen meestal de trend van de dagbladen; hier boekt alleen Le Vif/L'Express

(+ 23 %) een forse winst.

*

De FRANSE TELEVISIE is "VERSCHRIKKELIJK GEWELDDADIG", aldus het weekblad Le Point, dat een handvol vrijwilligers zover kreeg dat ze één week lang een inventaris bijhielden van alles wat ze op TV te zien kregen en dat eigenlijk niet door de beugel kon.

De amateur-onderzoekers telden 670 moorden, 15 verkrachtingen, 20 sekstafelen en 27 martelingen. Vooral de com-

merciële omroepen blijken zich te buiten te gaan aan het vertonen van dergelijke tafereelen.

*

Eind juni kregen vier REGIONALE TELEVISIEVERENIGINGEN, die eerder al een gunstig advies van de mediaraad ontvangen hadden, een culturele erkenning van de Vlaamse Executieve. Die vier erkende verenigingen zijn de vzw's ANTWERPSE TELEVISIE (ATV) uit Berchem, EDISON-TV (RTVO) uit Waregem, REGIONALE TELEVISIE LEUVEN (RTVL) en AUDIO VIDEO STUDIO uit Eeklo. Op zaterdag 29 oktober was AVS de eerste om met een regionaal televisieprogramma de kabelabonnees uit het Meetjesland te bereiken. Twee grote struikelblokken staan een continuë programmering van de regionale televisies voorlopig in de weg: de terughoudendheid van heel wat kabelmaatschappijen en de financiering. Moeten, naar de geest van het kabeldecreet, de geldelijke middelen voor de regionale tv uit private bronnen komen, de nationale regering weigert voorlopig de nodige reclame-machtigingen daartoe te verlenen.

*

De eerste reclameblokken op de commerciële zender V.T.M., die vanaf februari wil gaan uitzenden, zijn alle volgeboekt. De adverteerders betalen daartoe in prime time 170.000 tot 350.000 frank per halve minuut. Bij het vaststellen van haar RECLAMETARIEVEN gaat VTM uit van een gemiddelde kijkdichtheid van 20 %. Wanneer men onder deze verwachting blijft, kunnen deze tarieven worden herzien.

*

In het wereldje van de satelliettelevisie blijken al lang geen Europese binnengrenzen meer te bestaan. Begin november werd het zwaar verlieslatende SUPER CHANNEL, tot dan eigendom van een kartel van ITV-stations en de Virgin-groep, overgenomen door de Italiaanse firma Betatelevision van de steenrijke MARCUCCI-familie. Of die familie nu nog steeds in haar schik is met de nieuwe aanwinst, valt te betwijfelen: goed drie weken later werd Super Channel immers onder gerechtelijke curatele geplaatst. Het station zou aan-

kijken tegen een schuldenlast van meer dan 70 miljoen BF, terwijl er daarnaast nog eens een verplicht af te betalen bedrag van een half miljard zou zijn opgedoken.

*

Op 17 november stond heel de NEDERLANDSE KRANTENWERELD op z'n kop, toen FUSIEPLANNEN tussen de krantenconcerns Nederlandse Dagbladunie (NDU) en Perscombinatie uitlekten. Als de plannen in werkelijkheid worden omgezet, komen alle landelijke dagbladen met uitzondering van De Telegraaf in één vennootschap terecht: "de Nederlandse Perscombinatie". De directies van de door Elsevier gecontroleerde NDU, die o.m. Algemeen Dagblad (417.000 ex.) en NRC-Handelsblad uitgeeft, en de Perscombinatie die de succesvolle Volkskrant (300.000 ex.) en de zwakkere broertjes Trouw en Het Parool onder de vleugels heeft, zouden tot de fusie overgaan om de algemene rendabiliteit van de verschillende kranten (nog) te verbeteren, maar vooral ook om vijandelijke overname pogingen door buitenlandse kapitaalgroepen te bemoeilijken.

Op nagenoeg alle krantenredacties waren echter vooral negatieve geluiden te horen; zo stelt men zich vragen over het behoud van de redactionele onafhankelijkheid en de identiteit van elke betrokken krant, en vreest men ook dat het oplappen van de kranten die in moeilijkheden zitten ten koste zal gaan van de dagbladen die het nu wel goed doen.

*

Op 21 november 1988 ging de PRIJS van de Vlaamse DAGBLADEN nogmaals met 1 frank omhoog. Een krant kost sindsdien 21 BF. Met deze prijsstijging "beogen de Vlaamse dagbladuitgevers de mogelijkheid te vrijwaren om de kwaliteit van hun

kranten te behouden en vooral te verbeteren". De prijsverhoging moet ook bijdragen tot "een gunstiger verhouding tussen kosten en inkomsten in de dagbladexploitatie".

*

Eind november ontstond beroering bij de redactie van het Franstalige weekblad LE VIF-L'EXPRESS, toen bekend werd dat het blad onderhandelingen had aangevat over een eventuele overname van het Waalse opinieweekblad "POURQUOI PAS?". Dit uitgesproken liberale blad, dat de jongste jaren veel geld en lezers heeft verloren, zou na de overname samensmelten met Le Vif, dat zelf een centrum-linkse koers vaart, die wel blijkt aan te slaan. Roularta, de maatschappij die o.m. Knack op de markt brengt en ook de helft van de aandelen van Le Vif in handen heeft, kan met deze operatie een quasi-monopolie op de Waalse weekbladmarkt veroveren.

*

Tussen CVP, SP en VU, die samen een feitelijke meerderheid uitmaken in de Vlaamse Raad, zou eind november een MEDIA-AKKOORD afgesloten zijn. Dit akkoord voorziet, naast bestaanszekerheid voor VTM, in ruimere middelen voor de BRT. De dotatie aan de BRT zou van 1989 tot 1991 geleidelijk worden verhoogd met 1,5 miljard BF. Eindstreven is een begroting van 7 miljard of 65 % van het kijk- en luistergeld dat in Vlaanderen wordt geïnd. Daarnaast zou het aan de BRT terug worden toegestaan om, onder beperkende voorwaarden, terug een beroep te doen op SPONSORING. Het akkoord kreeg meteen tegenwind van VTM, dat het alleenrecht op reclame en sponsoring blijft claimen, en van minister Dewael, die eerst een discussie wil over het statuut en de taken van de openbare omroep.

boek- besprekingen

J.R. BERGMANN,

Klatsch. Zur Sozialform der diskreten Indiskretion.

Berlin/New York, Walter de Gruyter, 1987, 293 blz.

J.R. Bergmann benadert het communicatieve genre "roddel" louter vanuit een sociologische invalshoek, wat al bij al jammer kan worden genoemd, vermits - de opmerking ligt voor de hand - de psycholoog over het roddelen toch ook een en ander te zeggen heeft. Dit neemt echter niet weg dat "Klatsch. Zur Sozialreform der diskreten Indiskretion" een boeiend boek is geworden, waarin vanuit de fenomenologische sociologie op een subtiële wijze structuur en organisatie van het roddelgebeuren wordt geanalyseerd. De centrale stelling en slotconclusie van de auteur is dat roddelen een discrete indiscretie is. Wie iets nieuws weet over het privé-leven van een vriend of bekende, voelt zich enerzijds uit loyaliteit verplicht tot discretie, doch is anderzijds ook tot loyaliteit verplicht t.o.v. de "sociale eenheid" waartoe hij en het potentiële roddelobject behoren, en wel in die zin dat de leden van deze eenheid, vrienden, bekenden, recht hebben op het nieuws. Dit is volgens de auteur de paradoxale structuur van vrienden- en bekendenrelaties. De roddelaar verspreidt dit nieuws dan ook niet overall, maar discreet (*discernere*), d.w.z. slechts aan deze gemeenschappelijke vrienden en bekenden. Het weten over het privé-leven van anderen, aldus de auteur, bevat derhalve steeds structureel de tendens tot roddelen.

L.V.P.

Jean-Louis TILLEUIL,

Pour analyser la bande dessinée. Propositions théoriques et pratiques.

Louvain-la-Neuve, Academia, 1987 (tweede herziene uitgave), 98 blz., 350 BF.

Niet een zoveelste werk met als impliciete bedoeling het stripverhaal te veroordelen. De auteur gaat uit van het belang van stripverhalen in onze meer en meer gemediatiseerde cultuur. Volgens hem bestaat het gevaar dat we contact verliezen met deze cultuur indien we er niet toe komen terdege rekening te houden met die schijnbaar hybride talen die het iconische en het verbale combineren. Zijn bedoeling is een antwoord te bieden op de vraag hoe men een degelijke, efficiënte analyse van stripverhalen kan aanpakken. En dan nog zonder dat het decoderen het leesplezier zou schaden - een uitdaging. In zijn inleiding zegt de auteur zelf er zich bewust van te zijn dat zijn strenge methodes sommigen zouden kunnen verbazen. Toch vindt hij ze nodig voor een beter begrip - en appreciatie - van de

evolutie van de actuele producties. Eigenlijk wordt er een dubbele methode voor de analyse voorgesteld : enerzijds de narratieve semiotiek (Greimas), anderzijds de moderne retoriek (de groep Mu). Omdat de auteur zich bewust is van het gewicht van zijn theoretische benadering - zeer eenvoudig is die niet - wordt ze aangevuld door een praktische toepassing : een narratieve analyse van een strip gevolgd door een retorische lectuur ervan. De strip die hiervoor werd gekozen, beantwoordt aan twee criteria : kwaliteit en beperkte lengte, dat laatste omdat het een zeer genuanceerde analyse zou toelaten. Een zeer systematisch opgebouwd werk.

M.J.D.R.

Azner ZIV (ed.),

National styles of humor.

New York, Greenwood Press, 1988, 243 blz.

"Why is the air so fresh in Flanders? Because the Flemish sleep with their windows shut." Te vinden onder : "Universal functions of humor and the national manifestations - Aggressive Humor ; hoofdstuk België. Niet enkel belgenmoppen, ook humor in Australië, Frankrijk, Groot-Brittannië, Israël, Italië, de Verenigde Staten van Amerika, en Yoegoslavië komen in dit werk aan bod. Humor, ... een manier om menselijke noden op een sociaal aanvaardbare manier uit te drukken. Freud had het reeds over de manier waarop humor kan afrekenen met sociale taboes. De twee grote sociale taboes zouden agressie en seksualiteit zijn, en de meeste humor zou dan noden op die twee gebieden uitdrukken. Humor heeft een sociale functie, wordt gebruikt als defensiemechanisme, en heeft tevens een intellectueel aspect. In dit boek blijkt dat verschillende landen ook duidelijk verschillende vormen van humor hebben. De grootste verschillen zijn te vinden in de humoristische inhoud en situaties. De auteurs pogen ze niet enkel op te noemen maar ze ook te verklaren in het licht van historische trends. Sommige uitspraken over humor in België doen af en toe twijfelen aan de volledigheid van de informatie van de auteurs. Twee voorbeelden : "..., it seems that the Belgian preoccupation with the other language community results in there being only a few racist jokes about North African, Turkish, or other immigrant workers." (p. 48) " ... A new talent is Kurt Van Eeghem, who has produced some series of shows on television. His humor is outright surrealist and is sometimes reminiscent of the mad Monty Python humor." (p. 45) Desondanks heeft het werk zeker zijn waarde : in elk hoofdstuk vindt men de historische ontwikkeling van de humor in een bepaald land, met de nadruk op de twintigste eeuw met eigen vormen van humor en nieuwe trends ; traditionele en populaire vormen van humor worden be-

sproken ; humor in de literatuur, het theater, de massamedia, ...; telkens weer wordt ook aandacht geschonken aan de nationale manifestaties van universele vormen van humor.

M.J.D.R.

Barry GUNTER en Michael SVENNEVIG, **Behind and in front of the screen. Television's involvement with family life.**

Londen, John Libbey, 1987, 97 blz.

De auteurs vertrekken van de vaststelling dat televisie en familielevens met elkaar vervlochten zijn geraakt. Televisie maakt integraal deel uit van het gezin - nog net niet een volwaardig lid ervan, en tegelijkertijd staan gezinnen in vele programma's centraal. Vraag is dan wat de aard van die vervlechting is, waar gezinnen naar kijken, hoe kijkbeslissingen worden genomen, hoe 'het gezinsleven' op televisie wordt afgeschilderd, of televisie bepaalde boodschappen over het gezinsleven uitstraalt, en of televisie invloed heeft op bepaalde aspecten van het gedrag van gezinnen. Al deze vragen worden in dit werk gesteld. Antwoorden worden gegeven aan de hand van onderzoeksgegevens uit diverse landen. Het gaat hier dus niet om eigen onderzoek maar om een literatuurstudie. Misschien is een gebrek aan theoretische onderbouw inherent aan dit soort studies. Deze biedt in elk geval het voordeel op een gering aantal pagina's een beeld te geven van de stand van zaken van het onderzoek betreffende dit onderwerp, met op de koop toe nog een tot 1986 bijgewerkte bibliografie.

M.J.D.R.

Liesbeth VAN ZONEN,

(On)aangepast gedrag? Feminisme in journalistiek en voorlichting.

Amsterdam, Subfaculteit der Algemene en Politieke Wetenschappen, Universiteit van Amsterdam, 1987, 108 blz.

Liesbeth Van Zonen is gaan praten met 16 vrouwelijke oud-studentes van de scholen voor journalistiek, die tijdens hun studie belangstelling toonden voor feminisme en de problematiek van de 'feministische journalistiek'. De onderzoeksvraag is of er een feministische journalistiek bestaat, hoe de vrouwen die zagen in hun studententijd en wat ervan terechtgekomen is in hun (pas gestarte) beroepspraktijk. Uit de interviews valt vooral op dat, ondanks de negatieve beoordeling van de situatie voor de vrouw in de media tijdens de studietijd, de vrouwelijke journalistes in de beroepspraktijk toch ondervinden dat veel mogelijk is wat betreft de inbreng van vrouwen en het aanbrengen van 'vrou-

welijke' onderwerpen. (Anderzijds is dat niet zo wonderlijk, aangezien de media die journalistes aanwerven, daarmee al een bepaalde keuze maken.) Eigenlijk is "(On)aangepast gedrag? Feminisme..." vooral releverend wat betreft de journalistenopleiding, de stage en stagebegeleiding (in het bijzonder de gevolgen van de stage-ervaringen op de verdere loopbaan van de studenten), en niet zozeer wat betreft de de feministische journalistiek.

M.W.

Niels WIEDENHOF,
Industrievorlichting.

Muiderberg, Coutinho, 1988, 105 blz.

"Industrievorlichting" is het achtste deel uit de serie voorlichtingskunde. De titel zal bij sommigen (wij denken vooral aan de voorlichtingspuristen) op verzet stuiten, aangezien het in dit boekje niet (uitsluitend) gaat over zuivere voorlichting (in het belang van de ontvanger), maar meer in het algemeen over de vormen van communicatie die van een industrie uitgaan met uitzondering van reclame (PR, PA, interne/externe voorlichting...). Industriecommunicatie, of bedrijfscommunicatie zou misschien een correctere titel geweest zijn. Als deelgebieden van de industrievorlichting komen financiële, sociale en wetenschapsvoorlichting aan bod. In een apart hoofdstuk ('een aantal werkwijzen') beschrijft Wiedenhof voor een aantal kanalen hoe zij door de industrie gebruikt kunnen worden (aan de hand van voorbeelden). Wiedenhof schrijft vanuit zijn jarenlange ervaring als voorlichter bij Philips, en de vele voorbeelden die hij geeft, zijn geput uit de communicatieve activiteiten van zijn eigen bedrijf en van andere grote Nederlandse ondernemingen. Het resultaat is een veelheid aan gegevens, voorbeelden, cases en deelgebieden van bedrijfscommunicatie, maar hoewel het boekje vlot leesbaar is en interessant blijft, missen wij een duidelijke lijn. Het blijft bij wat oppervlakkige beschrijvingen en voorbeelden.

M.W.

Fred WESTER,
Strategieën voor kwalitatief onderzoek.

Muiderberg, Coutinho, 1987, 178 blz.

In het Nederlandse taalgebied zijn er nog maar weinig boeken exclusief gewijd aan de kwalitatieve onderzoeksmethode. Bij deze wijze van onderzoek probeert men niet, zoals in de kwantitatieve methodes, afstand te nemen van zijn object (de mens),

maar integendeel zich in het object te verplaatsen en de dingen te zien via de ogen van de personen zelf. Fred Wester beschrijft in "Strategieën voor..." de symbolisch-interactionistische, fenomenologische en dramaturgische onderzoeksbenedering. Het interactionisme werkt hij bij wijze van voorbeeld verder uit. Vervolgens beschrijft hij in detail de uitgangspunten van de gefundeerde theorie-benedering als onderzoekstrategie. In afzonderlijke hoofdstukken gaat hij dieper in op de methodes om gegevens te verzamelen, te ordenen en te analyseren. Wester, die duidelijk sympathie heeft voor deze onderzoeksmethode, is zich bewust van het gevaar van (en het verwijt van) inductivisme en waarschuwt daar ook verschillende malen voor. Ook de de vragen naar de kwaliteit van dergelijk onderzoek ontwijkt hij niet (hoofdst. 6). Een uitstekend boekje over een steeds meer gebruikte onderzoeksmethode.

M.W.

Thierry GROENSTEEN (red.),
Colloque de Cerisy. Bande dessinée. Récit et modernité.

Paris, Futuropolis, 1988, 173 blz.

Van 1 tot 11 augustus 1987 ging in het Normandische pittoreske kasteel van Cerisy-la-Salle een internationaal colloquium over het beeldverhaal door. Negen van de zeventien lezingen werden nu gepubliceerd in boekvorm (een paar werden opgevoerd door het tijdschrift "Les Cahiers de la Bande Dessinée", andere werden definitief (?) afgevoerd). Wegens financiële redenen konden ook de debatten niet worden opgenomen, nochtans zouden zij een interessante aanvulling geweest zijn. Sommige auteurs hebben in hun bijdrage dan ook rekening gehouden met de destijds geuite kritiek. De artikelen benaderen hoofdzakelijk vier vragen. Welke waren de historische omstandigheden die aanleiding gaven tot het ontstaan van het stripmedium? Op welk thematisch terrein voelt de strip zich het best thuis? Hoe verhouden scenarist en tekenaar zich tot elkaar? Over welke mogelijkheden beschikt de strip om een plaat of een hele album te structureren? Niet alle teksten zijn naar mijn mening even belangwekkend. Vooral Groensteens bijdrage over de primaire relaties tussen panels op een plaat belicht een interessant aspect. Maar ook Vincent Amiels pleidooi voor een strip die de ruimte ontdekt en koma f maakt met het narratieve verloop, mag niet vergeten worden. Al bij al dus een lezenswaardige verzameling van striptheoretische teksten.

P.L.

X.,
The writers directory 1980-90.
Eight edition. Chicago, London, St. James Press,
1988, VIII + 80 + 1045 blz.

"The writers directory 1980-90" is de achtste herziene en uitgebreide editie van dit tweejaarlijkse referentiewerk, en bevat meer dan 16000 Engelstalige nog in leven zijnde auteurs uit Australië, Canada, Ierland, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika, Groot - Britannië en de Verenigde Staten, alsmede Engelstalige auteurs uit andere landen. Het hoofdgedeelte van dit referentiewerk bevat een lijst van fictie en non-fictie auteurs, dichters, toneelschrijvers, en andere auteurs die minstens één Engelstalig boek hebben geschreven en gepubliceerd. Ieder artikel vermeldt de naam van de auteur, eventuele pseudoniemen, de nationaliteit, het geboortjaar, een selectieve lijst van werken, waaronder vaak ook scenario's, en een adres. Bovendien is vooraf een sectie van tachtig "gele bladzijden" toegevoegd, waarin de verschillende auteurs gerangschikt zijn in diverse categorieën: fictie (b.v. novels/short stories; mystery/crime/suspense; ...) en non-fictie (b.v. admin./management; advertising/public relations; ...). Door de immense omvang van dit opzet (fictie en non-fictie) zijn de besprekingen van de diverse auteurs noodgedwongen zeer beknopt, en komen heel wat auteurs niet aan bod.

P.C.

Robert L. STEVENSON,
Communication, development and the third world.
New York, Longman, 1988, 223 blz.

Ongeveer 10 jaar na de controversiële debatten over een "Nieuwe internationale informatie orde" in Unesco, blijkt dit thema nog steeds emoties los te maken in het doorgaans toch eerder placiede wereldje van de communicatiewetenschap. In "Communication, development and the third world" neemt Robert L. Stevenson de "dependencia-school" onder vuur in een stijl die eerder thuishoort in een politiek debat dan in een wetenschappelijk werk. Stevenson overloopt eerst de geschiedenis van het denken over "communicatie en ontwikkeling", om daarna dieper in te gaan op de twee grote theorieën die rond dit thema ontstonden. Volgens "modernisatiedenkens" kunnen de multiplicator-effecten die uit gaan van de uitbouw van moderne communicatiesystemen, ontwikkelingslanden een beslissend duwtje in de rug geven op de weg naar meer politieke stabiliteit en een grotere welvaart. Een beetje naïef, concludeert Stevenson, die uiter-

aard moeilijk de ogen kan sluiten voor de realiteit in alle ontwikkelingslanden waar deze aanpak ook werd uitgetoerd. Veel minder begrip brengt de auteur echter op voor de "dependistas", die de oorzaken van het Derde Wereld-probleem zoeken in de grote machtsonevenwichten tussen Noord en Zuid, en dan ook andere wereldverhoudingen als voorwaarde stellen voor het op gang brengen van echte ontwikkelingsprocessen. Onwetenschappelijk ("Marxists do not like statistics"), onwerkbaar en vooral (gevaarlijk) radicaal, luidt het oordeel van Stevenson, die er dan een half boek over doet om de idee van een "Nieuwe internationale informatie orde" te herleiden tot één groot neomarxistisch complot om de vrijheid van informatie wereldwijd in de kluisters te slaan. Dat neemt niet weg dat een aantal van de Derde Wereldverzuchtingen i.v.m. internationale communicatieonevenwichten gegrond zijn, aldus Stevenson in zijn besluit, maar daar kan alleen verandering in komen als men erin slaagt "de ideologie" opzij te zetten en op een pragmatische basis gaat samenwerken ... Stevenson heeft de onhebbelijke gewoonte zowat alle elementen weg te laten die niet in zijn kraam passen, en dat maakt het boek onbruikbaar voor wie alleen een goed inzicht wil in het internationale informatiedebat. Wie een goede illustratie wil van de manier van denken die de VS er uiteindelijk toe deed besluiten de Unesco in '83 te verlaten, of wie zich gewoon eens wil ergeren, is bij Stevenson echter aan het goede adres.

P.D.

Tjerk HUPPES,
Een nieuw ambachtelijk élan; arbeid en management in het informatietijdperk. Leiden/Antwerpen, Stenfert Kroese bv, 1985, 152 blz.

Om de concurrentie van een land als Japan het hoofd te kunnen bieden, is het noodzakelijk het bedrijfsleven behalve in technologisch opzicht, ook sociaal te innoveren. De informatietechnologie biedt hiertoe, in combinatie met het (toenemend) Westers individualisme, een historisch unieke kans. Technologische innovatie van het productieproces dient gepaard te gaan met de integratie en de zelfstandigheid van de arbeidstaken, met decentralisatie en vereenvoudiging van de productieorganisatie en met een flexibeler en klant-gerichte productie. Dit thema wordt door T. Huppès (econoom en socioloog aan de Economische Faculteit van de Rijksuniversiteit Groningen) uitgewerkt tot een boeiende verhandeling, waarin de betekenis van de informatietechnologie voor economie en samenleving op een heldere wijze wordt toegelicht.

D.D.G.

ingezonden boeken (Bespreking naar mogelijkheid)

- ANDERSON, James A., *Communication yearbook n° 11*. London, Sage, 1988, 648 blz., £ 45.
- ANTAKI, Charles, *Analysing everyday explanation. A casebook of methods*. London, Sage Publications, 1988, 232 blz., £ 9,95.
- ASANTE, M.K., NEWMARK, E. en BLAKE, C.A., *Handbook of intercultural communication*. Londen, Sage Publications, 1979, 479 blz., £ 39,95.
- BENTELE, Günter en JARREN, Otfried, *Massenmedien in Berlin. Eine Auswahlbibliographie mit Nachweis der Gesetzestexte*. Berlin, Vistas, 1987, 195 blz.
- BENTELE, Günter en STORLL, Dieter, *Berlin in Presse und Fernsehen. Eine Inhaltsanalyse zur Berlin - Berichterstattung Berliner Tageszeitungen und der Berliner Abendchau*. Berlin, Vistas, 1986, 165 blz.
- BERMAN, Ronald, *How television sees its audience. A look at the looking glass*. London, Sage, 1987, 117 blz., £ 11.
- BILLIG, Michael e.a., *Ideological dilemmas. A social psychology of everyday thinking*. London, Sage Publications, 1988, 180 blz., £ 8,95.
- BOURDIEU, Pierre, *Homo academics*. Oxford, Polity Press, 1988, 344 blz., £ 25.
- BRISSARD, Françoise, *Le manager et les médias*. Paris, Les Editions d'Organisations, 1988, 112 blz.
- BROD, Harry, *The making of masculinities. The new men's studies*. London, Allen & Unwin, 1987, 346 blz., £ 11,95.
- CIERAAD, Irene, *De elitaire verbeelding van volk en massa. Een studie over cultuur*. Muidersberg, Coutinho, 1988, 162 blz., Fl. 24,50.
- DE ROODE, Hugo A., *Public relations, interne en externe communicatie voor organisatie en beleid*. Deventer, Kluwer, 1988, 274 blz., BF 1.250.
- EISENHAUER, H.R. e.a., *Gewalt in der Welt - Gewalt im Fernsehen*. Mainz, v. Hase & Koehler Verlag, 1988, 256 blz., DM 26,80.
- ERLINGER, Hans Dieter, *Zwölf Vorlesungen zur Einführung in Probleme der Massenkommunikation am Beispiel Fernsehen*. Essen, Die Blaue Eule, 1987, 163 blz., DM 27.
- FABER, Donald C. (Ed.), *Entertainment industry contracts. Negotiating and drafting guide*. (4 losbladige volumes). New York, Matthew Bender, 1986, \$335.
- FERRAROTTI, Franco, *The end of conversation. The impact of mass media on modern society*. London, Greenwood Press, 1988, 186 blz., £ 28,50.
- GOLDSCHLAGER, Les en LISTER, Andrew, *Computer science. A modern introduction*. London, Prentice-Hall, 1988, 330 blz., \$20,95.
- GRABER, Doris A., *Processing the news. How people tame the information tide*. Essex, Longman, 1988, 300 blz., £ 10,95.
- GUILLAUMA, Yves, *La presse en France*. Paris, Editions la Découverte, 1988, 128 blz.
- GUNTER, Barrie en SVENNEVIG, Michael, *Behind and in front of the screen. Television's involvement with family life*. Londen, John Libbey & Company, 1987, 97 blz., £ 9,50.
- HANDY, Charles, *De toekomst van de arbeid*. Aartselaar, Bruna & Zoon, 1986, 210 blz., BF 700.
- HANSON, Jarice, *Understanding video. Applications, impact, and theory*. London, Sage Publications, 1987, 135 blz., £ 8,95.

- HARTER, Stephen P., *Online information retrieval. Concepts, principles, and techniques*. San Diego, Academic Press, 1986, 259 blz., \$29,95.
- HEYMANN, Fanny V., *Voorlichting aan individu en groep. Een handleiding voor gespreksvoering*. Muiderberg, Coutinho, 1988, 130 blz., Fl. 24,50.
- HIEBERT, Ray Eldon & REUSS, Carol, *Impact of mass media*. Essex, Longman, 1988, 516 blz., £ 12,95.
- HOFMANN, M., *Uncommon Sense. Zur Kritik von Öffentlichkeit als Demokratischem Idol*. Mainz, v. Hase & Koehler Verlag, 1988, 302 blz., DM 48.
- HUBER, Richard, *La RFA et sa télévision*. Paris, Champ Vallon, 1988, 142 blz., FF 70.
- KOZLOFF, Sarah, *Invisible storytellers. Voice-over narration in american fiction film*. London, University of California Press, 1988, 167 blz., \$24,95.
- LINDE, Peter, *Video in de voorlichting*. Muiderberg, Coutinho, 1988, 166 blz., Fl 29,50.
- LONG, Larry, *Introduction to computers and information processing*. Londen, Prentice-Hall, 1988, 1984, 425 blz., \$31,95.
- LYON, David, *The Information society. Issues and illusions*. Oxford, Polity Press, 1988, 196 blz., £ 8,50.
- MARQUARDT, Renate E., *Publizistik und Kommunikation als Profession*. Bochum, Studienverlag Brockmeyer, 1988, 284 blz., DM 39,80.
- MATLIN, Margaret W., *The psychology of women*. London, Holt, Rinehart and Winston, 1987, 568 blz., £ 9,95.
- PAECH, Joachim, *Literatur und Film. Sammlung Metzler*. Stuttgart, Metzler, 1988, 223 blz., DM 22,80.
- PURVES, Alan C., *Writing across languages and cultures. Issues in contrastive rhetoric*. Londen, Sage Publications, 1988, 309 blz., £ 12,95.
- RABIGER, Michael, *Directing the documentary*. London, Focal Press, 1987, 316 blz.
- REILLY, John M., *Twentieth century crime and mystery writers*. Second Edition. London, St. James Press, 1985, 1094 blz., £ 60.
- RIMMON-KENAN, Shlomith, *Narrative fiction : contemporary poetics*. London, Methuen, 1983, 173 blz., £ 5,95.
- ROSS, Harris, *Film as literature, literature as film. An introduction to and bibliography of film's relationship to literature*. Londen, Greenwood Press, 1987, 346 blz., £ 31,50.
- SAXER, Ulrich en GROSSENBACHER, René, *Medien und Entwicklungsprozess*. Köln, Böhlau, 1987, 254 blz., DM 54.
- SCHMIDBAUER, Michael en LOHR, Paul, *Kinderfernsehen in der Bundesrepublik Deutschland*. München, Saur, 1988, 178 blz., DM 32.
- SCHMIDT, Marcus, *Kinderwerbung in Kinderzeitschriften. Eine Inhaltsanalyse der Werbetexten in drei ausgewählten Titeln*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 1987, 268 blz., sFr. 60.
- SCHROER-SCHALLENBERG, Sabine, *Informationsansprüche der Presse gegenüber Behörden*. Berlin, Duncker & Humblot, 1987, 195 blz., DM 78.
- SCHUIT, Carli en HEMELS, Joan, *Recepten en rolpatronen. Nederlandse kranten en hun vrouwelijke lezers 1888-1988*. Utrecht, Het Spectrum, 1988, 223 blz., Fl. 34,90.
- SPRUIT, Judith, *Persberichten in de pers. Een onderzoek naar plaatsing en verwerking van persberichten*. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 1987, + bijlagen.
- STEPHENSON, William, *The play theory of mass communication*. New Brunswick, Transaction Books, 1988, 225 blz., £ 12,50.
- STOTZEL, D.U. (Hrsg), *Kinderfernsehen I*. Essen, Die Blaue Eule, 1988, 89 blz., DM 12,80.
- STRASSNER, Erich, *Ideologie - Sprache - Politik. Grundfragen ihres Zusammenhangs*. Tübingen, Niemeyer, 1987, 224 blz., DM 39.
- TILLEUIL, Jean-Louis, *Pour analyser la bande dessinée*. Collection Pedasup 2. Louvain-la-Neuve, Academia, 1987, BF 350.

- VAN CUILENBURG, J.J. e.a., *Tekst en betoog. Naar een computergestuurde inhoudsanalyse van betogende teksten*. Muiderberg, Coutinho, 1988, 309 blz., Fl. 64,50.
- VAN DEN HEUVEL, J.H. e.d., *Een vrij zinnige verhouding : de VPRO en Nederland 1926-1986*. Baarn, Ambo, 1986, 288 blz., Fl. 29,50.
- VAN DER MEIDEN, Anne, *Propaganda*. Muiderberg, Coutinho, 1988, 150 blz., Fl. 27,50.
- VAN ZONEN, Liesbet, *(On)aangepast gedrag ? Feminisme in journalistiek en voorlichting*. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 1987, 108 blz., Fl 12,50.
- VOESGEN, Hermann, *Bedürfnis und Widerspruch. Eine Kritik des Rationalitätsanspruchs in der Bedürfnisforschung*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 1987, 183 blz., sFr. 43.
- WACHTEL, Martin, *Die Darstellung von Vertrauenswürdigkeit in Wahlwerbespots. Eine Argumentationsanalytische und Semiotische Untersuchung zum Bundestagswahlkampf 1987*. Tübingen, Niemeyer, 1988, 202 blz., DM 72.
- X., *The international dictionary of films and filmmakers : volume IV : writers and production artists*. London, St. James Press, 1987, 484 blz., £ 40.
- X., *The writers directory 1988-90*. London, St. James Press, 1988, 1045 blz, £ 70.
- ZIV, Avner (Ed.), *National styles of humor*. Londen, Greenwood Press, 1988, 243 blz., £ 32,50.

De bijdragen in dit nummer zijn van :

Dirk VOORHOOF, assistent aan de Faculteit van de Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Gent

Piet TE NUYL, docent 'Mediabeleid', en Frank OLDERAAN, projectmedewerker, bij de vakgroep Communicatiewetenschap aan de Katholieke Universiteit Nijmegen ; Karsten RENCKSTORF, hoogleraar Communicatiewetenschap aan de Katholieke Universiteit Nijmegen

Eric VANDERHEYDEN, licentiaat in de Communicatiewetenschap van de Katholieke Universiteit Leuven

Gust DE MEYER, werkleider aan het Departement Communicatiewetenschap van de Katholieke Universiteit Leuven.

Artikels in *Communicatie* zijn geschreven in de voorkeurspelling en dienen de redactie te bereiken in getypte vorm met dubbele interlinie en minimum 4 cm linkermarge op DIN A4 formaat.

Het artikel dient op een redelijke manier gestructureerd te worden in onderdelen, die niet genummerd worden, maar wel van tussentitels worden voorzien. Citaten dienen aangeduid te worden met enkele aanhalingstekens, citaten in citaten met dubbele. Langere citaten worden opgenomen zonder aanhalingstekens en dienen van de rest van de tekst geïsoleerd te worden door middel van tussenwit. Datgene wat cursief gedrukt dient te worden, wordt onderstreept. Voetnoten worden doorgenummerd en achteraan de tekst samengebracht onder de titel *Noten*. Tabellen en grafieken worden genummerd en krijgen een korte titel. Grafieken, figuren, modellen en andere illustraties (b.v. foto's) moeten fotografisch overgenomen kunnen worden.

Geciteerde auteurs en hun werk worden in de tekst als volgt opgenomen: McQuail (1975:14) stelt dat ...; ... heel wat auteurs hebben hierop gewezen (Fishman 1971; Gilis, Bourhis en Taylor 1977; Stewart 1968). De letters a, b, c ... worden gebruikt om verschillende werken aan te duiden die eenzelfde auteur gedurende hetzelfde jaar heeft gepubliceerd, b.v. (Bernstein 1959a, 1959b). Alle geciteerde werken dienen achteraan, na de voetnoten en onder de titel *Literatuurlijst*, alfabetisch als volgt gerangschikt te worden, waarbij bij boeken, indien nodig, het volume en bij tijdschriftartikels de jaargang en tussen haakjes het nummer van het tijdschrift worden vermeld:

Bernstein, B. (1959a), A public language: some sociological implications of a linguistic form, British Journal of Sociology, 10 (4): 311-326.

Bernstein, B. (1959b), Soziokulturelle Determinanten des Lernens, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 4 (1): 52-79.

Bernstein, B. (1971), Class, codes and control, vol. 1: Theoretical studies towards a sociology of language. London, Routledge & Kegan Paul.

Giles, H., Bourhis, R.Y. en Taylor, D.M. (1977), Towards a theory of language in ethnic group relations, pp. 307-348 in Giles, H. (Ed.), Language, ethnicity and intergroup relations. London, Academic Press.

McQuail, D. (1975), Communication. London-New-York, Longman.

Ook als u geen klant bent, hebt u in 20 minuten uw lening op zak.

Geef toe dat het snel gaat. Zeer snel. Dat komt omdat het Gemeentekrediet alle poespas achterwege laat. Er worden u maar enkele gegevens gevraagd, in een ontspannen gesprek, ver van hinderlijke ogen en oren. Minder dan 20 minuten later ligt uw geld op tafel. Klant of geen klant, dat maakt geen verschil.

En zo verrast als u bent door het gezellige onthaal, zo verrast zult u opkijken van het tarief. Wie leent bij het Gemeentekrediet komt er

goedkoop van af. Kijk op de tabel, in een oogopslag ziet u hoe voordelig onze rentevoet is.

Kom eens langs in een agentschap van het Gemeentekrediet en ontdek hoe simpel het is om veel geld te besparen

De adressen van de agentschappen van het Gemeentekrediet vindt u in de Gouden Gids onder de rubriek "Banken."

PERSOONLIJKE LENING				
U leent	Termijn in maanden	Maandelijkse afbetalingen		Uw totale winst
		tegen de wettelijk toegelaten rentevoet	tegen onze rentevoet*	
101.000	30	4.204	3.982	6.660
151.000	36	5.417	5.115	10.872
226.000	42	7.166	6.759	17.094
301.000	48	8.618	8.106	24.576

* Voorkeurtarief van toepassing op 11/4/88.

Gemeentekrediet
de bank op z'n best